k]; sfplG;n gk]fnåf/f /fli6«o :t/sf]-s_ judf{ juL{s[t

j}hoGtL

jif{!# cª\s @ k0ff{ª\s @* lj=;+= @)&& c;f/–;fpg

संस्थापक

j;Gtsdf/ zDdf{gk]fn

संरक्षक

/fwfb]jL zdf{

निर्देशक

ljgosdf/ zdf{gk]fn

प्रधान सम्पादक

&fs'/ zdf{e)*f/L

सम्पादक

ofbj e^\'/f0{

सहयोगी

sdnf gk]fn
dxz]kl;fb l/hfn
efef zdf{
cfef zdf{
dft[sf cfrfo{
ljej gk]fn

प्रकाशक

zAbfy{k|sfzg

rfaŋ, sf7df8f}

Shabdartha Prakashan
Chabahil Ganeshthan, Kathmandu, Nepal
977-01-4497351 / 9841-496103
email : shabdarthaprakashan@gmail.com
nepal.vk@hotmail.com / nepal120@yahoo.com
web: http://nepalipublisher.com / http://shabdarthaprakashan.com

;'rgf M j}hoGtLdf k|sflzt /rgfsf] ;DkUf{lhDd]jf/ :jod\n]vs g}xg'\5g\.

;DkfbsLo

● gkfnL ;flxTosf ;jfdf ;dlkt jhoGtL ljwf sGbl| ;flxlTos klqsfsf nlo egsf cuh Pj cgh ;|6fx¿sf /rgfx¿ k|sfzg u// gkfnL efiff ;flxTosf e08f/ eg' /xsf 5 . of ^* cªs ;Dd cf0k\bf o;n lgs dxÊjk0f cªsx¿ k|sfzg ul/;ssf klg 5 .

● sljtf -uhn, dQms, sfJo, v08sfJo, dxfsfJo cflb_, cfVofg -pkGof;, syf, n3'syf_, gf6s -Psfªs, k0ffªsL cflb_ ;dfnfrgf clg IgaGw -kqaGw, ofqf, lgofqf, ;:d/0f, hLjgL cflb_ ljljw ljifosf obfsbf sxL ;dx ldn/ ;Demgf :j?k lbj; jfpT;j dgf0g k|rng bz / ljbz ;alt/ rNb cf0/xsf 5 . o; ;Gbedf sg Pp6f ljwfsf eGbf ;du| ;flxTos lbj; lsg gdgfpg <

● of ;fgf dgsf cdt k|gn dt ¿k lnof / @)&) jzfv ^ ut ;flxTo lbj;Usf 3fif0ff eof zAbfy k|sfzgsf lgbzssf hfu?stfdf .

● nueu &) jif pd/ kUsf !% hgf ;flxTosf/ / sl/a $)) cGo ;flxTosf/x?sf cgdlfbgn To; lbg k|os jzfv ! ut ;flxTo lbj; dgfpgU lg0fo u¥of .

● o;sf nflu pQm lbgaf6 :yfkgf ePsf ;flxTo ;j4g sGb|gkfn gfds ;:yfn lg/Gt/ of lbj; dgf0 g /xsf 5 . xfn of ;:yfn ljleGg lfqdf !) y/L ;flxTo;DaGwL k'/:sf/sf klg :yfkgf ul/;ssf 5 .

● jifel/ bzaf6 lg:ssf ;flxlTos k':tsx¿sf clenvg /fVg dxÊjk0f sfo ub jif ;flxTo k':tsU klg @)&! af6 lgl:s/xsf 5 .

● o:tf pTsi6 sfodf ;a ;flxTofg/fuL ;dfjz xfpmg / o;n lg/Gt/tf kfcf; – zesfdgf .

● jhoGtLsf o; cl3 /fli6o JolQmTj cªssf ¿kdf cªs #, @(, #! / ^& k|sflzt e0;ssf xg / clxn of ^* cªs klg oxfx¿sf xftdf cfPsf 5 .

● jhoGtLnf0 dfof u// cf^gf /rgf pknAw u/fpgxg ;Dk0f ;|6fx¿df jhoGtL kl/jf/ xflbs cfef/ k|s6 ub5 . o;sf ;fy cfufdL lbgdf klg ;Dk0f nvs ;flxTosf/ Pj kf7sx?af6 :gx, ;befj / ;xofu k|Kt xg g 5 eGgdf xfdL ljZj:t 5f .

;+slt-!, k'{dlt-!, n3pkGof;-!, rf8÷kj{!, gf6s÷Psfªsl-@, ljbz'ofqf-@, dQms-#, uhn-#, /fli6o-JolQmTj-%, n3'syf-$, :jbz'ofqf-$, ;+d/0f-%, uBsljtf-^, syf-^, lgaGw-& ;dLIff-&, 5Gbsljtf-!) cf}f cªsx? lgsfln;s|f]

;flxlTos klqsf jhoGtLsf]

^(cf}cªs **uLt** *xg5 .*

● **zAbfy{k|sfzgsf] j|a ;f08df jhoGtLsf ;a}cªs 8fpgnf\B** ug{ ldNg]u/L /flvPsf 5g\.

o; cªsdf

क्रम जीवनी	रचनाकार	पृष्ठ
१. हरिभक्त कटुवाल : एक स्मरण	चन्द्रमणि पौडेल 'निरासी'	५
२. महायोगी भट्टारक मिलारेपा	तिलस्मी प्रभास	९
३. कर्मयोगी स्वामी रामानन्द गिरि	नरेन्द्रराज पौडेल	१५
४. स्वामी श्रीगदाधराचार्य : एक परिचय	डा. नारायण निरौला	२५
५. अतीश दीपङ्कर श्रीज्ञानको जीवनी	नारायणप्रसाद रिजाल	२९
६. स्वाभिमानका पर्याय वामदेव पहाडी	बालकृष्ण भट्टराई	५१
७. बोधविक्रम अधिकारीको जीवनी	महादेव अधिकारी	५७
८. मदन पुरस्कार गुठीका पर्याय कमलमणि दीक्षित	रामप्रसाद पन्त	६०
९. जनकलाल शर्मा : एक छोटो चिनारी	सुरेश काफ्ले 'विदारक'	६६

:yfoL :tDe

आवरण चित्र : अनुभूति गुप्ता, उत्तरप्रदेश, भारत

पुछारको पातो :

नेपाली साहित्यमा जविनीलेखनको सैद्धान्तिक पक्ष — कृष्णचन्द्र शर्मा ७३

नेपालका केही पुस्तक पसलहरू : ८१

शब्दार्थ प्रकाशनका पुस्तकहरू : ८५

वैजयन्ती स्रष्टा सम्मानद्वारा सम्मानित व्यक्तित्वहरू

अङ्क १. प्रा.डा.कपिल अज्ञात (समीक्षा)	अङ्क २. राजेश्वर देवकोटा (पूर्वस्मृति)
अङ्क ३. बुनू लामिछाने (राष्ट्रिय व्यक्तित्व)	अङ्क ४. उर्मिला लामिछाने (नीतिकथा)
अङ्क ५. डा. शैलेन्द्रप्रकाश नेपाल (छन्दकविता)	अङ्क ६. भीष्म उप्रेती (स्वदेशयात्रा)
अङ्क ७. युवराज नयाँघरे (स्वदेशयात्रा)	अङ्क ८. डा.रामप्रसाद ज्ञवाली (छन्दकविता)
अङ्क ९. प्रा.डा.जयराज पन्त (चाडपर्व)	अङ्क १०. कन्हैया नासननी (विदेशयात्रा)
अङ्क ११. भुवनहरि सिग्देल (प्रणयकथा)	अङ्क १२. प्रा.डा.दुर्गाप्रसाद अर्याल (समीक्षा)
अङ्क १३. प्रा. गोपीकृष्ण शर्मा (समीक्षा)	अङ्क १४. रामेश्वर राउत'मातृदास'(गद्यकविता)
अङ्क १५. डा. घनश्याम न्यौपाने (संस्मरण)	अङ्क १६. प्रदीप नेपाल (संस्मरण)
अङ्क १७. प्रा. शिवगोपाल रिसाल (छन्दकविता)	अङ्क १८. विजय चालीसे (निबन्ध)
अङ्क १९. प्रकाशमणि दाहाल (निबन्ध)	अङ्क २०. श्रीओम श्रेष्ठ रोदन (संस्मरण)
अङ्क २१. रामप्रसाद पन्त (स्वदेशयात्रा)	अङ्क २२. मञ्जुल (विदेशयात्रा)
अङ्क २३. नारायण निरासी (छन्दकविता)	अङ्क २४. शशी थापा'पण्डित'(संस्कृति)
अङ्क २५. किशोर पहाडी (लघुकथा)	अङ्क २६. ललिता दोषी (एकाङ्की)
अङ्क २७. गीताकेशरी (लघुउपन्यास)	अङ्क २८. राधेश्याम लेकाली (गद्यकविता)
अङ्क २९. चन्द्रकान्त आचार्य (राष्ट्रियव्यक्तित्व)	अङ्क ३०. देवी नेपाल (छन्दकविता)
अङ्क ३१. अमरकुमार प्रधान (राष्ट्रियव्यक्तित्व)	अङ्क ३२. दिव्य गिरी (मुक्तक)
अङ्क ३३. सुषमा मानन्धर (कथा)	अङ्क ३४. बूँद राना (गजल)
अङ्क ३५. प्रा.राजेन्द्र सुवेदी (समीक्षा)	अङ्क ३६. नरेन्द्र पराशर (छन्दकविता)
अङ्क ३७. मेनुका पौडेल (निबन्ध)	अङ्क ३८. कृष्ण बजगाईं (कथा)
अङ्क ३९. धीरकुमार श्रेष्ठ (गद्यकविता)	अङ्क ४०. रामकाजी कोने (मुक्तक)
अङ्क ४१. प्रा.डा कृष्णप्रसाद दाहाल (समीक्षा)	अङ्क ४२. मुकुन्द शर्मा चालिसे (छन्दकविता)
अङ्क ४३. रोचक घिमिरे (संस्मरण)	अङ्क ४४. डा. विश्वदीप अधिकारी (निबन्ध)
अङ्क ४५. घनश्याम राजकर्णिकार (संस्मरण)	अङ्क ४६. खिमानन्द पोखरेल (गजल)
अङ्क ४७. मञ्जु काँचुली (लघुकथा)	अङ्क ४८. त्रिलोचन आचार्य (छन्दकविता)
अङ्क ४९. इन्द्रकुमार श्रेष्ठ सरित् (संस्मरण)	अङ्क ५०. डा.लेखप्रसाद निरौला (समालोचना)
अङ्क ५१. भास्कर भण्डारी (निबन्ध)	अङ्क ५२. वासुदेव अधिकारी (गद्यकविता)
अङ्क ५३. वासुदेव पाण्डे (गजल)	अङ्क ५४. प्रभा भट्टराई (छन्दकविता)

अब हाम्रो पालो

गीत, संस्मरण, कथा अङ्क ।

http://www. nepalipublisher. com

ca xfd|f ja ;f06df j|hoGtL / bfloTjsf ;a cª\s 8fpgnf|8 ug ;SgxG5 x .

हरिभक्त कटुवाल : एक स्मरण

चन्द्रमणि पौडेल 'निरासी'

नेपाली साहित्यिक क्षेत्रमा हरिभक्त कटुवाल एक स्थापित नाम हो । वि.स.१९९२ आषाढ १८ गते भारतको आसाम स्थित अम्बिकापुर पेडरीमा बुवा वीरबहादुर कटुवाल र आमा विष्णुमाया कटुवालको कोखबाट जन्मिएर नेपाली साहित्य क्षेत्रमा उदाएका एक स्रष्टा हुन् हरिभक्त कटुवाल । नेपाली साहित्यलाई प्रवासमा पनि शसक्त बनाउन डिगबोइमा सन् १९६१ मा 'असम नेपाली साहित्य परिषद्'को गठन हरिभक्त कटुवाल, अग्निबहादुर क्षेत्री लगायत अन्य उत्साही युवा साहित्य प्रेमीहरूको प्रयासमा आलोचना चक्र सुरु गरिएको थियो ।

हरिभक्त कटुवालले आफ्नो व्यक्तिगत जीवन अलपत्र पारेर जे जति गरे नेपाली साहित्य जगतमा एक इट्टा थप्नका लागि नै गरे । बुढापाकाहरूको भनाइ छ– थोरै दिनको मान्छे उत्ताउलो हुन्छ भनेर । उनले के के गरेनन् । कहाँ पुगेनन्, भ्याएसम्म गरे । मुटु फुटुन्जेल दौडे । छोराछोरी, पत्नी सबै बिर्सिए । पाएको जागिर छोडे, काठमाडौँको सडकमा विनाचप्पल लखर लखर हिँडिरहे । एक दिनको कुरा हो - रक्सीले मात्तिएर हरिभक्त कटुवाल कुइरेलाई गाली गर्दै हिँडेका थिए, त्यत्तिकैमा कुइरेले ठेलेर नालीमा पुऱ्याएछ । कटुवालको पेन्ट हिलाम्मे भएछ । चप्पल हिलोमा भासिएछ । कविता वाचन गर्न हिँडेका कटुवाल त्यही अवस्थामा मन्चमा पुगेछन् अनि दर्शकहरूले कटुवाललाई हेर्दै भनेछन् - के हो कविजी ! हरिभक्त पनि के कम, मन्चमा गएर एक टुक्का कविता वाचन गर्दै भनेछन् –

कहिले उकालो कहिले ओरालो कहिले घात संघात पर्छ
कहिले वाह वाह कहिले घुस्सा र लात पर्छ
बाँच्नुपर्छ भित्रभित्रै कतै रोए पनि हाँस्नुपर्छ ।

हरिभक्त कटुवाल एक सफल र सशक्त कवि थिए भन्ने कुरा उनका कविताबाट नै आँकलन गर्न सक्छौं । 'आकाशका तारा के तारा' शीर्षकको कवितामा रोयल नेपाल एकेडमीले वि.सं.२०२० सालमा सर्वश्रेष्ठ कविको रूपमा रोयल एकेडमी पदक र मानपत्रले विभूषित गरेको थियो । त्यसैगरी 'यो जिन्दगी खै के जिन्दगी' शीर्षकको कवितालाई वि.सं.२०२४ सालको दोस्रो देशव्यापी साहित्य सेमिनारले सर्वश्रेष्ठ कविको रूपमा स्वर्ण पदक दिएको थियो । त्यसैगरी आज पनि उनका कतिपय गीतहरू सदाबहार गीतका रूपमा लिइन्छ । 'पोखिएर घामको झुल्को' स्वर सम्राट् नारायण गोपालले गाएको गीत आज सबैको

जिब्रोमा झुन्डिएको गीत हो ।

कवि कटुवालका भाइ उपेन क्षेत्रीसँग मेरा श्रद्धेय गुरु दिलीप सिहं (गौहाटी)ले लिनुभएको अन्तर्वार्तामा भनेका छन् - 'दाज्यू तँ रक्सी नखा, रक्सी खाने भए घरमै ले । जति पैसा चाहियो तँलाई म दिन्छु तर ऊ भन्थ्यो म काठमाडौंबाट जागिर छोडेर आई यस्तो जग्गामा बसेको छु । यसरी बस्दा म निस्सासिन्छु । ओथारो बस्न लागेको कुखुरा जत्तिकै भएको छु, म फस्टाउन पाएको छैन । बिहानदेखि दिनभर फूल लगाउँथ्यो । बेलुका एकैचोटि रक्सी खाएर नशामा चुर भएर घर फर्कन्थ्यो । भाउज्यू, नानीहरूलाई वास्ता गर्दैनथ्यो । यो सब देखेर ऊ कहिले मरिदेला झैं लाग्थ्यो ।'

वास्तवमा हरिभक्त कटुवालले परिवारलाई दिक्क लगाएका थिए । सन् १९६६ सालतिर हरिभक्त कटुवालले एउटी युवती लिएर काठमाडौं आए । त्यस वेलादेखि काठमाडौंमा साथीहरूसँग बसेर रक्सी खान सिकेका रहेछन् । पछि फर्केर आसाम आउँदा उनमा रक्सीको नसा चरम उत्कर्षमा पुगेको थियो । (भाइ उपेन क्षेत्रीको भनाइको आधारमा)

कवि हरिभक्त कटुवालका बारेमा विभिन्न साहित्यकारहरूले आआफ्ना धारणा र अनुभवहरू पोखेका छन् । साहित्यकार नगेन्द्रराज शर्माले हरिभक्त कटुवालले उनीसँग नजिक रहेर बिताएका क्षणहरूलाई 'सम्झनाका केही विन्दुहरू' नामक लेखमा पोखेका छन् । त्यसैगरी राजेन्द्र सुवेदी, दैवज्ञराज न्यौपाने, अविनास श्रेष्ठ, खेमलाल पोख्रेल लगायत अन्य साहित्यकारहरूले हरिभक्त कटुवालका बारेमा सुनेजानेका तथा भोगेका वास्तविक यथार्थ चित्रण गरेको पाइन्छ । हक्की स्वभाव मन नपरेको कुरामा प्रतिवाद गरिहाल्ने । स्पष्टवादीभन्दा फरक नपर्ने कवि कटुवालले प्रज्ञा प्रतिष्ठान, साझा प्रकाशन लगायत विभिन्न निकायमा रहेर काम गरे, तर त्यहाँ पनि लामो समय टिक्न सकेनन् । गुजारा चलाउन र साहित्यप्रतिको लगावले विभिन्न साहित्यिक पत्रिका निकाल्नसमेत लागिपरे । काठमाडौंमा बाँच्नका लागि उनले धेरैसँग हारगुहार समेत गरे । प्रत्यक्ष सम्पर्कमा रहेका किशोर कुवँरले हरिभक्तका बारेमा लेखेका छन् : 'हरिभक्त कटुवाल झुटो बोल्नमा खप्पिस थिए । पैसा खर्च गर्नमा उनीलाई उछिन्न सक्ने रातारात करोडपति बन्ने मात्र होलान् । उनको खल्तीमा हजार रुपियाँ सञ्चित भए चार पाँच तारे होटलको खाना खानुपर्दथ्यो । आफ्नो खल्तीमा भएको रुपियाँ नसकिएसम्म विलकुल निन्द्रा लाग्दैन्थ्यो । धेरै साहित्यिक मन भएकाले कटुवाललाई कपडा किनेर लगाउन दिएको पैसा उनले रक्सी खाएर सिध्याउँथे । मैले उनको अवस्था देखेर कपडा किन्न दिएको पैसाले त उनले रक्सी पो खाएर सिध्याएछन् । भात खान पाइएन पाँच रुपियाँ दिनोस् न भनेर माग्थे' - भन्दै हरिभक्तको बारेमा आफूसँग व्यथित गरेको क्षणको उजागर गरेका छन् । हरिभक्त कटुवाल आफ्ना पीडाहरू यसरी पोख्छन् –

टाल्दाटाल्दै टाल्ने ठाउँ नै हराइसक्छ
र पनि नटाली धर छैन
नगुडी चक्कालाई सुख छैन
घरी घरी हावा भरिरहनुपर्ने
पङ्चर भएको वाइसाइकलको टयूबजस्तो
यो जीवन कति टीठ लाग्दो छ ।

कविताका हरफहरूमा कवि कटुवाल एक्लै रून्छन् । त्यसै त्यसै बेहोशीमा रन्फनिन्छन् । उनी जति बाँचे,रक्सी पिएर बाँचे, कविता लेखेर बाँचे, शब्दहरूमा रन्थनिँदै बेहोशी भै बाँचे ।

मुख लुकाई पीर रूनु एउटा न्यानो काख छैन
यति धेरै मानिस छन्, आफ्नो कोही साख छैन

फेरि जीवनसँग बैरागिदै यो जिन्दगी खै के जिन्दगी कवितामा अझ पानी बनेर हरिभक्त कुटुवाल पग्लिन्छन्

पसलमा सोकेशभित्र सजाइएको
काँचको चुराजस्तो यो जिन्दगी
कुनै युवतीको हातमा चढ्दाचढ्दै
प्याट्ट फुटन सक्छ यो जिन्दगी
रबरका सस्ता चप्पलजस्तै यो जिन्दगी
बाटामा हिँड्दाहिँड्दै
च्याट्ट टुटन सक्छ यो जिन्दगी ।

प्रेममा धोखा खाएका हुन् भन्ने कुरा उनका कविताका हरफबाट प्रष्ट हुन सकिन्छ । काठमाडौं बस्दा उनी एउटी युवतीको प्रेममा पागल भएका थिए भन्ने कुरा उनका निकट साहित्य प्रेमीहरूले लेखेका छन् । युवतीले प्रेममा धोखा दिएपछि उनी धेरै रक्सी पिउन थाले अनि जसको परिणामस्वरूप टि.बी रोगको शिकार हुनुपर्‍यो । उनले प्रेममा डुबेर लेखेको कविता आज पनि उत्तिकै सार्न्दभिक छन् -

दुई ओठको हाँसोलाई मैले मेरो भने
त्यसमा पनि त तिमी सुस्केरा बनेर बसिदियौ
दुई आँखाको सपनालाई मैले आफ्ना सम्झें
त्यसमा पनि तिमी आँसु बनेर छल्किदियौ ! !

उनका शब्दहरूमा पीडा लुकेको पाइन्छ, भावमा मन रोएको देखिन्छ । त्यसैले पीडासँग रोएको मान्छे नै कवि बन्छ भन्छन् । उनका कवितामा उनको मन रोएको देखिन्छ । अभाव, वेदना र पीडाले उनको मन छटपटाएको उनको कविताबाट देख्न सकिन्छ –

बदनाम मेरा आँखाहरूमा,

सपना क-कस्को बोकेर बाचूँ
जिज्ञासा मेरै उत्कण्ठा मेरै
कुन ढुङ्गालाई ढोगेर हाँसू

पैसाको अभावमा हरिभक्तले आफैलाई बन्धक बनाए । एक छाक खानका लागि हात पसारे । धेरै कविता लेखे, पत्रिकामा छापिएका उनका कविता बने । नछापिएका खेस्रा बनेर हराए । जे जति आज उनका कविताहरू छन्, मर्मस्पर्शी छन् । पैसाको अभावले उनका कविताहरू सङ्ग्रहित हुन पाएनन । अन्ततः टि.बि रोगले थलिएर टि.बि हस्पिटल डिब्रुगढ आसाममा वि.सं २०३७ भाद्र २५ गते हरिभक्त सदाका लागि अस्ताए । उनको भौतिक शरीर हामी माझ नभए पनि छोटो जीवनको बचाइमा नेपाली साहित्यलाई अमिट छाप छोडेर गएका छन् । उनले केही पहिले लेखेको कविताले आज पनि सबैलाई झस्काउँछ -

आज यहाँ छु भोलि कहाँ हुँला
जीवन खेला
हाँस्दा हाँस्दै मर्नेछु एक दिन
आउनेछ जुन दिन अन्तिम वेला !

चागुनारायण ३ भक्तपुर ।

YY

gkfn-;flxTo ;dfh

'वसन्त-राधा पद्यकाव्य पुरस्कार'बाट सम्मानित

१. २०६८ डिल्लीरमण शर्मा अर्ज्याल
२. २०६९ पुरुषोत्तम सिग्देल तथा गोविन्दराज विनोदी
३. २०७० बुनू लामिछाने
४. २०७१ भुवनहरि सिग्देल
५. २०७२ लक्ष्मीकुमार कोइराला
६. २०७३ बाजुराम पौडेल तथा गणेश घिमिरे मार्मिक
७. २०७४ मोदनाथ शास्त्री तथा नरेन्द्र पराशर
८. २०७५ गोविन्द घिमिरे वेदमणि तथा नीलमकुमार न्यौपाने

'हेमकुमारी-दिवाकर समाजसेवा सम्मान'बाट सम्मानित

१. २०६८ प्रणवानन्द आश्रम, गुह्येश्वरी
२. २०६९ चिसाखोला आश्रम, पोखरा
३. २०७० भागवत् सन्न्यास आश्रम, पशुपति
४. २०७१ पवित्र समाज सेवा नेपाल, धापासी
५. २०७२ त्रिफला राष्ट्रिय पुस्तकालय, झापा
६. २०७३ संस्कृत विद्या संवर्द्धिनी समिति, धरान
७. २०७४ हाम्रो बाल संरक्षण धरोहर, धापासी
८. २०७५ द ओरफान होम, बाजुरा

महायोगी भट्टारक मिलारेपा

तिलस्मी प्रभास

हिमाली क्षेत्रका प्रसिद्ध बौद्ध योगी तथा दोहा गायक मिलारेपाको बाल्यकालको नाम थोपागा थियो । अत्यन्त धनी परिवारमा सन् १०४० मा जन्मेका थोपागाको कुल मिला थियो । तिनै मिला कुलमा जन्मेका व्यक्तिपछि सुतिको बर्को 'रे' मात्र ओढेर हिमालमा बस्न सक्ने व्यक्ति 'रेपा' भएपछि मिलारेपा नामले चिनिए । तिब्बती भाषामा 'रे' भन्नाले सुतीको वस्त्र र 'पा' भन्नाले धारण गर्ने वाला भन्ने हुन्छ । उनको नामको अगाडि भट्टारक, जेचुन, योगेश्वरजस्ता पदवी पनि जोडेर जेचुन मिलारेपाजस्ता शब्दले पनि उनलाई सम्बोधन गरिन्छ ।

चाङ्न्योन हेरूक अर्थात् रूपे ग्येन्चेन (सन् १४५२-१५०७) ले पन्ध्रौं शताब्दीमा लेखेको मिलारेपा विमोक्ष नाम्थार जीवनीमा आधारित भएर सङ्क्षिप्त परिचय दिन चाहन्छु । मिला शेराव ग्याल्छेन र कार्मो ग्येनका पुत्रको रूपमा तिब्बतको क्याङाचामा जन्मेका थोपागालाई सात वर्षको उमेरमा पितृशोक पऱ्यो । आमा र बहिनीसँगै उनी काका र फुपूको घरमा नोकरको रूपमा काम गर्न बाध्य भए । सोह्र वर्षको उमेरमा पैतृक सम्पत्ति आफन्तहरूबाट फिर्ता लिन खोज्दा असाध्यै अपमानजनक रूपमा लखेटिए । आफ्नो सम्पत्ति नपाएको रीसमा आमाले मिलारेपालाई टुनामुना सिकेर काका लगायतका आफन्तहरूलाई मार्न झाँक्रीहरूकहाँ पठाइन् । खुलुङ्पा योन्तेन ग्याछोबाट मान्छे मार्ने कुविद्या सिकेर काकाको छोराको बिहेमा भोज खान लागेका ३५ जना आफन्तहरूलाई एकै चिहान बनाइदिए । काका र फुपू संयोगवश बाँचे । फेरि आमाको आग्रहमा युङ्तोन ठोग्याल नामक झाँक्रीबाट असिना पार्ने विद्या सिकेर आफ्ना मामाको जग्गाको बाहेक सबै गाउँलेहरूको बाली उठाउन ठिक्क पारेको उवा नष्ट पारिदिए । यस्ता कुकृत्यहरूबाट पछुतो मानी बुद्धधर्म सिकाउने सद्गुरुको खोजीमा पुर्ख्यौली गाउँमा नफर्किकन ल्होढाग भन्ने ठाउँतिर लागे ।

तिब्बतको ल्होढाग भन्ने स्थानमा मार्पा लोचावा (सन् १०१२- ९७) नामक बौद्ध गुरु अनुवादकलाई भेटेर बौद्ध धर्मको अभ्यास गर्न थाले । मार्पाले लगभग २१ वर्ष नेपाल र भारतको भ्रमण गरी भारतीय गुरुहरू नारोपा, मैत्रीपा, कुकुरिपा तथा नेपाली पिण्डपा चिथार्पा र फम्थिङ्पाबाट बुद्धधर्मको शिक्षा-दीक्षा लिई अभ्यास गरेका थिए । एघारौं शताब्दीमा उत्तरी भारत र काठमाडौं उपत्यकामा प्रचलित वज्रयान बौद्ध धर्मका संस्कृत, अपभ्रंश आदि भाषाहरूमा लेखिएका ग्रन्थहरूको तिब्बती भाषामा उल्था गर्नमा मार्पाको उल्लेखनीय स्थान छ । यिनै मार्पा गुरुको

सेवा गरी मिलारेपा एक्लैले बनाएको सेखार गुथोग नामक नौतले भवन तिब्बतको न्यानाङमा अहिले पनि छँदै छ । त्यसैको प्रतिरूप भक्तपुरको महामञ्जुश्री क्षेत्रमा बनाइएको छ, जहाँ मिलारेपाले एघारौँ शताब्दीमा ध्यान गरेका थिए । आफ्ना गुरुबाट वज्रयानका अभिषेक र उपदेशहरू लिएपछि साधनाको क्रममा मिलारेपा नेपालको हिमाली क्षेत्रका गुफाहरूमा आए । सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको हेलम्बु गाविसमा रहेको ताम्फुग सेङ्गे जोङ गुफामा लामो समयसम्म तपस्या गरेको कुरा प्रसिद्ध छ । त्यस्तै भक्तपुर, मनाङ, उत्तरी गोर्खाका नुब्री र चुम, मुस्ताङ र दोलखाको लाब्ची क्षेत्र मिलारेपाको तपोभूमि हुन् । चुमपारिको ढाग्कार तासो क्षेत्रमा मिलारेपालाई महामुद्रा सिद्धि भयो । त्यसपछि पनि तिब्बतको दिङ्री, कैलाश, डिन, न्यालाम, छुवार आदि क्षेत्रहरूमा तपस्या गर्दा धेरै चेलाहरू बन्न पुगे । तीमध्ये रेछुङ् दोर्जे ढाग् नामक मन्त्रधर र दाग्पो लार्जे गम्पोपा नामक भिक्षु प्रमुख चेलाहरू भए । ८३ वर्षको उमेरमा लाव्ची छुवार भन्ने ठाउँमा धेरै चेलाहरूको बीचमा उनको परिनिर्वाण भयो ।

मिलारेपा बाल्यकालदेखि नै सुमधुर स्वरका धनी थिए । आमासँग गाउँमा हुँदा गीतमा मस्त भएर हिँड्दा दुःखी आमाको मन रोयो । तँ यस्तो दुःख परेको बेलामा पनि खुब गीत गाउँदै हिँड्ने होइन ? कसरी सकेको ? भन्दै पिटिन् । त्यसपछि रोएर आफै मूर्छा परेकी थिइन् उनी । मार्पा गुरुसँग उपदेश पाएर ध्यान गर्ने क्रममा हिमालयका गुफा र कन्दराहरूमा मानिसहरू भेट्दा पनि गीतमै उपदेश दिने गर्थे । गाउँलेहरूले ती गीत कण्ठस्थ पारेर गाउने गर्थे । वज्रयान पद्धतिको उच्चतम अवस्थामा महामुद्रा सिद्धि गरेपछि आफूले बोध प्राप्त गरेका अनुभूतिहरूलाई दोहाको रूपमा स्थानीय लोकगीतको भाका मार्फत गाएर उपदेश दिन्थे उनी । भारतीय महासिद्धहरूले आफ्ना बोधका अनुभूतिहरूलाई दोहा मार्फत नै अभिव्यक्त गरे जस्तै तिब्बती सिद्धहरूले गुरुको रूपमा व्यक्त गर्ने प्रचलन छ । यद्यपि ठ्याक्कै संस्कृत दोहाको नियममा बाँधिएको भने पाइँदैन । त्यसैले मिलारेपाको दोहा वा धार्मिक गीतलाई तिब्बती भाषामा मिलाही गुर्बुम् भनिन्छ । जात्राहरूमा गाइने गीतहरूलाई तिब्बती भाषामा 'शे' वा 'लु' भनिन्छ । यसैबाट तामाङ भाषामा सेलोको प्रचलन चलेको हुन सक्छ । यस सन्दर्भमा मिलारेपाका गीतहरू लोकगीत नभएर लोकगीतका भाकामा गाइएका दोहाहरू हुन्, जसमा दार्शनिक शब्दहरूलाई उपमाहरूको प्रयोगबाट मिठासयुक्त बनाइएको हुन्छ ।

मिलारेपाका प्रमुख गीतहरूलाई सङ्कलन गरेर तृतीय कर्मपा राङ्जुङ दोर्जे (सन् १२८४-१३४९) ले जोनाम्मा नामक दोहासङ्ग्रह छपाएर पछि मिलारेपाको परम्पराधर शिष्यहरूले धेरै गीत (दोहा)हरू सङ्कलन गर्ने क्रममा अलग अलग स्थानमा लेख्ने काम गरे । पन्ध्रौँ शताब्दीमा चाङ्न्योन हेरूक नामक विद्वान् साधकले मिलारेपाको तपस्या गरेका विभिन्न स्थानहरूको भ्रमण गरी बृहदाकार

को मिला गुर्बुम नामक ग्रन्थलाई लिपिबद्ध गराई काठेछापामा छपाएर हिमाली क्षेत्रमा प्रचार-प्रसार गरे । यो ग्रन्थमा ५८ वटा दोहा (गीतहरू) सङ्कलित छन् तर जीवनी ग्रन्थमा जस्तो क्रमबद्ध रूपमा घटनाहरू छैनन् ।

मिला शतसहस्र दोहा (मिला गुर्बुम) मा मिलारेपाको भक्तपुर यात्राको प्रसङ्ग दिइएको छ । यहाँ खोखोम भन्नाले ख्वप देश भक्तपुर (भादगाउँ) भन्ने बुझ्नुपर्दछ । तिब्बती भाषामा कान्तिपुर (काठमाडौँ) लाई याम्बु, ललितपुर (पाटन) लाई येराङ र भक्तपुर (भादगाउँ) लाई खोखोम भनिन्छ । हुन त मिलारेपाको समय अर्थात् एघारौँ शताब्दीमा तीनवटा अलग देशहरू नभएकाले समष्टिमा नेपाललाई भाल्युल मात्र भन्ने चलन रहेको पाइन्छ, तर पन्ध्रौँ शताब्दीमा चाङ्न्योन हेरूकले नेपाल आउँदा भने तीन देशहरूमा अलगअलग राजा (ग्याल्पो) हरू भइसकेका हुनाले उनले नै खोखोम ग्याल्पो (भक्तपुर राजा) भनेको हुन सक्छ ।

उनी ध्यानमा मग्न भई बसिरहन्थे । उनी यस लौकिक संसारबाट माथि उठिसकेका थिए । उनका जीवनमा घटेका अनेकौँ आश्चर्यजनक घटनाहरू छन् । जसको बारेमा केही शिकारीहरू अचम्म मान्दै कुरा गर्दै जाँदा पहाडको फेंदमा ख्यीरा रेपा नामक व्यक्तिले उनीहरूको कुरा सुनेर ती व्यक्ति त मेरा गुरु हुन् भने । तिब्बतका महायोगी उनका त्यस्ता क्रियाकलापले उनको सिद्धि जनाउँछ । उनले मिलारेपाको मृग, कुकुर र शिकारीसँग भएको घटनालाई उनीहरूका अगाडि बताए र आफू मिलारेपाको कारण धर्म अभ्यासी भएको पनि बताए । यो सुनेर शिकारीहरूमा पनि मिलारेपाप्रति अगाध श्रद्धा पैदा भयो । यसरी मिलारेपाको ख्याति नेपालभर फैलियो ।

मिलारेपाको ख्याति सुनेर पाटन (येराङ) र भक्तपुर (खोखोम)का राजाले पनि आश्चर्य चकित हुँदै श्रद्धायुक्त भए भनिएको छ । त्यही बेलामा भक्तपुरका राजालाई तारादेवीले नेपालको दक्षिण दिशाको पर्वत न्यीश्याङ कात्याको गुफामा रहेका दश भूमिका महाबोधिसत्त्व भोटका योगीलाई द⁄बा⁄मा बोलाऊ, यदि उनी आउन मानेनन् भने तिम्रो भण्डारमा भएको काशीको सुती वस्त्र विजय हर्रो (अरुर नाम्म्याल) चढाऊ । अहिले र पछिका जीवनहरूमा धेरै फाइदा हुनेछ भनिन् । यस्तो भविष्यवाणी; सुनेपछि राजाले पनि भोटभाषा जान्ने दूत मिलारेपालाई भेट्न पठाए । उक्त दूतले मिलारेपाले यो जीवनका सबै सांसारिक कुराहरू त्यागेको देखेपछि आश्चर्य चकित भई श्रद्धाले युक्त भए । मिलारेपा यिनै हुन् भन्ने पक्का भए पनि निश्चित गर्नका लागि यसरी सोधे, गुरुजी ! तपाईंको नाम के हो ? खानपिनका सामग्रीविना यस्तो ठाउँमा बस्दा गाह्रो हुन्न र ? आवश्यक सामग्रीहरू सबै त्याग गर्नाका उद्देश्यहरू के हुन् ? मिलारेपाले दूतलाई यस्तो उत्तर दिए, म मिलारेपा नामक तिब्बती योगी हुँ । सामग्री नहुनेलाई दुःख पनि हुन्न भन्ने मान्यता भएकाले यस्तो भएको हो । यसको विषयमा एउटा दोहा (गीत) गाएपछि उक्त दूत भक्तपुर राजाकहाँ गएर सबै वृत्तान्त बताए । राजामा पनि

श्रद्धा पैदा भएकाले उक्त मिलारेपालाई भेटेर यहाँ आउनका लागि निमन्त्रणा गर। यदि आउन मानेनन् भने यो काशीका वस्त्र र विजय हर्रो चढाऊ भनी दूतलाई भने। उक्त दूतले मिलारेपालाई भेटेर भक्तपुर र पाटनको राजाले भोटका जोगीलाई बोलाउन पठाएकाले द/बा/मा जाऔँ भनी अनुरोध गर्दा मिलारेपाले यस्तो उत्तर दिए, सामान्यतया म गाउँमा गएर मानिसहरूसँग परिचय गर्दिनँ। विशेष गरी राजाहरूसँग भेट गर्ने तरिका थाहा छैन। भोजन र पेयपदार्थको भोग गर्न मलाई आउँदैन। धर्म अभ्यासी भोक र जाडोले मरेको कुनै इतिहास छैन। राजाको सङ्गत गर्ने व्यक्तिले आफ्नो गुरु छोड्न सक्छ। म लोढाग् मार्पाको उपदेश अनुसार अभ्यास गर्ने व्यक्ति भएकाले त्यहाँ जान्नँ। तिमी फर्केर जाऊ।

दूतले फेरि भने एक महाराजले पठाएर एउटा जोकि (योगी) लाई बोलाउन खुट्टा दुखाएर आएको छु। रित्तो हात कसरी जानु ? मिलारेपाले म पनि महाचक्रवर्ती राजा हुँ। मभन्दा खुसी, शक्तिशाली र धनी राजा छैनन् भनी उत्तर दिए। दूतले फेरि भने चक्रवर्ती राजाको राज्यमा सात रत्न हुन्छन्, तपाईं एउटा जोगी हुनाले कुनै राजाभन्दा महान् र धनी भएको देखाउनुहोस्। मिलारेपाले सांसारिक राजा र मन्त्रीहरूले पनि मेरो राज्य जसरी अभ्यास गरेमा उत्तम राजा हुनेछन् भनी बताए। राजाको सात रत्नलाई सात आर्य धनसँग दाँजेर गीत गाए। यसमा चक्र रत्नलाई श्रद्धा धनसँग, मणि रत्नलाई प्रज्ञा धनसँग, स्त्री (नारी) रत्नलाई शील धनसँग, अमात्य रत्नलाई समाधि धनसँग, हस्ति रत्नलाई ह्री (लज्जा) सँग, अश्व रत्नलाई (साहस) वीर्यधनसँग र सेनानी रत्नलाई श्रुति (अध्ययन) धनसँग समन्वय गरेर ती आर्यधन आफूसँग भएकाले चक्रवर्ती राजाभन्दा सुखी, शक्तिशाली र धनी भएको भावसहितको गीत सुनेपछि यो त साँच्चिकै धर्मपद्धति रहेछ भन्ने विश्वास दूतमा पैदा भयो। दूतले यो वास्तविक कुरा हो भन्दै राजालाई भेट्न द/बा/मा आउन नमिल्ने हो भने राजाले पठाएका यी दुई बहुमूल्य कुराहरू लिनुस् भनी काशीका सुती वस्त्र र विजय हर्रो चढाए। मिलारेपाले पनि दुई उपहार लिएर राजाप्रति पुण्य परिणामना गरे।

पछि मिलारेपाका दुई चेलाहरू रेछुङ्पा र शेन्गोम रेपा उनलाई तिब्बतमा बोलाउन आउँदा न्यीशाङ र नेपालका डाकुहरूले ती दुवैलाई लुट्न खोजे। हामी जोगीलाई छोडिदेऊ भन्दा उनीहरूले साँच्चिकै जोगी त सन्च जोगी (मिलारेपा) हुन् भने। तिनै जोगीका चेला हामी हौं भन्दा छाडिदिए। यसबाट के देखिन्छ भने मिलारेपाको ख्याति नेपालको सीमान्त क्षेत्रका शिकारी र डाकूहरूसम्म पनि पुगेको रहेछ। राजादेखि रङ्कसम्म सबैले चिने पनि मिलारेपा बस्तीमा आकर्षित नभएको देखिन्छ। पछि एउटा गीतमा भक्तपुरका राजाले पठाएको उक्त काशिका नामको सुती वस्त्र आफ्नो उच्चस्तरको ध्यान चण्डाली (तुम्मो) मा प्रयोग गरेको र हर्रो चढाएको कारणले भक्तपुर र पाटनमा सात वर्षसम्म कुनै प्रकारको रोग लाग्ने छैन भनी कामना गरेको देखिन्छ।

तत्कालीन भक्तपुरका राजाले पठाएका दूत र मिलारेपाको भेट भएको स्थान हालको सुडाल क्षेत्रको ल्हासा पाकु डाँडाको महामञ्जुश्री स्थान थाकलकोट हो भनेर तिब्बती विद्वान्हरूले लेखेका छन्। हाल यो ऐतिहासिक धार्मिक क्षेत्र विवादमा परेको देखिन्छ। तिनै तिब्बती रचनाहरूको आधारमा ठाङ्बु रिन्पोछे नामक गुरुले मिलारेपाले बनाएको शेखार गुथोग भवनको आकृति भएको ध्यानकेन्द्र बनाई तीन वर्षे गुफाबास कार्यक्रम चलाउनुभएको छ। जुन शेखार गुथोग भवन एघारौं शताब्दीमा मिलारेपाका मूल गुरु (चावाइ लामा) मार्पा लोचावा (लोक चक्षु पाद)ले आफ्ना चेला मिलारेपाले पैंतीस जना मान्छेहरूको एकै चिहान पारेको र असिना वर्षाएर अन्न बाली नष्ट पारी अरूको अहित हुने धेरै नै कडा खालको अकुशल कर्म गरेको कारणले गर्दा प्रायश्चित्त स्वरूप उनको पाप काट्नको लागि उनलाई मार्पाले कठोर परीक्षा लिइरहन्थे। यसै क्रममा यो मेरो छोरा धार्मा दोदेको लागि एउटा भवन बनाइदेऊ भनेका थिए। यो भवन उनी एक्लैले बनाएका थिए। त्यो पनि बडो कष्टले ढुङ्गा, माटो, पानी, काठ आदि आवश्यक सामान आफैले ल्याएर बनाई सक्न सक्न आँट्दाखेरि मार्पा आएर एक्दमै क्रूर शैलीमा गाली गर्दै भन्थे कि तँलाई याहाँ कसले बनाउनु भन्यो र बनाइस् यो ढुङ्गा, माटो जहाँबाट ल्याएको हो त्यही स्थानमा लैजा अनि अर्को बना। त्यसपछि बल्ल म उपदेश र अभिषेक दिउँला नत्र मैले भारतमा गएर त्यतिका बोरा सुन चढाएर ल्याएको उपदेश त्यति सजिलै दिन्छु म भनेर तीनपल्ट बनाउन लगाए। यसरी गुरुको आज्ञा पालन गरिरहे उनले। मिलारेपालाई गुरुले त्यस्तो व्यवहार गर्दा पनि उनको गुरुभक्ति कहिल्यै डगमगाएन। गुरुप्रतिको श्रद्धामा कहिल्यै कमी आएन। घर बनाउने क्रममा रातदिन ढुङ्गा र माटो बोक्दा बोक्दा शरीरभरि घाउ भएर पीप र रगत बगिरहन्थ्यो। उनी हार खाएर आत्महत्या गर्नसम्म तयार भए तर गुरुप्रतिको श्रद्धा कहिल्यै गुमाएनन्। यो हृदय विदारक उनको जीवनी पढ्दा शायदै मान्छे होलान् नरूने। अन्ततोगत्वा उनले उपदेश पाएरै छाडे। उनले हिमाली क्षेत्रका गुफा र कन्दराहरूमा बडो कष्टका साथ अल्पहारी भई तपस्या गरे। साधनाको क्रममा हुँदा उनी अलिकति सातु (चाम्पा) खान्थे नहुँदा सिस्नु उमालेर पिउँथे। जसले गर्दा उनको पूरै शरीर हरियो भएको थियो भनिन्छ। यसरी कठोर मिहिनेत गरि तपस्या गर्दा उनी सिद्ध भए। बौद्ध जगत्मा यस्ता धेरै सिद्धहरू छन् तर मिलारेपाले एकै जुनीमा धेरै पाप गरेको र कठोर तपस्या गरेर एकै जुनीमा सिद्ध भएकोले उनको स्थान बेग्लै छ। उनको परिवारलाई चरम यातना दिने उनका काका र फुपू पनि पछि आफूले गरेका कुकृत्यको पश्चात्ताप गर्दै उनको तपस्याबाट प्रभावित भई माफी मागी सद्धर्मको मार्गमा लागे। बौद्धमार्गीहरू यस्ता महासिद्धहरूको जीवनमा घटेका हरेक घटनाहरूलाई बडो श्रद्धाका साथ गम्भीर रूपमा लिने गर्दछन्, किनभने यस्ता महासिद्धहरू धरतीमा आउनु चानचुने कुरा हैन। अर्को कुरा महासिद्ध हुनु

आफैमा पनि चुनौतीको विषय हो, यसर्थ बौद्ध विद्वान्हरू सुनेकै भरमा तपस्वी महासिद्धहरूको जीवनमा घटेका सानै घटनाहरूलाई पनि आफूले अध्ययन गरेर पक्का नभईकन लेख्ने गर्दैनन् । यदि यसो गरिएको खण्डमा महासिद्धहरूप्रति अपमान भएको ठहरिनेछ । यति मात्र नभएर लेखकको स्मरणमा भएका अर्द्ध र उल्टापाल्टा सूचना सञ्चार हुने भएकाले यसबाट बन्ने अकुशल कर्मको भागीदार लेखक स्वयं बन्नेछ भनी कर्मफलको सिद्धान्तमा विश्वास गर्ने परम्परा छ बुद्धधर्ममा । कुनै पनि विषयमा लेख्नु पूर्व त्यस विषयको गहन अध्ययन गर्न जरूरी पर्दछ तर आजकालका केही साहित्यकार र लेखकहरू भने यस सिद्धान्तबाट विमुख भएको देखिन्छ । उनीहरूले आफ्नो लेखनको नयाँ विषय खोज्ने क्रममा बुद्धधर्म, संस्कृति, परम्परा, यसका धरोहर र गम्भीर दार्शनिक पक्षलाई निकै हल्का रूपमा लिने गनेको पाइन्छ । सुनेकै भरमा लेखरचना तयार गर्ने र एकपल्ट त्यसका विज्ञहरूलाई सोध्न र देखाउनसमेत आवश्यक नठान्ने पराम्पराको सुरुवात भएकोले यसप्रति खेद महसुस गरेकी छु मैले ।

बौद्ध ६ काठमाडौं ।

YY

शब्दार्थ प्रकाशनको वेबसाइटमा

वैजयन्तीका सबै अङ्क, हाम्रा सबै गतिविधि, शब्दकोशहरूको सफ्टवेयर र कार्यक्रमका तस्वीर, फिलिम तपाईंका लागि उपलब्धिपूर्ण हुन सक्छन् !

web : www. shabdarthaprakashan. com/
www. nepalipublisher. com

k9gxf; !

j}hoGtLsf ;fydf

/rgf, cleJolQm, bfloTj, zAb;ofhg, ;Dkfbg, gjk|ffkg, lxdfnL u/f;, zAbf\ s/ .

शब्दार्थ प्रकाशनका **कार्यक्रमहरूका**

सबै भिडियो यता छन् ।

1. https://www.youtube.com/Shabdartha Music SM/
2. https://www.youtube.com/Shabdartha Prakashan\

कर्मयोगी स्वामी रामानन्द गिरि

नरेन्द्रराज पौडेल

स्वामी रामानन्द गिरिको व्यक्तित्व र कृतित्वबारे केही लेख्ने शब्दार्थ प्रकाशनबाट प्रस्ताव आयो, स्वामीजीसँग बितेका किशोरवयका दिन सम्झिएर प्रस्ताव स्वीकार गर्नु कर्तव्य ठानें मैले । स्वीकार त गरें तर चाबेलबाट घर फर्किंदा बाटैभरि मणि हराएको सर्पजस्तै निस्प्रभ बन्न पुगेँछु । डेढ दर्जनजति गहन ग्रन्थहरूका अनुवादक, प्रणेता तथा दार्शिनिक प्रवचनका कुशल महारथी संस्कृत शिक्षाका प्रचारक, थुप्रै मानसम्मान, पदवी र पुरस्कारबाट सम्मानित सन्त योगी लौहपुरुष रामानन्द गिरिबारे लेख्नुपर्ने । आफू भने संस्कृत उच्च शिक्षा पाएर पनि प्रशासनलाई कर्मक्षेत्र बनाएर जीवनको उत्तरार्द्ध छिचोलिसकेको अनि वेदान्त दर्शनमा सीमित अध्ययन भएको भुइँमान्छे, आफ्नो बुद्धिबर्कतको आँकलन गर्दा कसरी यो भार बोक्ने होला भनेर कहाली लाग्यो ।

'तितीर्षुर्दुस्तरं मोहादुडूपेनास्मि सागरम्' बारम्बार महाकवि कालिदासको काव्यपङ्क्ति दिमागमा सलबलाइरहन थाल्यो । अर्को मनले अलि हिकेर भन्यो आज हामी जो जुन अवस्थामा भए पनि कुनै दिन मेरा सहपाठी हितैषी मित्र थिए रामप्रसाद । ऊ दिन सम्झिएर मनमा अलि ढाडस पलायो । आखिर उनी अहिले जहाँ जे जसरी पुगे पनि कुनै दिन त हामी एउटै कक्षाका सहपाठी । उनका र मेरा साझा विषय भने अनिवार्य नेपाली र अनिवार्य संस्कृत साहित्य थिए । मूल विषय उनी वेदान्त पढ्थे, म नव्य व्याकरणको छात्र थिएँ ।

२००४ साल मङ्सिर ३ गते जन्मिएका गिरि पूर्वमध्यमा परीक्षा पास गरेपछि उत्तरमध्यमा पढ्न बनारसबाट काठमाडौं आएकाजस्तो लाग्छ तर यकिन गर्न सक्तिनँ । मेरो पढाइ भक्तपुरको नि.मा.वि.देखि रानीपोखरी प्रधान पाठशाला हुँदै पुतलीसडकस्थित संस्कृत महाविद्यालय पुगेको थियो ।

रामप्रसाद सुवेदीको नामले राजकीय संस्कृत महाविद्यालयमा भर्ना हुन आएका उनीसँग भेट भएकै दिनदेखि हामी दुवैबीच अत्यन्त गहिरो हिमचिम बस्यो । संस्कृत र नेपाली साहित्यमा दुवै विषयमा मेरो राम्रै पहुँच थियो । उनी त्यस वेलासम्म दुवै विषयमा अलि कमजोर रहेछन् । त्यसैले पनि उनी मजस्ता सहपाठीको सहयोग लिन लालायित रहन्थे । शास्त्री प्रथम वर्षमा संस्कृत छात्रावास भर्ना हुन पुगेपछि उनी र म झनै नगिच बन्यौं । अनिवार्य नेपाली र संस्कृत साहित्यका

नाटक, काव्य र गद्यमा पनि बिहान बेलुकीको सहपाठीको रूपमा पनि उनी झन्झन् नगिच बन्दै गए ।

हुन त हाम्रो बीचमा घरघरायसी र बाल्यकलीन व्यक्तिगत अनुभवका कुरा त्यति हुँदैनथे तर पनि अरू साथीहरूले कहिलेकाहीँ कुरा गरेको सुनेर थाहा पाएको थिएँ । रामप्रसादको जन्म धादिङको केवलपुरमा २००४ सालमा अति सामन्य परिवारमा भएको रहेछ । शायद अलि निम्छरो आर्थिक स्थितिको अपर्याप्त हेरचाह र लालनपालनमा हुर्किएका उनले आफ्नै पिता पुण्यप्रसाद सुवेदीबाट प्रारम्भिक शिक्षा पाएका रहेछन् । बाल्यकाल अन्त कहाँ कसरी बित्यो ? त्यो त खोजिकै विषय रहेको छ । किशोरवयमा आइपुग्दा भने अलि कुण्ठित, अलि अन्तर्मुखी र लजालु स्वभावका थिए रामप्रसाद । हाँसो ठट्टा गर्न र गीत सुन्ने सिनेमा नाटक हेर्ने आदि मनोरञ्जनका साधनतर्फ पनि पटक्कै रुचि राख्दैनथे । कविता, निबन्ध लेख्नेतर्फ कर गर्दा पनि लाज मान्दथे । छात्रावासभित्र हुने प्रतियोगितात्मक कर्यक्रममा उपस्थित भएर पनि वाचन कार्यमा सहभागी बन्दैनथे । म त केही पनि लेख्न जान्दिनँ भनेर परपर हुन्थे । यदाकदा बाहिर सडक पेटीमा हिँड्दा पनि उनको सङ्कोची स्वभाव प्रकट भइरहन्थ्यो । भानुभक्त, लेखनाथ, लक्ष्मीप्रसादका कविता पढ्न भने खूबै चाख राख्नथे । सत्यकलि संवाद, तरुण तपसी, कालमहिमा आदि रचनाका लयबद्ध श्लोकहरू पढेर सुनाउन मलाई खूब कर गर्दथे । छात्रावासकै वरण्डामा घन्किने भीमकाय बुस रेडियोमा यदाकदा बिहानी समाचार भने अरू साथीसँगै चउरमा उभिएर सुन्दै गरेको देखेको थिएँ । आफूले पढेका जुन कुनै विषय पनि घोकेरै पानी बनाएरै छोड्ने उनको ढीठ पाराको आदत थियो । विदुर पौडेलबाट सरेको उनको यो बानी नयराज पन्त गुरुकै उत्तराधिकारको रूपमा प्राप्त भए झैं लाग्दथ्यो । ज्योतिष विषय पढाउने कक्षामा बसेर नयराज गुरुले कहिले नेपाली र कहिले संस्कृत साहित्यका पद्यहरू लेघ्रो तानेर बरम्बार दोहोऱ्याउँदै पढ्ने गर्नुभएको हामी सबैले देखेसुनेका थियौं । कलेजबाट छात्रावास फर्किएपछि ठ्याक्कै त्यही सिको गरेर पढ्नमा तल्लीन रहन्थे उनी, तैपनि आत्मविश्वास जाग्ने गरी तयारी पूरा गर्न नसकेर होला द्वितीय वर्षमा पुगेपछि उनले अर्को वर्षको लागि थाती राखेर वार्षिक फाइनल परीक्षा नै हापिदिए । त्यसपछि हाम्रो अनिवार्य विषयको कक्षा पनि तलमाथि पर्न गयो । त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट उच्च शिक्षा पूरा गरेपछि म प्रशासन सेवातिर लागें । रामप्रसादजी आचार्यमा पढ्दै थिए ।

दैलेखबाट सुरु भएको मेरो जागिरे जीवन एक/दुई वर्ष बिराएर सरुवाको बाँकटे हान्दै डाँडाकाँडा बौडाइ नाच नाच्दै गयो । यसै क्रममा दैलेखपछि पाल्पा,

परासी, धनकुटा हुँदै २०३८ सालमा स्थानीय विकास अधिकारीको रूपमा नुवाकोट पुगेको थिएँ । एक दिन परिवार बालबच्चासहित नुवाकोटबाट बानेश्वरको डेरा फर्कंदै गर्दा बत्तीसपुतलीका पेटीमा रामप्रसादजस्तै मानिस गेरू वस्त्र लगाएर लुखुरलुखुर हिँडिरहेको देख्ता आङ सिरिङ्ग भयो । वीरबहादुर ड्राइभरलाई उनको छेउमै लगेर हत्तपत्त गाडी रोक्न लगाएँ । हामी दुवैको राम्रै देखादेख भयो ।

'ए राम के गरेको यो तिमीले ?' उनीतिर नियाल्दै आत्तिएर भनेंछु ।

'मैले सन्यास लिएँ नरेन्द्र ! गृहस्थी, जागिर आदि सांसारिक प्रपञ्चबाट टाडै रहन ठीक लाग्यो ।' उनले सिधै भने ।

'के काम गर्छौ त अहिले ? जोगी भएर फुक्काफाल डुलिहिँड्ने मात्रै हो कि ?' सोधेको थिएँ ।

'एउटा स्कूल र वेदवेदाङ्ग विद्यालयमा पढाउँछु । तलब चाहिँदैन, खान दिए भइगो । वेदान्त दर्शनमा पीएच्डी गर्ने धोको छ । विशेष अध्ययनको लागि अब छिट्टै बनारस जाँदै छु ।' उनले भनेका थिए ।

'कहाँ बसेका छौ अहिले ?' सोधेको थिएँ ।

'मृगस्थली गोरखनाथ मठको आश्रममा बस्छु । योगी नरहरिनाथजीको सान्निध्यमा छु ।' उनले यति भन्दै गर्दा मैले आफ्नै गाडीमा बसाएर गुह्येश्वरी मन्दिरको पारिसम्म पुऱ्याएर छोडेको थिएँ । बाटोभरि कलेज जीवनका नानाथरी प्रसङ्गहरू चङ्गा झैं कावा खाँदैरहे । छोटो पाइको बाटो पत्तै नपाइ काटिएछ । छुट्टिँदा उनैले जानकारी गराए, यतिबेर उनी रामप्रसाद सुवेदीबाट रामानन्द गिरि बनिसकेका रहेछन् ।

बेलुका उनैलाई सम्झिएर मन बहकियो । गेरूवस्त्र र जोगी भन्ने प्राणी मेरा लागि बाल्यकालदेखि नै अत्यन्त अप्रिय थिए । आज आफ्नै एक घनिष्ठ मित्रलाई त्यही रूपमा देख्दा मन त्यसै हुँडलियो र घरी उजाड बिरानु प्रदेशमा बथान छुटेको मिर्गको पाठो झैं भौंतारिन थाल्यो । छटपटीमा समय बित्यो, निद्रा परेन । उनी जोगी हुनुलाई मैले जीवनको निःसारताजनित वियोगविदीर्ण व्यथा बल्झिएको घटना मानेको थिएँ । त्यसपछि हामी दुवै आ-आफ्नै बाटोमा हिँड्दै रह्यौं । एक दशकजति भेटै भएन । उनी कहाँ छन्, के गर्दै छन्, खबर लिने चासो पनि राखिएन ।

२०४७ मङ्सिरतिरको कुरा । प्रजिअ तालिमको वेला काठमाडौं बस्दा शनिवार पशुपति जाने गरेको थिएँ । यदाकदा पशुपतिनाथको मन्दिरपरिसरमा बिहान नौ बजेतिर उनै रामानन्द स्वामीजीसँग भेट हुन थाल्यो । कहिलेकाहीँ म नभेटेर उसै टार्न खोज्थें तर उनी भने मलाई खोज्दै आएर हालखबर सोधिरहन्थे । उनले तिमी नै भनिरहे । मैले उनलाई गर्ने सम्बोधन तिमीमा स्थिर रहेन ।

आफैँलाई सङ्कोच लागेर अलिदिनपछि तपाईं, हजुरमा रूपान्तरित बन्यो ।

एक दिन पशुपतिनाथकै मन्दिरपरिसरमा भेट हुँदा स्वामीजीले तिमी मेरो आश्रममा आऊ, तिम्रा सबै किताब पनि ल्याइदेऊ, म एक एक पढ्छु भन्नुभयो । त्यसको भोलिपल्टै बिहान आठ बजे उहाँका आत्मीय चेला रामप्रसाद ढकाललाई साथी लिएर गएँ । गौरीघाटमाथि बास्तोला परिवारले चलाएको सोमनाथ वेदवेदाङ्ग आश्रमकै एउटा आधुनिक घरमा स्वामीजीको बसोवास रहेछ । मूल ढोकाभित्र पस्ने बित्तिकै अर्कै संसारमा पुगेको अनुभव भयो । केराका घारी लहराबेहेरा र फलफूलका वृक्षले ढपक्क ढाकिएको ठूलो पर्खालभित्रको त्यो घरले काव्यमा पढेका ऋषि-महर्षिआश्रमको सम्झना गराइरह्यो । शाकुन्तल नाटकमा पढेको कण्व ऋषिकै आश्रम भन्न सुहाउँदो लाग्यो । सरासरी भरेङ चढेर स्वामीजी बसेको ठूलो कोठामा पुग्यौं । हामीलाई देख्नै उहाँ औधी खुसी हुनुभयो र नगीच आएर खातिरदारी देखाउनुभयो । त्यतिसारो आत्मीय मित्र भएर पनि स्वामीजीको गेरूवस्त्र मलाई वैराग्यको फन्दाजस्तो लागिरह्यो । वरपर तलमाथि किताबले भरिएको कोठामा पुग्दा छक्कै परेँ । गैरीधारमा डेरा गरी बस्दा पद्मप्रसाद भट्टराई गुरुले कोठाको छेउभित्ता बडेबडे दराजभरि पुस्तक राखेर निरन्तर अध्ययनमा तल्लीन भइरहेको दखेको थिएँ । यति बेर रामानन्द स्वामीको आश्रममा पुग्दा त्यही सम्झना झलझली आइरह्यो । हामीलाई चकलामा बसाएर धेरै थरी कुराकानीका प्रसङ्गहरू निकाल्नुभयो उहाँले । जागिर खाँदै पुगेका गाउँठाउँ प्रशासनिक काम कारोबारमा आइपर्ने समस्या, राजनीतिक खिचातानी हस्तक्षेप र त्यसबाट उत्पन्न नतिजा आदि प्रसङ्गका कुराहरू औधी चाख मानेर सोधपुछ गर्नुभयो ।

मैले आफ्ना किताबको चाङ स्वामीजीका हातमा राख्दै भनेँ - 'यो त शिवजीलाई चुरापोते चडाएजस्तो भो स्वामीजी । कहाँ हजुर वेदान्ती स्वामी, कहाँ मेरा यी हास्यव्यङ्गका निबन्धसङ्ग्रह, कविता, कथाका पुस्तक, एउटै काम लाग्ने छैनन् हजुरलाई ।'

मेरो भनाइको तत्काल प्रतिवाद गर्दै स्वामीजीले भन्नुभयो - 'मलाई नेपाली भाषा सिक्नुपरेको छ । नेपाली लेखाइपढाइमा म धेरै कमजोर छु नरेन्द्र, तिमीलाई थाहै छ नि ! तिम्रा सबै किताब एक एक अक्षर पढ्छु म ।' स्वामीजीको भनाइले म फुरुङ्ग परेँ ।

'मलाई अङ्ग्रेजी पढ्न पनि असाध्य रहर छ नरेन्द्र, तिमी पढाऊ न ।' स्वामीजीले गम्भीर भएर भन्नुभयो । पहिला पनि यदाकदा पशुपति वरपरको भेटमा त्यो कुरा भन्नुहुन्थ्यो । उतिबेर खासै उत्तर नदिएर 'हस्, भइहाल्छ नि' भन्थेँ मैले । उहाँले निकैपटक त्यो कुरा दोहोऱ्याउनुभएको थियो । आज

आश्रममै मलाई बोलाएर त्यही कुरा गर्नुभएकोमा हल्का रूपमा लिन उचित ठानिनँ । म घोरिएर निरूत्तर बसिरहेँ ।

संस्कृत महाविद्यालयमा आइए स्तरको इच्छाधीन अङ्ग्रेजी विषय लिएर पढ्थ्यौं - हामी केही छात्रहरू । त्यही सम्झिएर अङ्ग्रेजी भाषाको पनि ज्ञाता सम्झनुभएको रहेछ - स्वामीजीले मलाई । प्रशासनमा कार्यरत मान्छे भएकोले मसँग त्यो फुर्सद थिएन तर बाल्यकालदेखिका मित्र अनि यतिवेर आफ्नो अलग पहिचानसहित नाम चलेका वेदान्ती गुरुले भनेका कुरा नाइँ कसरी भनूँ ? सोझै असमर्थता जनाउन पनि मर्यादाले मिलेन । म एक छिन त्यत्तिकै अकमक्क परिरहेँ तर मेरो अनुहारको भाव पढ्दै उहाँ आफैले अलि वेरमै भन्नुभयो - 'तिमी प्रशासक मान्छे, आज यहाँ, भोलि कहाँ, कता पुग्छौ होला । मलाई पढाउन भ्याउँछौ र ?'

स्वामीजी आफैले मेरो समस्या पहिचान गरेर समाधानको सङ्केत दिँदा शिर हलुङ्गो भयो । हुन पनि वास्तविकता त्यस्तै थियो । मैले केवल हात जोडेर सहमति जनाएँ । आाफ्नो घरमा एक दिन बिहानी खाना खान आउन आग्रह गरेँ । सहर्ष स्वीकार गर्नुभयो । रामप्रसाद भाइले उहाँलाई बिहानै मेरो घर वानेश्वर सचेतनमार्गमा लिएर आए । आफ्नै बुतावर्कतमा वेदान्तदर्शनका घाघडान विद्वान् र प्रवचनकर्ताको रूपमा प्रसिद्धिको शिखर चढ्दै गरेका स्वामीलाई आफ्नो घरमा भित्राउन पाउँदा हामी सबै परिवारका सदस्यहरू हर्षविभोर बनेका थियौं । वानेश्वर सचेतनमार्गमा रहेको घरको कौसीबाट छिमेकीहरूले हाम्रो भेटवार्ता हेरिरहेका थिए । हामी निकै गौरवान्वित भएका थियौं । स्वामीजीको साथमा आएका ब्राह्मण वटुले रोटी पकाए । तर्कारी अचार अचारको व्यवस्था गृहिणीले सम्पन्न गरिन् । स्वामीजीले अत्यन्त प्रसन्न भएर रोटी, दही, तरकारी र फलफूलको भोजन ग्रहण गर्नुभयो अनि हामीले उहाँपछि खाना लिएर कौसीको पहारमा घाम ताप्दै गन्थनमा समय बितायौं र दिन ढल्किँदै गर्दा स्वामीजीलाई बिदाइ गरेर कृतकृत्य बनेका थियौं । अत्यन्त सन्तोषपूर्ण तवरले बितेको दिन थियो । अहिलेसम्म झलझली याद आइरहेको छ ।

त्यसपछि केही दिनमै सरुवा भएर जिल्लातिर लागेँ । सीडियोको जागिर । आवधिक चुनाव दैवी प्रकोप बोर्डर वारपार भइरहने मिटिङ्ग, रातसाँझ राजमार्गमा भइरहने घटना, नेता कार्यकर्ताका झडप र विवादमा गर्नुपर्ने मध्यस्थता आदि इत्यादि कामकाजले म बेफूर्सदीमै हराएँ । स्वामीजी निरन्तर वेदान्त र उपनिषद्हरूको प्रवचन गुरुकुलको स्थापना र पठनपाठनकै धुनमा लागिरहनुभएछ । दुई/चार वर्ष त्यसै बितेछन् ।

एक दिन काठमाडौं पुगेको वेला पशुपतिनाथको मन्दिर परिसरमा उसैगरी

भेट भयो । लाम्चो अनुहार मोटो ज्यान, ढकमकक सेतै फुलेका दाह्रीकपाल, स्वामीजी प्रौढताको शिखर चढिसक्नुभएछ । आफ्नो पनि हाल त्यही त होला नि मनमनै गम्दो रहेँछु ।

मलाई भेट्नेबित्तिकै स्वामीजीले आफू मन्दिर परिसरकै शङ्कराचार्य मठमा बस्ने गरेको कुरा बताउनुभयो अनि मलाई साथै लिएर आश्रमको वासस्थान जानुभयो । अबको स्थायी वसोवास त्यही आश्रम होला भनेर सोधेको थिएँ तर उहाँ आधाजसो देवघाटको निर्माणाधीन वेदवेदाङ्ग विद्वाश्रम र कहिले पोखरातिर बिताउनुहुँदो रहेछ । फलफूलको प्रसादी र चियापान गराएर पठाउनुभयो । हिंड्ने वेला मलाई भन्नुभयो - भोलि बिहान आठ बजे वानेश्वरमा मेरो प्रवचन सुन्न आउनू । तिम्रो घर नगिचै चोकको रातो घरमा हो । स्वामीजीको वचन सहर्ष स्वीकार गर्दै बिदा भएको थिएँ ।

बिहान प्रवचन सुन्न जाँदा तलामाथिको ठूलो हलभरि भक्तहरू जम्मा भइसके छन् । स्वामीजीलाई परैबाट दण्डवत् गरेर ठाउँ पहिल्याउँदै झ्यालछेउको कुनामा थुपुक्क बसेँ । उहाँले प्रवचन सुरु पनि गर्नुभयो । माण्डूक्योपनिषद् रहेछ - प्रवचनको विषय । सबै भक्तजन एक चित्त भएर गम्भीर मौनतासँगै प्रवचनमा तल्लीन भए । गर्मी महिना अनि उतिवेरै हिँडेर पुगेकोले होला मलाई भने अलि असहजता महसुस भयो । निधारका पसिना पुछ्न यसो अनुहारतिर रूमाल बढाएको थिएँ । स्वामीले रौद्ररूप देखाएर किन हात निधारमा लगेको भनेर हप्काइ हाल्नुभो । अलिवेरपछि नाकको टुप्पो चिलाएर त्यतै औंला दौडिएछन् । स्वामीजीले फेरि नराम्रो शब्दमा खप्पी ख्वाउनुभयो । हप्प गर्मी लागेकोले यसो पर्दाको छेउ उघारी हेर्दा स्वामीजी झनै रिसाएर हात उफार्दै रणचण्डीकै रूपमा प्रकट हुनुभयो । कुटुँलाझैं गर्दै परैबाट हात लम्काएर 'जाऊ तिमी बाहिर, प्रवचन सुन्न मनै छैन तिमीलाई' भनेर खोइरो उतार्न थाल्नुभयो । प्रवचनका सहभागीहरू पनि ठाडा कान लगाएर मैतिर आँखा तान्न थाले । बिनबित्थाँ आज यी फुस्रा जोगी किन आक्रामक बनेका ममाथि ? उनैले बोलाएर आएको त सुरुदेखि नै इज्जत बेइज्जत ख्याल नराखी एकोहोरो खोइरो खनिरहेका छन् बा । यस्तैयस्तै प्रश्न उठेर मन हर्हर पोल्यो । यी सन्काहा फुस्रेको प्रवचन पनि सुन्दिनँ भन्ठान्दै म पनि सुरुक्क उठेर लुरुक्क बाहिरिएँ । नमस्कार गर्न पनि भुलेँछु ।

म आफ्नो जागिरको सिलसिलामा महोत्तरीको प्र.जि.अ.पदमा कार्यरत थिएँ । तराइमा गर्मी चढ्दै गर्दा यता चुनावको सरगर्मी पनि चढ्दै थियो । प्रहरी प्रशासन लगायत निर्वाचनको तयारीमा लागिरहेको वेला फागुन महिनाको अन्तिम एकाबिहान उनै रामानन्द स्वामीजी मेरो निवास रहेको जलेश्वर दरबारमा टुप्लुक्क

देखा पर्नुभयो । मटीहानीको लक्ष्मीनारायण मन्दिर परिसरमा अगिल्लो दिनमा महन्तको अतिथि बनेर बस्नुभएछ अनि भोलिपल्ट विहानै जलेश्वर आउनुभएको रहेछ । 'तिमी यहाँ सीडीयो छौ भन्ने थाहा पाएर आएको । मैले देवघाटमा गुरुकुल संस्कृत विद्यालय स्थापना गर्न लागेको छु । सीडीयोजस्तो मान्छे, तिमीले के कति सहयोग गर्न सक्छौ गर । यही हेतुले भेट गर्न आएको ।' उहाँ प्रसन्न अनुहार लिएर हार्दिक लवजमा भन्दै हुनुहुन्थ्यो । प्रवचन सुन्न जाँदाको अवहेलना सम्झिएर म भने एकछिन धुकचुक भएँ ।

स्वामीजीले हतारमै संस्कृत विद्याको संवर्द्धनमा लागेको आफ्नो अभिप्राय स्पष्ट पार्नुभयो । अरू जो पायो, उसले पकाएको चिया नखाने स्वामीजीलाई श्रीमतीले आफैले पकाएर चिया टक्याएकी थिइन् । एकछिन पुराना कुराका भलाकुसारी पनि भए । खाना पनि खाएर जाऊँ भन्दा स्वामीजीले मान्नुभएन । अहिले नै जनकपुर गइहाल्छु भन्नुभयो । एकैछिनको भलाकुसारीपछि के कति सहयोग गर्न गराउन सक्छु, गरुँला भन्ने वचन दिएर स्वामीलाई गाडी चढाएर बिदा गरेको थिएँ ।

यता आम निर्वाचनको तयारीले बेफुर्सदी बढ्दै गयो । हिँउद मासका दिन त्यत्तिकै बिते । उता बर्खा लाग्ने बित्तिकै चुरेको बाढीले कटान डुवान र अनिकालले महोत्तरी जिल्लालाई थडथिलो बनायो । स्थानीय आवश्यकताको मात्र परिपूर्तिमा सिमित जलेश्वर बजार पनि वर्षभरि डुवान र रातोनदीको कटानमा पर्दा स्थानीय व्यापारी उपभोक्ता सबै मारमा अँचेटिने रहेछन् । वचन दिएर पनि गुरुकुलको लागि जिन्सी नगदी कुनै कुरा पनि सङ्कलन गर्न सकिएन । केही गर्ने आश्वासन दिएर स्वामीजीलाई उतिवेर बिदा गरेकोमा केही गर्न नसकी त्यो जिल्लाबाट गृह मन्त्रालय सरुवा भएको वेला मन झस्किरह्यो । थेरथोर जेजति नै भए पनि सहयोग गर्नुपर्ने कर्तव्यबोधले मन घच्घच्याइरहेको थियो । वेला कुवेला दिमाग गिजोलिरहेको थियो ।

मन्त्रालयमा कार्यरत रहँदैको कुरा - शनिवार पशुपतिनाथको दर्शन गर्न गएको वेला मन्दिर परिसरमा घुम्दै गरेका स्वामीजीलाई देखेर पर पर तर्किंदै थिएँ । प्रवचन सुन्न जाँदा उहाँले गरेको अपमानले मन कुण्ठित बनेको त छँदै थियो । यता गुरुकुलको लागि चन्दा दानदातव्यको मामिलामा केही नगरेकोमा आत्मग्लानिले पनि पोलिरहेको थियो । त्यसैले पनि स्वामीजीलाई भरसक नभेट्ने सुर गरेको थिएँ तर स्वामीजीले देखिहाल्नुभएछ । मन्दिरबाट निस्कन नपाउँदै पछाडिबाट बोलाइहाल्नुभयो । मैले मुखातिव हुँदै अभिवादन गरेपछि प्रसन्नचित्तका देखिने स्वामीजीले मेरो सामु आएर घरायसी कुरा सोधपुछ गर्न लाग्नुभयो । मूलगेट अगाडिको फराक प्राङ्गणमा खुलेरै कुरा भए । जलेश्वरबाट आफू

मन्त्रालय सरेको कुरा सङ्कोच मानीमानी बताएको थिएँ, तर उहाँले सर सहयोगसम्बन्धी कुनै कुरा उठाउनुभएन । गुरुकुलबारे प्रसङ्ग नै निकाल्नुभएन । पछिल्लो भेटमा अगिका सर्त सल्लाह रिसराग गुनवैगुन सबै कुरा बिर्सने उहाँको बानी रहेछ । जडभरत मार्का स्वामीजीको आदत सम्झिएर बाटाभरि घोरिँदै अनि स्वामीजीको भरपूर वात्सल्य पाएर रमाइलो अनुभूति साथ घर फर्किएको थिएँ । शनिवारको एक दिन शङ्कराचार्य मठमा प्रवचन सुन्न गएको थिएँ । त्यहाँ दर्शनशास्त्रका ज्ञाता पाको उमेरका सिन्धुले पण्डित र उच्च तहमा पुगेर रिटायर्ड भएका जानीफकार प्रशासकहरुको पनि राम्रै उपस्थिति थियो तर त्यस दिन पनि स्वामीजीले उनीहरूलाई विनाबित्थाँ निन्दोचर्चो गरेर झ्याँकु झार्नुभयो । म भने कुनामा लुकेर बँचेको थिएँ । त्यस दिनपछि स्वामीजीको प्रवचन सुन्न भने कहिल्यै जान मन लागेन ।

केही समयपछि कास्की जिल्लाको प्र.जि.अ.मा कार्यरत रहेको थिएँ । बिहानी पैदल यात्राको क्रममा सिमलटारीको निवासबाट बीच बजार हुँदै विन्ध्यवासिनी मन्दिर जाँदै गर्दा गणेशस्थान टोलमा स्वामीजी टुप्लुक्क देखा पर्नुभयो । टक्क अगाडि अडिएर कहिलेदेखि पोखरा आएको छोराछोरी घर परिवारको स्वास्थ्य पढाइ आदिबारे मसँग सोधपुछ गर्नुभयो । बाहिर कडा देखिएर समुदायको अगाडि प्रस्तुत हुने स्वामीजीको भित्री हृदय करुणा, दया र सिर्जनशीलताले भरिएको खानीझैं लाग्दथ्यो ।

'मेरो आश्रम ऊ त्यही माथि गुफामा छ । उकालो हिँडेर तिमी आउँदैनौ होला । आज छोरेपाटनको धर्मशालामा मेरो प्रवचन सुन्न अवश्य आउनू' भन्नुभयो । आज्ञाकारी बन्दै छुट्टिएको थिएँ । गाडीमा पठाउँछु भन्दा मान्नुभएन । स्वामीजीलाई आउँछु त भनें तर जिल्लाको प्रमुख प्रशासक मान्छे न यहाँ पनि स्वामीजीले आफूलाई अन्टसन्ट गाली दिएर जनसमुदायको अगाडि बेइज्जत गर्नुहोला कि भन्ने धुकचुक लागिरह्यो । बाटोभरि मनमा खुल्दुली चल्दै रह्यो । जे त पर्ला भन्ठान्दै विन्ध्यवासिनी मन्दिरबाट फर्किएलगत्तै परिवारलाई साथ लिएर छोरेपाटनको शिवालय पुगेको थिएँ ।

शिवालय परिसरको धर्मशालामा पुग्दा पूजापाठ सकेर प्रवचन सुरु भइसकेको रहेछ । अग्रपङ्क्तिमा बसेर एक चित्तले प्रवचन सुन्दै गयौं । पहिलेका प्रवचनमा जस्तै स्वामीजीले त्यत्तिकै हप्किदप्की पार्ने डरले निकै कष्टसाथ सतर्क बनिरह्यौं तर त्यस दिन स्वामीजीले ममाथि औंला तेर्स्याउनुभएन । वाग्वाण चलाउनुभएन । कार्यक्रम सकिएपछि हामी दुवै दम्पतीलाई रामनामीको ओइने ओडाएर टपरीभरि रोटी फलफूल लगायत मनग्गे प्रसाद दिएर पठाउनुभयो । यस पालाचाहिँ स्वामीजीले केही नभने पनि देवघाटको वेद विद्याश्रमको लागि

अवश्य केही चन्दा सहयोग गर्छु भन्ने अठोटेको थिएँ तर त्यसको लगत्तैपछि भएको दरबार हत्याकाण्डले शान्ति सुरक्षा चुनौती पूर्ण बन्यो । देवघाट आश्रमको कुरा त्यत्तिकै कता हरायो कता ।

दिनहरू बिती नै रहे । सरकारी सेवाबाट उमेरको कारणले अवकाश लिएपछि म स्वतन्त्र भएँ । देशका वरपर अनि विदेशका चकाचौंध शहर बजार घुम्दै मन लाग्दा केही लेख्दै, पढ्दै जीवनका दिनहरु बिती नै रहे । स्वामीजीका थुप्रै पुस्तक प्रकाशित भइसकेका रहेछन् । उहाँले आफ्नो शोधग्रन्थको रूपमा प्रतिपादन गर्नुभएको 'जनकदर्शनम्' भन्ने पुस्तक लिएर अध्ययन गर्न बस्दा भाषागत दुरुहताको अनुभव भयो । खोज्दै जाँदा रामहरि तिमिल्सिनाले अनुवाद गर्नुभएको जनक शिक्षा सामग्री केन्द्रबाट २०५५ सालमा प्रकाशित 'जनक दर्शन' नाउँको नेपाली पुस्तक हात पऱ्यो । अत्यन्त परिष्कृत एवं मीठो भाषा शैलीमा प्रकाशित यस पुस्तकले राजर्षि जनकको वेदान्त दर्शनलाई रामानन्द स्वामीले व्याख्या विश्लेषण गरेकै लयमा अनुदित गरेको पाउँदा हर्षको अनुभव भयो ।

स्वामी रामानन्द गिरिले 'जनकदर्शन'को व्याख्यात्मक प्रतिपादनको सिलसिलामा साङ्ख्य मीमांसा तथा वैशेषिक न्यायजस्ता अरू पूर्वीय दार्शनका सिद्धान्तहरू पनि समन्वयात्मक रूपमा उपस्थापित गरेर दर्शनशास्त्रको व्याख्यान परम्परामा नयाँ आयाम र विशिष्ट योगदान थपिदिनुभएको छ । भक्ति, ज्ञान र कर्मयोगमा शास्त्रीय संवाद, बहसमा निर्णयक सहभागिता तथा कुशलतापूर्वक राज्य सञ्चालनमा समान रुपले आदर्श मानिने राजर्षि जनकलाई हिमवत्खण्डको प्राचीन गौरवगाथा र आर्ष सभ्यतालाई नयाँ आयाम दिने राष्ट्रिय विभूति मानिँदै आएको छ । ज्ञानको लागि सन्यासको मार्ग अनिवार्य मान्दै अवलम्बन गर्ने मनीषीहरुसँग राजर्षि जनकको विमति रहेको छ । याज्ञवल्क गार्गी मैत्रेयी आदि विद्वान् विदुषीहरुको निरन्तर बहस र विश्लेषणले उनको दरबार निरन्तर गुञ्जरिहने भएकाले अजातशत्रुजस्ता अन्य छिमेकी राजाहरुले उनको अनुसरण गरेर ब्राह्मणसभा गर्न लालायित भएको कथन छ । आदि शङ्कचार्यले सुरुमा 'जनकदर्शन'मा झिनो विमति राख्तै सन्यासपूर्वक गरिने निरन्तरको अखण्ड आत्मविचारबाट मात्र तत्विज्ञान सम्भव भएको कुरा उल्लेख गर्नुभएको छ तर त्रेतायुगदेखि शास्त्रार्थ बहस विश्लेषणको परम्परामा चल्दै आएको 'जनकदर्शन'मा आत्मज्ञानको लागि सन्यास अनिवार्य मानिएको देखिन्न । स्वयं राजर्षि जनक राज्यको सत्ताभोग र आत्मज्ञानमा प्रवृत्त योगमा समानरूपले क्रियाशील रहनुभएको देखिन्छ । त्यस्तै साङ्ख्य मीमांसा आदि दर्शनविशेषालाई खण्डनमण्डन गर्नेभन्दा तिनका समयानुकूल तत्त्वहरूको समन्वय गरेर नयाँ परिष्कार दिने प्रयत्नमा

स्वामी रामानन्द गिरिको प्रयत्न रहेको देखिन्छ । अनीश्वरवादी मानिँदै आएका साङ्ख्यदर्शनका प्रणेता कपिलमुनिलाई ईश्वरवादी सिद्ध गर्ने उहाँको प्रयास यसको उदाहरण हो । आफ्नो शोधग्रन्थ 'जनकदर्शन'मा राजर्षि जनकको समन्वयात्मक प्राच्य दर्शनको समग्रताको व्याख्या विश्लेषण प्रस्तुत गर्ने रामनन्द स्वामीजीको योगदानलाई नेपाली समाजले युगौँसम्म ग्रहण गर्ने विश्वास लिन सकिन्छ । उहाँको व्यक्तित्व ज्ञानमार्गका साथै भक्तिमार्गमा पनि आस्थावान् रहेको पाइन्छ । उहाँले संस्कृतबाट नेपाली भाषामा अनुवाद गर्नुभएका उपनिषद्, देवीस्तुति, वेदस्तुति दुर्गा सप्तशती, रामगीता, श्रीमद्भागत महापुराणका विशद व्याख्यानका सात खण्ड आदि अनेकौं ग्रन्थहरुले नेपालको दर्शन तथा भक्ति साहित्यमा बृहत् गजुर थपेको अनुभव हुन्छ । वेदस्तुति, रामगीताजस्ता भक्तिरचनाको अनुवादका प्रसङ्गहरूमा स्वयं स्वामीजी नै भोक्ता बनेर भक्तिरसको तन्मय अवस्थामा प्रस्तुत हुनुभएको छ । त्यसैले वेलाबखत भक्तहरू समक्ष कठोर अनि शुष्क रूपमा प्रस्तुत हुने स्वामीजीको अन्तर्हृदयमा भने करूणा, भक्ति र दयाका निर्झरीहरू प्रवाहित भइरहेका देखिन्छन् । बाहिर कठोर देखिए तापनि भित्र मृदु मुलायम र सरल हुनु स्वामीजीको अलग पहिचान हो । त्यस्तै संस्कृत शिक्षाको उद्धार विकास र स्तरोन्नतिको क्षेत्रमा स्वामीजीको अर्जुनदृष्टि अनन्यतम थियो, उहाँले यस क्षेत्रमा जेजति गर्नुभयो । त्यो नै असामान्य उपलब्धि थियो तर अझै पनि स्वामीजीका अनेकन सपना अधुरै रहेका छन्, जसलाई परिपूर्ति गर्न नयाँ पिँढीका लागि चुनौतीको पहाड ठडिएको अनुभव हुन्छ ।

एक दिन २०७४ साल गुरुपूर्णिमाका दिन अप्रत्यासित दुःखद समाचार रेडियो टि.भीबाट प्रसारित भयो । स्वामी रामानन्द गिरिको निमोनियाको कारणले देहावसान भयो । सन्यासीहरूको भाषामा उहाँ ब्रह्मलीन हुनुभयो । अन्तिम दर्शन गर्न नपाउँदै उहाँ बित्नुभएको घटनाले मेरो मन यथार्थमा शोकाकुल भयो । संसार भन्नु आखिर के नै रहेछ र ? भन्ने तर्कवितर्क गरेर मन हुँडलिन थाल्यो । पशुपतिनाथ परिसरमा गएर उहाँलाई मनमनै अन्तिम श्रद्धाञ्जली दिएर बिदा गरेको थिएँ ।

नयाँ वानेश्वर, काठमाडौं ।

YY

के तपाईंले शब्दार्थका साहित्यिक पुस्तकहरू पढ्नुभएको छ ?

स्वामी श्रीगदाधराचार्य : एक परिचय

डा. नारायण निरौला

सरल स्वभाव, गम्भीर प्रकृति, सादा पहिरन विनयशील मधुर वचन र उदारहृदयका धनी व्यक्तित्व हुनुहुन्थ्यो स्वामी श्रीगदाधराचार्यज्यू । भगवान् श्रीमन्नारायणका परमभक्त हुनुभएकाले उहाँको ललाटमा ऊर्ध्वपूर्ण तिलक शोभित भइरहन्थ्यो । भगवद्भक्त अनुरूप भक्ति, भगवद्भक्तहरूमा प्रेमानुरक्त हुनुका साथै वैदिक संस्कार र संस्कृतिको जगेर्नाको लागि अनवरत प्रयास गरी गुरुकुल स्थापना र सञ्चालन गर्दै मन्दिरका उत्सव पर्वहरूलाई निरन्तरता दिनुभएको थियो । स्वामी श्रीगदाधराचार्यज्यूको धार्मिक आध्यात्मिक व्यक्तित्व, सामाजिक व्यक्तित्व, सम्प्रदायप्रतिको निष्ठा, अन्य सम्प्रदायहरूसँगको समन्वयता र भक्त, विद्यार्थीप्रतिको उदारता शिक्षाको उन्नयनतर्फ अग्रसरताजस्ता अनेक गुणले उहाँलाई जीवन्त तुल्याइएका छन् । उहाँले गरेका महनीय कार्यहरूले कीर्तिः यस्य स जीवति भन्ने वाक्य सार्थक पारेका छन् । जन्मनु र मर्नु त जीवनको शाश्वत नियम हो तर जो फेरि न जन्मने प्रक्रियाको मार्गमा चल्दछ उसले जीवनलाई सार्थक बनाएको हुन्छ । स्वामीज्यू यही मार्गको यात्री हुनुहुन्थ्यो । श्रीस्वामीज्यूको जन्म संस्कार, गुण विशेषता, व्यक्तित्व, कला संस्कृतिप्रति अभिरुचि, व्यवहार, विकास, काल परिस्थिति, रुचि उद्देश्य र प्रयोजन वर्णन गर्न सकिन्छ ।

जन्म संस्कार

उहाँको जन्म कौण्डिन्य गोत्रीय ब्राह्मणकुलमा पिता टङ्कप्रसाद र माता इन्दिरादेवी न्यौपानेज्यूका गर्भबाट वि.सं. २०११ असोज महिनाको विजया दशमीका दिन धनकुटा जिल्लाको चुङ्माङमा भएको थियो । उहाँले अनौपचारिक शिक्षा घरमै प्राप्त गर्नुभएको थियो । वैदिक संस्कारमा हुर्कदै गर्दा श्रीवैष्णव सम्प्रदायलाई अवलम्बन गर्दै स्वामी श्रीकृष्णप्रपन्नाचार्यज्यूसँग बिराटनगरमा दीक्षाग्रहण गर्नुभएको थियो । दीक्षाग्रहणपूर्व उहाँको नाम श्रीगायत्रीप्रसाद न्यौपाने रहेको थियो । दीक्षा लिएपछि भने आचार्यहरूको सान्निध्यमा रही आध्यात्मिक शिक्षा लिनुभएको थियो । दीक्षा ग्रहण पश्चात् आफ्ना आचार्यप्रतिको निष्ठाका साथ भक्त र भगवान्को सेवामा संलग्न रहनुभयो । यसै क्रममा उहाँले नेपाल तथा भारतका विभिन्न तीर्थस्थलहरूको भ्रमण गर्दै धर्म, संस्कार, संस्कृति र सदाचारको प्रचारप्रसार गर्नुभयो ।

गुण

श्रीस्वामीज्यूका विभिन्न गुणहरूमध्ये एउटा गुणचाहिँ व्यवहारमा सिक्नै पर्ने हुन्छ । उहाँ आफ्नो दुःख, कष्ट, भोक, प्यास र अपमान आदिलाई ध्यान नदिएरै भगवान् आचार्य तथा भक्तभागवतहरूको सेवामा कतै कमी हुन दिनुहुन्न थियो । भक्तभागवतहरूको सेवामा कतै कमी भयो कि, हुँदै छ कि, हुने पो हो कि भनेर सधैं सतर्क रहनुहुन्थ्यो । उहाँको धीरता, लगनशीलता र सहनशीलता बिर्सनै नसकिने गुणमध्ये पर्दछन् ।

विशेषता

उहाँ निश्छल पवित्र सुशील सरल र अजातशत्रु हुनुहुन्थ्यो । उहाँको कसैसँग वैरभाव थिएन । कसैले नराम्रो गरेमा जसको बुद्धि जति छ त्यति नै गर्ने हो, आफूले राम्रो गर्न छाड्नुहुँदैन भन्नुहुन्थ्यो । भक्तिमय जीवन, धर्मसंस्कृतिको जागरण र उन्नयनका लागि समर्पित भाव र क्रियाशीलता उहाँको विशेषता थियो । यस भनाइमा अतिरञ्जनाको लेशमात्र पनि छैन ।

पूज्य स्वामीज्यूमा न केवल वैष्णवहरूको मात्र उत्थान होस् भन्ने भावना थियो अपितु सम्पूर्ण हिन्दुसमाजको र सकल वेदवेदाङ्ग्रेको पुनः उद्घोषका साथै राष्ट्रभरि प्राचीन ऋषिमुनिहरूले पालना गरेको मर्यादित तथा बौद्धिक समाजको पुनरूत्थान होस् भन्ने अभिलाषा उहाँका हृदयमा व्याप्त थियो र त्यसको विकासको लागि आजीवन तल्लीन रहनुभयो । स्वार्थी अर्थवाद र धार्मिक आक्रमणको सङ्क्रमणले छट्पटाइरहेका एसियाका धेरै राष्ट्रहरूसरह लामो समयदेखि द्वन्द्वको चपेटामा परेको हाम्रो देशको दूरावस्थालाई देखेर धर्मो रक्षति रक्षितः भने झैं शास्त्रको रक्षा गरे राष्ट्रको रक्षा हुन्छ भन्ने पूर्ण विश्वासका साथ उहाँ गुरुकुलीय पद्धतिलाई अझ तीव्र रूपमा बढाउँदै र धार्मिक जागरण पनि गराउँदै अगाडि बढिरहनुभयो । यही नै उहाँको मुख्य विशेषता थियो ।

व्यक्तित्व

स्वामीज्यू मधुर व्यवहार र सरल सवभावका एक अत्यन्त समृद्धशाली व्यक्तित्व हुनुहुन्थ्यो । विराटनगरका बौद्धिक व्यक्तित्व, समाजसेवी, राजनीतिज्ञ, उद्योपति, व्यापारी तथा विभिन्न सम्प्रदायसँग पनि उहाँको राम्रो व्यवहार थियो । उहाँ तात्कालिक समयका उदार हृदयका उदाहरणीय व्यक्तिहरूमध्ये औंलामा गनिनुहुने व्यक्तित्व हुनुहुन्थ्यो ।

व्यवहार

स्वामीज्यू सरल स्वभावको हुनुहुन्थ्यो । उहाँ मन्दिर आश्रम गौशाला र गुरुकुलका संरक्षक र अध्यक्ष हुनुहुन्थ्यो । मन्दिर आश्रम र पाठशाला स्वयंमा अन्योन्याश्रित भएकाले बाहिरबाट झट्ट हेर्दा हामी एकजस्तै देख्दछौं तर यी एक

थिएनन् र होइनन् पनि । उहाँ छात्रहरूलाई घरमा आमाबुबाले सरह माया गर्नुहुन्थ्यो । यस अर्थमा उहाँ एक पूर्ण अभिभावक पनि हुनुहुन्थ्यो । यसरी उहाँको सरल व्यवहारलाई बुझ्न सक्दछौं ।

परिस्थिति

विभिन्न समयमा भै रहेको ऐतिहासिक घटना झैं स्वामीज्यूको समयमा पनि कयौं पटक विकट परिस्थितिहरू देखा परेका थिए तर द्रौपदीको लज्जाजनक स्थितिलाई देखेर पनि मौन धारणा गर्न सक्ने धर्मराज युधिष्ठिर झैं उहाँको विकट परिस्थितिमा मौन धारण गरेर अनेकौं दुःख कष्टलाई सहज रूपमा झेल्न सक्ने क्षमता थियो । उहाँ परिस्थितिदेखि डराउनुहुन्नथ्यो । परिस्थितिको सामना गर्नुहुन्थ्यो र विकट परिस्थितिलाई सहज गराउनुहुन्थ्यो ।

रुचि

व्यक्तिका अनेकौं व्यक्तिगत रुचि हुन्छन् तर स्वामीज्यूको व्यक्तिगत रुचि भनेको अरूको सुखमा सुखी हुनु र दुःखमा दुःखी हुनु नै थियो । शास्त्रीय पठनपाठनका लागि छात्रहरूको अभिवृद्धि उहाँको अभिरुचि थियो । धर्मशास्त्रीय ग्रन्थहरूको र हिन्दू संस्कारको संरक्षण र संवर्द्धनमा नै उहाँको अभिरुचि थियो । कला र संस्कृतिप्रति उहाँको अत्यन्त अभिरुचि थियो तर त्यो अभिरुचिमा मर्यादा र धर्मसंस्कृतिलाई कहिल्यै उल्लङ्घन गर्नुहुन्न'थ्यो । धार्मिक कला भगवान्का विभिन्न गोपुर, गजुर, द्वार, आश्रम आदिमा बनाइएका मूर्ति विग्रह आदिले पनि हामी त्यसलाई जान्न सक्दछौं । त्यसको प्रत्यक्ष उदाहरण भगवान्को नवनिर्मित मन्दिरको गजुरमा बनाइँदै गरेको चित्रकला तथा गोपुरमा बनाइएका कलाहरूलाई देखेर हामीले कलाप्रतिको अभिरुचि बुझ्न सक्दछौं । नेपाली कला संस्कृतिमा पनि उहाँको त्यत्तिकै अभिरुचि थियो ।

उद्देश्य

एकतिर वेदादिशास्त्रहरूको संरक्षण र मर्यादित समाजको स्थापना उत्कृष्ट संस्कारका धनी बौद्धिक व्यक्तित्वको उत्पादन उहाँको उद्देश्य थियो भने अर्कातिर वैदिक हिन्दुसंस्कारले क्षीण हुँदै गइरहेको र परकीय धर्मलाई अबलम्बन गर्दै गइरहेको हिन्दुधर्मको संरक्षण र भगवद्भक्तहरूको लागि कथा, प्रवचन, भजन, कीर्तन आदि पनि चलिरहोस् भन्ने धारणा थियो । यही नै उहाँको जीवनको मुख्य उद्देश्य थियो ।

प्रयोजन

उहाँ वैदिक सनातन धर्मको उत्थान, दुःखी, भगवद्भक्त, छात्र र समाज सेवालाई नै मानवीय, राष्ट्रिय र ईश्वरीय सेवाका रूपमा निःस्वार्थ सेवा नै प्रयोजन मान्नुहुन्थ्यो ।

निष्कर्ष

उपर्युक्त यथार्थता नै उहाँको विशेषता हो । उक्त कुराहरूद्वारा हामीले के बुझ्नु पर्दछ भने स्वामीज्यू एक व्यक्ति मात्र नभएर स्वयं एक संस्था हुनुहुन्थ्यो ।

परमपद

वि.सं. २०६७ कार्तिक २८ गते विराटनगर स्थित श्रीलक्ष्मीनारायण मन्दिर पाञ्चालीमा भएको थियो । उहाँको पार्थिव शरीरको अन्तिम यात्रालाई नगर वासीको अनुरोध अनुसार विराटनगरको मेनबजार मेनरोडबाट बिस्तारै लगिएको थियो, मानौं ठूलो उत्सव भएको भान हुन्थ्यो । त्यसबेला १५/१६ ओटा गाडीहरू मलामी बोकेर लाइनमा लागेका थिए । उहाँले धार्मिक जगत्मा पुयाउनुभएको योगदानको बारेमा यसबाट सहजै बुझ्न सकिन्छ ।

कालको वशमा ब्रह्माण्ड सबै चल्दछ, उसकै वशमा सबै चल्दछन् । वस्तुतः काल पनि भगवान्कै अर्को रूप हो ।

हुनु जन्मनु बढ्नुर नासिनु यति नित्य छन्
प्रकृति विकृति हुन्छ जन्मने जति मर्दछन् ।
कालको बसमा पर्दा आएका जानुपर्दछ
साम्राज्य उसले गर्छ कसले छल्न सक्दछ ॥

चतरा, सुनसरी ।

YY

गीत, गजल,
म्युजिक भिडियो,
विवाह, कार्यक्रम आदिको लागि
हामीलाई सम्भनुहोस्
Four Cube Entertainment
9860660925/9841466812

वैजयन्तीको लागि रचनाहरू शुद्ध टाइप गरी
shabdarthaprakashan@gmail.com
मा पठाउन सक्नुहुनेछ ।

अतीश दीपङ्कर श्रीज्ञानको जीवनी

नारायणप्रसाद रिजाल

धर्मदीपङ्करं वन्दे प्रज्ञाश्रीज्ञानभास्करम् ।
धर्मचन्द्रो यस्य गर्भे तं वन्दे करुणाकरम् ॥

धर्मको दीप जगाएका, प्रज्ञाको ऐश्वर्यको ज्ञानले सूर्यसमान भएका, जसको गर्भमा नै धर्मको चन्द्रमा छन् त्यस्ता करुणाका खानीलाई वन्दना गर्दछु ।

जन्म र प्रारम्भिक शिक्षा

आजभन्दा एक हजार वर्षभन्दा पूर्वमा बङ्गालको जाहोर राज्यमा कल्याणश्री नाम गरेका राजा थिए । उनकी रानी श्रीमती प्रभावती थिइन् । राजा अत्यन्तै समृद्धिशाली थिए । उनको सम्पन्नता चरमसीमामा पुगेको थियो, जहाँ सयौं उपवन, उद्यान, स्नानागार, विजयका सुवर्णमय ध्वजाहरूले घेरिएको उनको अति दिव्य दर्बार थियो । उनको वैभवको तुलना चीनका राजा तोङ्कुन्कोसँग या स्वर्गकै राजा इन्द्रसँग गरिन्थ्यो ।

राजा स्वभावैले धर्मात्मा थिए भने रानी पनि सधैं त्रिरत्नको पूजा अर्चनामा तल्लीन रहन्थिन् र राजदम्पतीले कुशलचर्याबाट पुण्य आर्जन गरेका थिए । उनका श्रीगर्भ, चन्द्रगर्भ र पद्मगर्भ नामक तीन छोराहरू पनि भएका थिए । तीमध्ये चन्द्रगर्भको जन्म सन् ९८२ मा भएको थियो । त्यस वेला पुष्पवृष्टि, इन्द्रचाप आदि विभिन्न अलौकिक लक्षणहरू पनि देखा परेका थिए । यी बालक अत्यन्तै सुन्दर र कुशाग्रबुद्धिका थिए । यिनको पालनपोषण दरबारमै उच्च मर्यादाका साथ गरिएको थियो ।

दरबारको उत्तरदिशामा विक्रमशील महाविहार पर्दथ्यो, जो बौद्ध अध्ययन र भावनाको ठूलो केन्द्र थियो । राजकुमार चन्द्रगर्भको लागि विशेष पूजा गर्न राजारानीले ठूलो लावालश्कर लगेका थिए । राजकुमार अति सुन्दर भएकाले सबैले उनको तेजस्वी र देदीप्यमान चन्द्रमुहारमा बारम्बार हेर्ने गर्दथे । तीमध्ये उनको नजीक भएकाहरूले उनलाई भन्थे – 'तपाईंको जन्म हुँदाखेरि यहाँ पुष्पवृष्टि, इन्द्रधनुजस्ता विलक्षणका कुराहरू देखिएका थिए । अहिले तपाईंलाई देख्दा हामी अति आनन्दित छौं ।' यो सुनेर राजकुमारले सोधे – 'यी को हुन्, पिताजी ?' पिताले भने, 'यी तिम्रा रैतीहरू हुन् ।' त्यसपछि राजकुमारले भन्न थाले, 'यिनीहरूको पुण्य मेरा पितामाता समानको होस् । यिनीहरूले पनि सम्पन्न राज्यहरूको शासन गरुन् । तिनीहरू राजाकै रूपमा जन्मून् र कुशलकर्ममै लागून् ।'

अनि सबै सकुशल विक्रमशील महाविरहारमा पुगे । राजकुमारले त्रिरत्नलाई दण्डवत् वन्दना गरेर मधुर स्वरमा गाउन थाले – 'अमूल्य मानव देह पाएर विकलाङ्ग नभएको हुनाले म त्रिरत्नहरूको शरणमा जानेछु । त्रिरत्नलाई सधैं मेरो शिरमाथि राख्नेछु । अब उप्रान्त त्रिरत्नहरू मेरा शरण होऊन् ।'

यो सुनेर राजा लगायत सबैले ती राजकुमार महान् हुन् भन्ने ठानेर अति प्रसन्न भए र सधैं त्रिरत्नको पूजा गर्न पाइयोस् भनी कामना गरे । राजकुमारले पुनः प्रार्थना गरे – 'सांसारिक कुराले मलाई कहिल्यै पनि नबाँधून् । मलाई भिक्षुहरूको पावन मार्ग सिकाइयोस् र त्रिरत्नको नम्रतापूर्वक पूजा गर्न पाऊँ । सबै सत्त्वहरूप्रति मैले करुणा राख्न सकूँ ।' यो सुनेर सबै चकित भएका थिए । तीन वर्षको उमेरमै राजकुमार पढ्न लेख्न सक्ने भइसकेका थिए । उनलाई ज्योतिषशास्त्र, व्याकरण आदिको अध्ययन गराइयो र दश वर्षमै उनी चित्रकला र ज्योतिष आदिमा पारङ्गत भइसकेका थिए । पन्ध्र वर्षको उमेरमा उनले न्यायविन्दुको पूर्णरूपले अध्ययन गरिसकेका र शास्त्रार्थमा सबैलाई परास्त गर्न सक्थे । उनले बौद्ध र बौद्धेतर दर्शनको भेदको राम्रो ज्ञान पाइसकेकाले उनलाई कुनै पनि तीर्थिकहरूले शास्त्रार्थमा जित्न सकेका थिएनन् । त्यसैले उनको ख्याति चारैतिर फैलिएको थियो । अनेकौं तीर्थिक विद्वान्हरू उनीसँग शास्त्रार्थ गर्न आए, तर सबैलाई गनले हराएर आफ्ना अनुयायी बनाए । तेह्र छत्रधारी पण्डितलाई समेत उनले शास्त्रार्थमा हराएका थिए ।

गुरुको खोजी र अध्ययन

पढाइ सकिएपछि राजाले चन्द्रगर्भलाई राज्य सम्हाल्न प्रेरित गर्न गृहस्थजीवनतिर लगाउन चाहन्थे, तर उनी सानैदेखि सांसारिक विषयका सुखमा फँस्न चाहँदैनथे । त्यसैले एक दिन राजाले मन्त्रीगणलाई बोलाएर भने – 'भोलिदेखि एक हप्ताभित्रै तेह्रओटा विशिष्ट राजकीय रथ तयार गर्नू । विभिन्न आभूषण र शृङ्गारले शोभित गराएर सबभन्दा बलियो रथलाई बीचमा राख्नू । मयूरको छाता बनाएर पत्तहरूको व्यवस्था गरेर त्यसलाई अलङ्कृत पार्नू । चन्द्रगर्भलाई त्यही रथमा रत्नैरत्नहरूले विभूषित आसनमा विराजमान गराउनुपर्छ ।'

यसरी धेरै कुरा तयार पारेर राजकीय समारोहका साथ विभिन्न छिमेकी राज्यहरूलाई निमन्त्रणा गरी आफ्ना प्रजाहरूलाई पनि वाद्य नाचगान आदिबाट उत्सव गराउने र राजकुमारलाई मनोरञ्जन गराउने गरी तयारी गरियो । चन्द्रगर्भलाई बिचमा आसनमा बसाइयो । धूमधामसँग मनाउन लागिएको त्यो समारोहमा अप्सरासमानका सुन्दरी षोडशीहरूले रथमा, घोडामा सवार भएर राजकुमारलाई मोहित काममोहित भई हेर्न थाले । उनीहरूको मन राजकुमारको सुन्दरताले रोमाञ्चित हुन थाल्यो । अचानक राजकुमारलाई प्रतिभास भयो । उनका सामु आर्या हरिततारा देखा परिन् र भनिन् – 'हे भाग्यशाली राजकुमार, शक्तिको वास्ता

नगर । विषयतर्फ ध्यान नदेऊ । के तिमीले पाँच सय बाउन्न जन्मदेखि धारण गरिराखेको शील र चीवर धारण गर्दैनौ ? यी सुन्दरी युवतीहरू मारले पठाएका हुन् । तिमीले अमूल्य मानवदेह ग्रहण गरेका छौ । तिमीले धर्मको अभ्यासमै जीवन बिताउनुपर्छ । शङ्का नगर र मार्गदर्शनको लागि धेरै गुरुहरूको खोजी गर ।'

राजकुमारले प्रसन्न भएर देवीको आज्ञा स्वीकार गरे । उनले त्यहाँ समारोहमा भने –

अहो, अति राम्रो भयो ! अत्यन्तै राम्रो भयो !
जङ्गलको शान्तिमा कति आनन्द छ !
जसरी मयूर विषालु रूखमा आनन्द लिन्छन्
या हाँसहरू तलाउको पानीमा रमाउँछन्
त्यसरी नै साधारण मानिसहरू नगरमा रमाउँछन्
जसरी हाँस कमलको पोखरीमा कुद्छन्
त्यसरी नै बुद्धिमान् मानिसहरू जङ्गल नै खोज्छन् ।

एवं क्रमले सिद्धार्थको दृष्टान्तसमेत दिएर र अन्य मानवजीवनको उपयोगितासमेतको सन्दर्भ र मारले आफूलाई फँसाउन खोजेको कुरा पनि राम्ररी केलाएर राजकुमारले आफू धर्मको अभ्यासको लागि गुरुहरूको खोजीमा लाग्ने दृढनिश्चय भएको घोषणा गरे । यो सुनेर र राजकुमारको अनुहार हेरेर उच्च खानदानका ती षोडशीहरू अति मर्माहत भए । उनीहरूले राजारानीहरूलाई गुनासो गरेर अनेक लोभ आकर्षण आदिले राजकुमारको मन जित्ने प्रयास गरे, तर पनि केही सीप लागेन । अन्तमा राजकुमार एक सय तीस घोढचढी सेना लिएर जङ्गलतर्फ प्रस्थान गरे ।

उनी अर्हत्को भेषमा रहेका ब्राह्मण गरू जितारिकहाँ पुगे । उनीसँग ठाडो भाषामा विभिन्न प्रश्नहरू गरे । जितारिले पनि सबै प्रश्नहरूको नम्रतापूर्वक यथोचित उत्तर दिँदै गए, अनि राजकुमारले भने – 'तपाईंको महानतालाई परीक्षण गर्न मैले घमण्डीपूर्ण र कर्कश शब्दहरू बोलें । अब म रातदिन त्यसको प्रायश्चित्त गर्न चाहन्छु । म सांसारिक कुराबाट असन्तुष्ट भएको छु । हे साधो ! मलाई शिष्यको रूपमा स्वीकार्नुहोस् ।'

मुनिले भने – 'आऊ, तिम्रो चित्त चञ्चलता र गर्वबाट मुक्त होस् । तिमी शासनको अग्रनायक भए ।' यति भनेर उनले राजकुमारलाई बोधिचित्त र त्रिरत्नको अधिष्ठान दिए । राजकुमारले त्यसको लागि रथ र अन्य उपहारहरू चढाए । मुनि जितारिले पनि एकछिनको लागि लिए र भने – 'हे राजकुमार ! दान दिँदा चित्त शुद्ध राखेर दिनुपर्छ । अन्यथा यो दानको फल यही लौकिक जीवनको लागि मात्र हुन्छ, त्यो स्वार्थीपन हो । यस्तो गर्न त श्याल र ब्वाँसोले पनि सक्छन् । त्यसरी बुद्धता प्राप्त गर्न सकिँदैन । एउटा नोकरले पनि आफ्नो मुख भर्न सक्छ भने एक राजाले पनि सन्तुष्टि प्राप्त गर्न सक्दैन । त्यसकारण हे राजकुमार !

हृदयमा ईख लिएर राज्यको त्याग गर र बुद्धताको खोजी गर । संसारमा उच्च खानदान पनि ठूलो बन्धन हो । राजा भन्ने शब्द मारको अति प्रिय शब्द हो । राजाका क्रियाकलापले तिमीलाई पक्कै पनि हानि गर्नेछ, तसर्थ तुरुन्तै नालन्दा गइहाल र बोधिभद्रलाई भेटिहाल । उहाँ थेरै जन्मदेखि तिम्रो गुरु हुँदै आउनुभएको छ । उहाँसँग बोधिचित्त ग्रहण गर, तिमीलाई सत्यको साक्षात्कार हुनेछ ।'

यसरी बताएर ती उपहारहरू वापस दिँदै मुनि जितारिले भन्नुभयो - 'भिक्षु भएपछि पुनः मकहाँ आउनू । म राम्रोसँग उपदेश दिउँला ।' अनि राजकुमार राजधानी नफर्केर त्यतैबाट सुनचाँदी र अन्य धनमाल लिएर अनुचरहरूका साथ नालन्दातिर लागे । नालन्दाका राजाले उनको स्वागत गरे । उनीहरूको भलाकुसारी भयो र राजकुमारले आफू आउनाको प्रयोजन बताए । ती दुवैजना गुरु बोधिभद्रकहाँ गए । राजकुमार गुरु बोधिभद्रलाई देखेर अति प्रसन्न भए । गुरु बोधिभद्र पनि अति प्रसन्न भएर आसनबाट उठ्नुभयो र धर्मशब्दहरू भन्नुभयो- 'हे धर्मराजका पुत्र ! यहाँ आइपुग्यौ । के हाम्रो धर्म बङ्गालमा फुलेको छ ? यत्रो यात्रामा थकाइ लाग्यो होला ।'

राजकुमारले पनि आफ्नो यथास्थिति बताए र गुरुको कुशल क्षेम सोधे । गुरुले राजकुमार आउनाको प्रयोजन सोध्नुभयो, अनि राजकुमारले रत्नका उपहारहरू चढाएर दण्डवत् वन्दना गरी भने - 'हे गुरु ! करुणा राखी सुन्नुहोस् । म संसारको दुःखबाट अति पीडित छु र मुक्त हुन चाहन्छु । यहाँ आउने क्रममा जङ्गलमा गुरु जितारिलाई भेटेँ र बोधिचित्त ग्रहण गरेँ । उहाँको महान् कृपाले गर्दा मलाई यहाँ तपाईंकहाँ पठाउनुभयो । त्यसरी आज यहाँ आइपुगेको छु । ममाथि कृपा गरी बोधिचित्त एवं अन्य थेरै अधिष्ठानहरू पनि दिनुहोस् ।'

यसो भनेर उनी तरून्तै त्यहीँ बसिहाले । गुरु पनि समाधिमा जानुभयो र उनलाई काय, वाक्, चित्तको अधिष्ठानका साथै बोधिचित्त र अन्य अधिष्ठानहरू पनि दिनुभयो, अनि भन्नुभयो - 'हे राजकुमार ! यो जीवनको राम्रो सदुपयोग गर है ! नत्र भने पछुताउनुपर्ला । यो जीवन नै अरू जीवनको जग हाल्ने बलियो अवसर हो । यदि राम्रो मिहेनत नगरेर खेर फाल्यौ भने फेरि पाउन सक्ने छैनौ । यो कुरालाई राम्ररी बुझ । नालन्दाको उत्तरतिर एकजना आचार्य हुनुहुन्छ । उहाँ तिम्रो पहिलेको जन्मका गुरु हुनुहुन्छ । उहाँलाई राजकुमार विद्याकोकिल भन्छन् । उहाँले आफ्नो पूरै जीवन एकान्तमा भावना गरेर बिताउनुभएको छ । उहाँकहाँ गएर धर्मोपदेश ग्रहण गर ।'

राजकुमार तदनुसार त्यहाँबाट गुरु विद्याकोकिलकहाँ गए । त्यहाँ पुगेपछि उनले दण्डवत् गरेर आफू आउनाको इतिवृत्तान्त निवेदन गरेर भने - 'हे गुरो ! बुबाको क्रियाकलापले म चिन्तित छु । मलाई अधिष्ठान दिनुहोस् ।'

प्रसन्न भएर गुरुले भन्नुभयो - 'राजकुमार ! आइपुग्यौ । अति राम्रो भयो । नजीक आऊ । तिमी मेरो हृदयजति नै प्यारा छौ । मेरो अधिष्ठान लेऊ । धर्मको

यथार्थ स्वरूप तिमीलाई बताउनेछु ।'

राजकुमारले दण्डवत् वन्दना गरी उपहारहरू चढाए । पूज्य गुरुले बोधिचित्तको गम्भीर उपदेश दिएर आर्य नागार्जुनका श्लोकहरूको दष्टान्त दिँदै धर्मको सही स्वरूप सम्झाइदिनुभयो र भन्नुभयो - हे राजकुमार ! तिमीले शून्यताको भावना गर्नुर्पछ र भावनापश्चात् यो जगत्लाई मायामरीचि जस्तै देख्नुपर्छ ।'

गुरुको यो शिक्षा पाएपछि राजकुमारले पाँच मार्गमध्ये दोस्रो प्रयोगमार्ग प्राप्त गरे । शूरङ्गम समाधि पनि प्राप्त गरे । उनले गुरुसँग भने - 'हे गुरो ! समाधिमा प्रवेश गरेपछि मैले बादलरहित आकाश समान स्वच्छ, शुद्ध र स्पष्ट शून्यताको अनुभूति गरेँ । धर्मताको स्वभाव भनेको त्यही हो त ? गुरो ! समाधिबाट बाहिर आएपछि पृष्ठलब्धमा कर्मको सत्यता पनि थाहा पाएँ र सबै धर्महरू मायासमानको रूपमा प्रकाशित भएका छन् । गुरो ! मेरो अनुभूति गलत छ कि ?'

गुरुले उत्तर दिनुभयो - 'हे भाग्यशाली, तिमी पुण्यसम्भारका उपज हौ । भिक्षु भएकोले मैले बढाइचढाइ गरेर या सत्यलाई बङ्ग्याएर भनेको छैन । भावनाको वेला सबै शून्य अनुभूत भए पनि पृष्ठलब्धमा तिमीले सर्वसत्त्वको हितका लागि करुणाबाट कार्य गरिराख्नुपर्छ । यही नै दुई सत्यको व्याख्या हो । अब तिमी यदि आफ्नो राज्यलाई त्याग गर्न चाहन्छौ भने दक्षिणतिरको कृष्णपर्वतमा मेरा गुरु अवधूतिपाद हुनुहुन्छ । उहाँ पहिला जन्महरूमा तिम्रा पनि गुरु हुनुहुन्थ्यो । त्यसकारण त्यहाँ गएर बोधिचित्त ग्रहण गर र राज्यपरित्यागको लागि पनि आज्ञा लेऊ ।'

त्यसपछि राजकुमार आफ्ना अनुचरका साथ दक्षिणदिशातिर लागे । कृष्णपर्वतको शिखरमा पुग्दा उनले गुरु अवधूतिपादलाई एक कालो कम्बल ओढेर जीउ पूरै ढाकी व्याघ्रचर्ममा एउटा गोडा केही पसारेर बसिरहेका देखे । उहाँको जिउ विशाल र भुँडी ठूलो थियो । आँखाहरू पहेंलाराता थिए भने चेहरा नीलो खालको थियो । उहाँको साथामा खप्पर पनि थियो । त्यो ठाउँमा उहाँ भेटिनुभए पनि उहाँको निश्चित वासस्थान भन्ने कतै पनि थिएन ।

राजकुमार परै घोडाबाट ओर्लिएर अनुयायीसहित झुकेर उहाँको नजीक गए । गुरुले उनलाई आँखा गाढेर भन्नुभयो - 'तिम्रो भित्री घमण्ड अझै टुटेको छैन ? तिमीलाई मारले अझै दुःख दिएका छैनन् ? आफ्नो राज्यको दलदलमा फसेका छैनौ ? मारपुत्रीहरूले तिमीलाई फँसाएका छैनन् ? तिम्रो यो उत्तम शरीर अझै सुकेको छैन ? यहाँ किन राजपुत्रकै रूपमा आएको ?'

राजकुमारले जवाफ दिए - 'म पूर्वी बङ्गालबाट आएको हुँ । संसारको दुःखबाट मुक्त हुने इच्छाले नालन्दा गएँ । गुरु विद्याकोकिलबाट तपाईंलाई भेट्ने आज्ञा पाएकोले यहाँ आएको हुँ । मलाई शरणमा लिनुहोस् ।'

गुरुले भन्नुभयो- 'हे मानव ! तिमी राजकुमार भएर जन्मेछौ । के राज्यलाई

थुकझैं त्यागेर अवधूतचर्यामा लाग्न सक्छौ ? राज्यको धन केवल विषको तलाउजस्तो हो । चाख, तर एक थोपाले पनि तिम्रो मोक्षलाई खतरामा पार्छ । राज्यको धन केवल अग्निकुण्ड हो, छुनासाथ तीव्र दुःख निम्त्याउँछ । आफ्नै राज्यमा फर्क र यी दुःखहरूको विचार गरेर चाँडै फर्केर आऊ ।'

राजकुमार तदनुसार त्यहाँबाट फर्के । उनी राजधानी पुगेपछि राजारानी अति प्रसन्न भए, तर राजकुमारले आफू पुनः फर्केर धर्मकै खोजमा जाने विचार प्रकट गरे । राजाले उनलाई त्यहीँ बसेरै त्रिरत्नको पूजाअर्चना गरी धर्मको अभ्यास गर्न सल्लाह दिए, तर राजकुमारले संसारका दुःखहरूको विषयमा सम्झाउँदै आफू जङ्गलमै जाने अठोट व्यक्त गर्दै भने - 'हे पितामाता ! मलाई साँच्चिकै माया गर्नुहुन्छ भने मलाई मेरा गुरुकहाँ जान दिनुहोस् । मलाई केही चामल, मदिरा, मांस र मह दिनुहोस् । म गुरु अवधूतपादकहाँ जान्छु ।'

आफूले सम्झाएर नहुने देखेपछि बाबुआमाले उनले भनेबमोजिम तयारी गरिदिए । यसरी तयारी गरेर एक हजार घोडचढीहरूका साथ फेरि गुरु अवधूतिपादकहाँ गए । गुरुलाई सबैले दण्डत् वन्दना गरी उपहारहरू चढाई प्रसन्न पारे । गुरुले तिनीहरूलाई महायान र बोधिचित्तको शिक्षा दिनुभयो । तिनीहरूलाई अधिष्ठान दिइसकेपछि यस्तो आज्ञा गर्नुभयो - 'त्यो कालो पहाडमा जाओ र आर्य वज्रयोगीलाई भेट । उहाँले यमारिलाई प्रसन्न पार्नुभएको छ । उहाँसँग बोधिचित्त र अन्य महान् उपदेशहरू पनि लेऊ । यहाँ नबस । उहाँ पनि तिम्रो पहिलेदेखिकै गुरु हुनुहुन्छ ।'

राजकुमारहरू त्यहाँबाट दलबलसहित उक्त पर्वतको बिहारमा पुगे । त्यहाँ धेरै योगी र योगिनीहरू बस्थे । वज्रयोगीले त्यस वेला आफ्ना शिष्यहरूलाई तन्त्रको देशना गरिरहनुभएको थियो । राजकुमार चन्द्रगर्भ धर्मको लागि आएको देखेर पनि उहाँले चेतावनी दिनको लागि उनको दिशातिर एक विद्युत्पात गराउनुभयो । त्यो भुईंमा नखसेर आकाशबाट कृष्णपर्वतको स्तूपतिर गयो । त्यो देखेर शिष्यहरूले सोधे ! 'गुरो ! किन राजकुमार गुरुकहाँ आउँदा पनि हातहतियार सहित आएका ?' गुरुले भन्नुभयो - 'पाँच सय बाउन्न जन्मसम्म प्रव्रजित पवित्र जन्म बिताएको यो व्यक्ति अहिले बङ्गालको राजा कल्याणश्रीको छोरा भएर जन्मेको छ । यो धर्म अभ्यास गर्न चाहन्छ र अवधूतिपादको निर्देशन अनुसार यहाँ आएको हो । के यो राम्रो भएन त ?'

'अति राम्रो हो' भनेर सबैले उठेर राजकुमारलाई स्वागत गरे । राजकुमार पनि भित्र गएर गुरुलाई दण्डवत् वन्दना गरी आफ्नो सबै हालखबर र प्रयोजन बिन्ती गरे । उनले भने - 'गुरो ! मेरो बन्धन अझै छुटेको छैन । मलाई जितारि आदि सबै गुरुहरूले पठाउँदै अहिले यहाँसम्म आइपुगेको छु । कृपया मलाई राज्यको बन्धनदेखि मुक्ति दिलाउनुहोस् ।' गुरु वज्रयोगीले उनलाई हेवज्रको मण्डलमा अभिषेक दिनुभयो । तदनुसार चन्द्रगर्भको नाम ज्ञानगुह्यवज्र राखियो ।

उनलाई हेवज्रको साक्षात् दर्शन भयो ।

यसरी सिक्दै जाने क्रममा राहुलगुप्तलाई भेटेर वज्रडाकिनीको अभिषेक लिए । अरू गुरुहरूलाई पनि भेटेर तन्त्रहरूको विस्तृत अयन गरे । विशेष गरी हेवज्रतन्त्रको राम्रो अध्ययन गरे । यसरी सिक्दै बाइस वर्षको उमेर भयो । एक पटक सपनामा उनले पण्डित वागीश्वरकीर्तिलाई भेटेर एक लाख चार सय एकाउन्न तन्त्रहरू प्राप्त गरे । धेरै वीर र योगिनीहरू देखा परेर उनलाई अवधूत चर्या गर्नको लागि निर्देशन दिए र उनले पनि त्यस बमोजिम अभ्यास गरे, अनि राजधानी फर्केर पितामातासँग राज्य परित्याग गरेको औपचारिक घोषणा गरिदिए ।

त्यहाँबाट पुनः अवधूतिपादकहाँ आएर गुह्य अभ्यास एकै आसनमा बसेर श्रवण, चिन्तन र भावना गर्ने तथा मध्यममार्गको शिक्षा लिने इत्यादि गरे । यसरी उन्नतीस वर्षको उमेरसम्म तन्त्रको गहिरोसँग अभ्यास गरेर समाधि र ज्ञानको उच्च अवस्थासम्म पुगे ।

त्यसपछि उहाँलाई भगवती आर्या ताराले र गुरु राहुलगुप्तले प्रव्रज्या लिने समय आएको सङ्केत गर्नुभयो । सपनामा हेवज्र आएर भन्नुभयो - 'हे आर्यपुत्र ! अब तिमीलाई अवधूतचर्या गरेर केही विशेष फाइदा हुँदैन । प्रव्रजित भयौ भने हजारौंको कल्याण हुनेछ ।' अर्को दिन पनि उहाँले सपनामा देख्नुभयो कि भगवान् बुद्ध शाक्यमुनि बोधिसत्त्वहरूको गणको बीचमा विराजमान हुनुहुन्थ्यो । त्यहाँ आफू स्वयं पनि सबभन्दा अन्तिम पङ्क्तिमा बसिराख्नुभएको रहेछ । शाक्यमुनिले उहाँतिर हेरेर भन्नुभएछ - 'यो व्यक्तिलाई भिक्षु बन्न कुन रागले रोकेको होला ?'

यी सबै घटनापछि उहाँलाई स्पष्ट भयो कि आफू प्रव्रजित नै बन्नुपर्ने रहेछ । मतिविहारमा पुगेर उहाँले प्रयोगमार्गीय स्थविर भिक्षु शीलरक्षितबाट प्रव्रज्या ग्रहण गर्नुभयो । त्यसपछि उहाँको नाम दीपङ्कर श्रीज्ञान हुन गयो । भिक्षुसंवर लिएपछि उहाँले आफूलाई पूर्णरूपमा महायान शास्त्रको अध्ययनमा लगाउनुभयो । त्यस क्रममा उहाँले प्रज्ञाभद्रबाट आर्यनागार्जुनको मध्यमकशास्त्रको राम्रोसँग अध्ययन गर्नुभयो । गुरु धर्मरक्षितबाट महाविभाषाको अध्ययन गर्नुभयो । यसरी धेरै गुरुहरूसँग अध्ययन र अभ्यास पनि गर्दै उहाँ समग्र बौद्धधर्म र महायानका साथै अन्य विद्याहरूमा पनि अत्यन्तै धुरन्धर विद्वान् बन्नुभयो ।

एक पटक उहाँ बोधगयमा पूजाका लागि जानुभएको थियो । त्यहाँ एक बूढा मानिस गृहिणीसहित बस्थे । उनलाई सपनामा बोधगयामा साक्षात् बुद्ध मानवको रूपमा दीपङ्कर श्रीज्ञानको रूपमा आएको कुरा एक देवताले बताएछन् र उहाँको पूजन गरेमा धेरै पुण्य मिल्ने सङ्केत दिएछन् । त्यसैले ती वृद्धले दीपङ्करको खोजी गरेछन् र वज्रासनको मूल मन्दिरमा भगवान् बुद्धको पूजा गरिराखेको अवस्थामा भेटेछन् । त्यहीँ गएर आफूले उहाँलाई उपहारहरू चढाई पूजा गरेछन् । ती पूजा र उपहारहरू उहाँले लिनुभएछ, तर मनमा शान्ति भएनछ

र सोच्नुभएछ कि यसरी म प्रव्रजित भएर पनि सम्मान पूजा उपहारहरू ग्रहण गर्नुभन्दा त एकान्तमा गएर भावनामा तल्लीन हुनु राम्रो हो ।

अनि उहाँ कृष्णगिरिमा गएर ध्यान गर्न थाल्नुभयो । उहाँका गुरु पण्डित राहुलगुप्तलाई यो सबै कुरा अभिज्ञाद्वारा थाहा भयो । उहाँले तुरुन्तै दीपङ्करको सामु प्रकट भएर आज्ञा गर्नुभयो – 'यसरी इष्टदेवहरूको, मण्डलका देवहरूको दर्शन हुनु, अलौकिक ऋद्धिहरूको प्राप्ति हुनु आदि त महत्त्वपूर्ण कुरा होइनन् । बुद्धता प्राप्ति यसरी हुँदैन । त्यसकारण यो एकान्तमा समय खेर फाल्नुभन्दा मैत्री, करुणा र बोधिचित्तको अभ्यासलाई व्यवहारमा उतार्ने गरी अभ्यास गर्नु आवश्यक छ । अवलोकितेश्वरलाई आफ्नो इष्टदेव सम्झेर अभ्यास गर र प्रतिज्ञा गर कि अबदेखि सांसारिक प्राणीहरू नरित्तिएसम्म उनीहरूको हितको लागि काम गर्नेछु ।'

बोधगयामै उहाँले एक पटक आकाशमा दुई देवताहरूले आपसमा कुरा गरिराखेको सुन्नुभयो । एकजनाले भने – 'म चाँडै बुद्धता प्राप्त गर्न चाहन्छु । मैले के अभ्यास गर्नुपर्छ ?' अर्काले उत्तर दिए – 'त्यसको लागि तिमीले बोधिचित्तको गहिरिएर अभ्यास गर्नुपर्छ ।' यी प्रसङ्गग सुनेर दीपङ्करले बोधिचित्तको महत्त्व अझ स्पष्टरूपमा बुझ्नुभयो । त्यस्तै अर्को दिन पनि दुई डाकिनीहरूको मुखबाट पनि त्यस्तै कुरा सुन्नुभयो । फेरि उहाँले वज्रासनको परिक्रमा गरिराखेकै वेला भित्रको बुद्धको प्रतिमाबाट पनि स्पष्ट आवाज आयो – 'भन्ते ! यदि तिमीले बुद्धता चाहन्छौ भने मैत्री र करुणामा आधारित बोधिचित्तको राम्रोसँग अभ्यास गर ।' त्यस्तै अर्को दिन ढुङ्गे पर्खालभित्रको बुद्धको मूर्तिले पनि ठीक त्यही कुरा दोहोरायो । यी सबै घटनाको फलस्वरूप दीपङ्करलाई आफू अब बोधिचित्तको अभ्यासमै दृढतापूर्वक लाग्नुपर्छ भन्ने कुराको पक्का भयो, अनि उहाँ बोधिचित्तको अभ्यासका विशिष्ट गुरुहरूको खोजीमा लाग्नुभयो । त्यो समयमा सुवर्णद्वीपमा (हालको इण्डोनेसियाको एक द्वीप)मा धर्मकीर्ति नाम गरेका एक महान् गुरु हुनुहुन्थ्यो, जो बोधिचित्तको अभ्यासमा अति विशिष्ट मानिनुहुन्थ्यो । दीपङ्करश्रीज्ञानले उहाँलाई भेटेर सिक्ने विचारले सुवर्णद्वीपतिर प्रस्थान गर्ने निर्णय गर्नुभयो ।

सुवर्णद्वीपको यात्रा

त्यसपछि दीपङ्कर श्रीज्ञान आफ्ना एकसय पच्चीस जना अनुयायीहरूका साथ समुद्री जहाजको माध्यमबाट सुवर्णद्वीपतिर प्रस्थान गर्ने तयारी गर्नुभयो । यात्रा तेह्र महीनाको लामो थियो । त्यसमा पाँच महिनाको अवधि त खासै कठिनाइबिना नै पार भयो, तर छैठौं महीनामा महेश्वरपुत्रले विघ्न पार्ने चेष्टा गरे । जसको फलस्वरूप भयङ्कर सामुद्री आँधी आयो । अगाडि निकै ठूलो तिमिङ्गिल आएर मार्ग पूरै अवरुद्ध पारिदियो । भयङ्कर मेघगर्जनसहित

चट्याङहरू आकाशमा मडारिन थाले । दीपङ्कर श्रीज्ञाले एकाग्र भएर मैत्री र करुणाको भावना गर्नुभयो । त्यसले तत्कालै सामुद्री आँधी शान्त हुन थाल्यो । छओटा चट्याङहरू आकाशमा विशेष आकृतिको रूपमा देखा परे, तर पनि तिमिङ्गिलले भने बाटो छोडेन । सामुद्री छालहरूले जहाज हल्लिरहेकोमा तिमिङ्गिलमा ठोक्किँदा पल्टेलाजस्तै हुन्थ्यो । त्यसैक्रममा जहाजका चारओटा पत्तहरू भाँचिएका थिए । पुनः हुरीबतास र चट्याङ पर्न थाले । सबै अनुयायीहरू भयले आत्तिए । दीपङ्कर भने मैत्री र करुणाको ध्यानमा तल्लीन हुनुहुन्थ्यो । उहाँका एकजना शिष्य पण्डित भूमिसारले गुरु अतीशलाई इष्टदेव र धर्मपालहरूको सहयोगबाट बाधा हटाउनको लागि धेरै प्रार्थना गरे, अनि गुरु दीपङ्करले आफूलाई भगवान् रक्तयमारिको मण्डलको रूपमा परिणत गर्नुभयो र त्यसको प्रयोगबाट वज्रलाई आकाशतिर हुत्याउनुभयो । त्यो वज्र एउटा पहाडमा गएर त्यसलाई फुटायो र उक्त तिमिङ्गिल पनि ध्वस्त भएर तत्कालै एक पहेंलो वर्णकी युवतीको रूपमा परिणत भएर सामु उपस्थित भई र आफूलाई बचाउन बिन्ती गरी । दीपङ्करले गर्जेको स्वरमा उसलाई बचाउने तर उसले अधार्मिक र मिथ्याधार्मिक एवं भाग्यवादी कुरा नगर्न वाचा गराउनुभयो । आकाशवाणीहरू पनि भए । अन्तमा आँधी पूर्णरूपमा शान्त पनि भयो । जहाजका सबैजना खुसी भए । जहाज रोकियो र जहाजको छेउबाट एक्काइसओटी युवतीहरू प्रकट भएर भने – 'हामीहरूको साथ नभइदिएको भए आज तिमी यति शक्तिशाली हुने थिएनौ ।' तिनीहरू एक्काइस ताराका रूप थिए । त्यसैले दीपङ्कर (अतीश)ले उनीहरूको प्रार्थना गर्नुभयो ।

जसले आठ भयहरूबाट रक्षा गर्नुहुन्छ त्यस्ती तारालाई वन्दना ।

जसले समृद्धि बढाउनुहुन्छ त्यस्ती तारालाई वन्दना ॥

जसले अवाञ्छनीय अवस्थामा पुग्नबाट रोक्नुहुन्छ त्यस्ती तारालाई वन्दना ।

जसले सत्त्वहरूलाई सुखको मार्गमा डोराउनुहुन्छ त्यस्ती तारालाई वन्दना ॥

हामी सधैं तपाईंबाट रक्षित छौं र अब पनि तपाईंकै शरण लिन्छौं ॥

उनीहरूले भने – तिमी साँच्चिकै सबै प्राणीहरूमा श्रेष्ठ छौ । त्यसैकारण हामी तिमीलाई रक्षा गर्न आएका हौं । यो पहेंली केटीको शक्ति बढ्न नदिनू यसले अनिष्ट गर्छे । यो केटालाई पनि जहाजबाट अन्यत्र जान नदिनू ।'

उनीहरूले भूमिसारलाई केही उपाय गर्न अह्राए र तदनुसार उनले पनि वज्रले शवभवनतर्फ घुमाएर फ्याँके, त्यहाँ देवीको मन्दिर थियो, त्यो ध्वस्त भयो । फेरि वज्र लिएर महेश्वरतिर फ्याँकेर जमीनमा गिराएर छिन्नभिन्न पारे । एक झिल्काले तीर्थिक राजालाई लाग्यो र उनी अपाङ्ग भए । अर्को एक वज्रपात तुर्कशासकको दर्बारमा भयो र मङ्गोलिया र वज्रासनको सञ्चार तेह्र वर्षसम्म रोकियो । एक वज्रपात शुङ् शाङ् राजाकोमा पर्न पुग्यो र बोन्पोहरूको

क्षति भयो । अर्को वज्रपात लङ्कामा भयो र त्यहाँको राक्षसराजालाई खतम पाऱ्यो, जसले गर्दा त्यहाँ नरमांस भक्षण बन्द भयो । त्यसपछि भगवान् यमारिको रूपबाट अतीश (दीपङ्कर) समान्य भिक्षुको रूपमा आउनुभयो र सबै अनुयायीहरूले प्रसन्न भएर उहाँको स्तुति गरे ।

त्यपछि एक्काइस दिनसम्म उहाँहरूको यात्रा गर्ने आँट आएन तापनि अब खास केही कुराको भय नभएकाले उहाँहरू पुनः यात्रामा लाग्नुभयो । केही अकुशल कर्म पैदा गरिएकोले डेढ महीनासम्म अनुकूल हावा बगेन र यात्रामा ढिलाइ भयो । अन्तमा जम्माजम्मी तेह्र महिना लगाएर उहाँहरू सुवर्णद्वीप पुग्नुभयो । त्यहाँ उहाँहरूको सर्वप्रथम गुरु सुवर्णद्विपीय (धर्मकीर्ति)का छजना शिष्यहरूसँग भेट भयो । उनीहरूकहाँ चौध दिनसम्म बसेर अतीश दीपङ्करले गुरु धर्मकीर्तिको अध्ययन, अभ्यास, ज्ञानको गहिराइ, उहाँसँग भएका विभिन्न बौद्ध विद्या र परम्परा लगायतका विभिन्न कुराको जानकारी लिनुभयो । ती साधकहरूले पनि अतीश दीपङ्करको बारेमा सबै बुझेर अति खुसी भए । उनीहरूले सोधे - 'खास कुन कार्यविशेषको लागि महापण्डितले यत्रो कष्टकर यात्रा गर्नुभएको हो ? हामी त्यसको लागि जस्तो सहयोग गर्न पनि तयार छौं ।' अतीशले भन्नुभयो - 'हामी गुरु सुवर्णद्विपीयसँग धर्मको अध्ययन गर्ने उद्देश्यले आएका हौं । हमीलाई उहाँकहाँ पुराइदिनुपऱ्यो ।'

त्यसपछि अतीशको गणमण्डलीलाई उनीहरूले गुरुकहाँ पुऱ्याइदिए र परिचय गराइदिंदै भने - 'उहाँ भारतबाट पाल्नुभएका आचार्य दीपङ्कर श्रीज्ञान हुनुहुन्छ । आफ्ना एक सय पच्चीस अनुयायीहरूका साथ आइपुग्नुभएको छ । तेह्र महिनाको कठिन यात्रापछि बल्ल पुग्नुभएछ । चौध दिन हामीसँग रहनुभयो र उहाँसँग धर्मश्रवण गर्नाले हामीलाई धेरै आनन्द भएको छ । उहाँले हजुरसँग पारमिताका शिक्षाको अध्ययन र अभ्यास एवं बोधिचित्तको विशेष उपदेश र अन्य महायानका गम्भीर अभ्यासहरू सिक्न चाहनुहुन्छ । हजुरको कृपाको आशा गर्नुभएको छ ।'

त्यो सुनेर गुरु सुवर्णद्वीपीय अति प्रसन्न भएर भन्नुभयो -

अति उत्तम, धरतीका स्वामी आइपुगे ।
अति उत्तम, राजकुमार आइपुगे ॥
अति उत्तम, सत्त्वहरूका नाथ आइपुगे ।
अति उत्तम, महान् नायक आइपुगे ॥
अति उत्तम, यिनी विनाबाधा आइपुगे ।
अति उत्तम, यिनले विशाल यश जिते ॥

हे भिक्षु हो ! आआफ्ना चीवर धारण गरेर यी आर्यलाई स्वागत गर्न तयार होओ ।'

तुरुन्तै पाँच सय सन्तान्नब्बे जना जम्मा भएर गुरु सुवर्णद्वीपीय धर्मकीर्तिको

jhoGtL ^* /fli6«o JolQmTj cª\s %

अग्रनायकत्वमा अतीशको भव्य स्वागत गरे । अतीशको तर्फका विद्वान् र त्रिपिटकाचार्यहरूले पनि आफ्नो परम्परागत महासत्विक वस्त्र तथा भूषण एवं पात्रहरू लिएर पूजास्वागतका निमित्त तयार भए । अतीशको त्यो मण्डलीमा सुखमति, धर्ममित्र, शूरवज्र, रविगुप्त, भूमिसार, ज्ञानसार, अनन्तमतिजस्ता पण्डितहरू थिए । अतीशले गुरुको चरणमा दण्डवत् वन्दना गर्नुभयो र सबैले त्यस्तै गरे ।

अतीशले विन्ती गर्नुभयो - 'हे गुरो ! हजुर यहाँ सुवर्णद्वीपामा धर्मका स्वामी हुनुहुन्छ र रातदिन धर्मका सारभूत गुह्य उपदेशहरू दुहिरहनुहुन्छ भन्ने थाहा पाएर यहाँ आएको हुँ । हजुर करुणाका साक्षात् प्रतिमूर्ति हुनुहुन्छ । हे सर्वनाथ ! मेरा गुरु भइदिनुहोस् । हजुरको अनन्त आकाशसमानको ज्ञानले मेरो प्रज्ञाको वृद्धि गरिदिनुहोस् ।'

गुरुले स्वीकार्नुभयो र त्यहाँ बसेर अतीशले गुरुसँग राम्रोसँग अध्ययन गर्नुभयो । विशेष गरेर अभिसमयालङ्कार र प्रतीत्यसमुत्पादको अति विस्तृत अध्ययन गर्नुभयो । त्यस्तै उहाँबाट बोधिचित्तको असाधारण परम्पराको उपदेश प्राप्त गरेर अभ्यास गर्नुभयो, जसको कारणले उक्त परम्परा अहिले पनि अत्यन्त प्रभावकारी र शीघ्रफलदायी अभ्यासको रूपमा भोटपरम्परामा गरिंदै आएको छ र जीवितै छ । अतीशले गुरु धर्मकीर्तिबाट महायान बुद्धधर्मका धेरै गहिरा उपदेश र शिक्षाहरू लिंदै बाह्र वर्षसम्म त्यहीं रहेर आफूलाई अध्ययन र अभ्यासमा तल्लीन राख्नुभयो । त्यसले गर्दा उहाँ महायानदर्शन र न्यायशास्त्रका धुरन्धर विद्वान् बन्नुभयो, अनि चौवालीस वर्षको उमेरमा त्यहाँबाट भारत फर्किनुभयो ।

अतीशको भारतमा धर्मसेवा

भारतमा फर्केपछि अतीशको ख्याति चाँडै नै चारैतिर फैलियो । त्यस वेला महीपालको राज्यकाल थियो । उहाँलाई विक्रमशील महाविहारमा मुख्य आचार्यको रूपमा रहनको लागि आमन्त्रण गरियो । उहाँले पनि स्वीकारेर विक्रमशीललाई धेरै राम्रोसँग संरक्षण दिनुभयो जसले गर्दा त्यहाँ भिक्षुहरूको सङ्ख्यामा निकै वृद्धि भयो । उहाँले नयाँ किसिमले बौद्ध शिक्षाको परिपाटी बसाल्नुभयो । उहाँलाई अरू विहार र महाविहारहरूबाट पनि आचार्यत्वका लागि आमन्त्रण आउन थाले र क्रमशः उहाँ धेरै विद्वान्हरूका गुरु बन्न पुग्नुभयो । पछिसम्म पनि विक्रमशील महाविहारमा दुईओटा मुख्य मूर्तिहरू थिए भनिन्छ - एउटा नागार्जुनको र अर्को स्वयं अतीशको । ती मूर्तिहरू अतीश त्यहाँ हुँदाखेरि नै उहाँका प्रमुख शिष्यहरूले बनाएका थिए रे !

बौद्ध शासनको रक्षा गर्नको लागि मुख्यरूपमा चार शक्तिहरू हुनुपर्छ भन्ने बौद्ध मान्यता छ - योगशक्ति, ऐश्वर्यशक्ति, कुलशक्ति र विद्याशक्ति । यीमध्ये कुनै एक शक्ति मात्र छ भने पनि बौद्ध धर्मको रक्षा गर्न सकिन्छ । अतीशमा यी

चारै शक्तिहरू थिए। त्यसैले उहाँलाई जहाँ पनि धर्मका अग्रनायक बनाइन्थ्यो।

अतीशका एकजना गुरु महासिद्ध नरोपा पनि हुनुहुन्थ्यो। एकपटक उहाँ विक्रमशील महाविहारमा पाल्नुभयो। उहाँ सवारी भएको देखेर विहारका भिक्षु सबैले अतिसम्मानपूर्वक स्वागत गरे। अतीशले उहाँको बायाँ हात समातेर विजारको मुख्यकक्षमा सवारी गराउनुभयो। त्यहाँ पुगेर सबै भिक्षुहरूको सामु महासिद्ध नरोपाले भन्नुभयो - 'अब उप्रान्त बौद्ध धर्म र विश्वास तिमीमा आश्रित हुनेछ।' अतीशले नम्रतापूर्वक भन्नुभयो - 'हजुर यहाँ हुँदाहुँदै यति ठूलो भार मैले कसरी काँधमा हाल्न सक्छु ? यो त सूर्य र चन्द्र हुँदाहुँदै एक जूनकिरीले संसार उज्यालो पार्नु भनेजस्तो हुन्छ।' तर महासिद्ध नरोपाले उहाँको कुरालाई वास्ता नगरी भन्दै जानुभयो - 'त्यस्तो हुँदैन, यो समय भनेको तिमीले आफ्नो क्षमतालाई बुझ्ने समय हो। अब तिमी मात्रै यो संसारमा त्यस्तो समर्थ व्यक्ति हौ। मेरो उमेर गइसक्यो र म धेरै समय यो लोकमा रहनेवाला छैन। त्यसकारण यो दायित्व तिमीले नै लिनुपर्छ।'

यति भनेर महासिद्ध नरोपा विहारबाट दक्षिणतर्फ लाग्नुभयो। त्यसको बीस दिनपछि उहाँ निर्वाण जानुभएको थियो। उहाँका शरीरधातुहरू अतीशले नै सुरक्षित राख्नुभएको थियो। त्यसपछि अतीशले मैत्री र करुणाको बलले बुद्धशासनको र सत्त्वहरूको राम्रोसँग सेवा गर्दै जानुभयो र विहारहरूलाई पनि स्वच्छ र मर्यादित एवं धर्मको सच्चा केन्द्र बनाउनुभयो। उहाँका भारतीय शिष्यहरूमा प्रमुख पाँच जना थिए। पण्डित पिटोपा, धर्माकरमति, मध्यसिंह, भूतगर्भ र मित्रगुप्त। तीमध्ये मित्रगुप्तले विहारमा रहँदा मद्यपान आदि भिक्षु विनयको विरूद्ध चर्या गरेको थाहा पाएर विहारबाट निष्कासन गरिदिनुभएको थियो, तर यिनी सिद्ध भइसकेकाले पछिसम्म पनि प्रसिद्ध भएका थिए। त्यस्तै कुनै स्रोतमा अतीशले आफ्ना गुरु मैत्रीपादलाई पनि त्यस्तै आचरणको दोष लागेकाले कार्यवाही गर्न अप्ठ्यारो मानेको वेला गुरु मैत्रीपाद स्वयंले अतीशलाई - 'तिमीले आफ्नो विहारको नियमलाई स्वच्छ राख्न मालाई कारवाही गर्नुपर्छ। त्यसमा कुनै पनि गुरुनिन्दा या अपमानको दोष लाग्दैन। अगि बढ। बौद्ध शासनलाई त्यसो गर्नाले हित हुन्छ।' भनेपछि भित्री हृदयले अति आदर कायम राख्दै बाहिर देखाउनको लागि विहारबाट निष्काशन गर्ने कारवाही गर्नुभएको थियो।

अतीशका प्रमुख शिष्यहरू काश्मीरदेखि लिएर सुवर्णद्वीपसम्म धेरै भइसकेका थिए। वैरोचनरक्षित, रत्नकीर्ति, नेपालका कनकश्री आदि शिष्यहरू धेरै नै प्रख्यात थिए। उहाँका गुरुहरू त धेरै थिए भन्ने कुरा स्पष्टै छ। ती सबैभन्दा पनि हृदयमा छाती गहिरो छाप छोडेका गुरु चाहिँ सुवर्णद्विपीय धर्मकीर्ति नै हुनुहुन्थ्यो र यो कुरा उहाँ स्वयंले पनि धेरै पटक भन्नुहुन्थ्यो र धर्मकीर्तिको नाम लिना साथ जहिले पनि उहाँका आँखाबाट आँसु झर्थे।

भोटमा बुद्धधर्मको तात्कालिक अवस्था

भोटमा मुख्यतः आठौं शताब्दीमा बुद्धधर्मको स्थायी रूपमा स्थापना भइसकेको थियो। भारतीय गुरु पद्मसम्भव, उपाध्याय शान्तरक्षित, गुरु विमलमित्र आदिले तात्कालिक राजा ठिचोङ् देउचन्को अनुरोधमा त्यहाँ पुगेर प्रयत्नपूर्वक बुद्धधर्मको स्थापना गर्नुभएको थियो जसले गर्दा बुद्धधर्म अन्तर्गत महायान र वज्रयानको त्यहाँ राम्रोसँग विकास भइसकेको थियो। धेरै विहार, महाविहार, भावनाकेन्द्र आदि स्थापना भइसकेका थिए। अनगिन्ती विद्वान्, साधक र सिद्धहरूको प्रादुर्भाव भइसकेको थियो। यो क्रम झन्डै दुई सय वर्षसम्म चलेपछि त्यहाँ लाङ्दार्मा भन्ने राजा भए। उनले बुद्धधरम पटक्कै मन पारउँदैनथे र त्यहाँको पुरानो समयदेखि चलिएको झाँक्री खालको पशुबलि मारकाट, भाकल गर्ने आदिको मूल मान्यतावला परम्परा नै पुनःस्थापित गर्न चाहन्थे, किनकि ती परम्परालाई विस्थापित गरेर शुद्ध सम्यग् दृष्टिमा आधारित भगवान् बुद्धको सद्धर्म स्थापित भएको थियो, जुन उनलाई परायाजस्तो लाग्थ्यो। त्यसैले उनले आफ्नै सनातन पद्धतिको पुनरुत्थान गर्न थाले। उनलाई बौद्धशासनमा मारपुत्र भनिएको छ र गुरु पद्मसम्भवले भविष्यवाणी पनि गर्नुभएको थियो। उनले नभन्दै बौद्ध शास्त्रहरूलाई जलाउने, विहारहरू भत्काउने, ध्यान भावना आदि गर्न नदिने, भिक्षुहरूलाई जबर्जस्ती गृहस्थ बनाउने या मार्ने, पढ्न पढाउन नदिने आदि गर्न थाले। फलतः केही दशकभित्रै बौद्धशासनको दुर्गति भयो। भिक्षु र भिक्षुणीहरू र उपासक उपासिका समेत घट्दै जान थाले। त्यसले गर्दा परम्परा र सही धार्मिक दृष्टिकोणमा ह्रास आयो र विकृतिहरू धेरै हुन थाले।

त्यसवेला भोटको पश्चिमी प्रान्त ङारीमा देवगुरु ज्ञानप्रभ नाम गरेका राजा भए। त्यो प्रान्त नेपालको मुस्ताङदेखि मुगुसम्मको क्षेत्रको उत्तरमा पर्ने भोटको राज्य हो। ती राजा धार्मिक थिए र भगवान् बुद्धको शिक्षाबाट निकै प्रभावित थिए। उनलाई धर्मको त्यो दुर्दशा देखेर अति चित्त दुखेको थियो। उनले धर्मको पुनरूत्थानको लागि विहारहरूको पुनरुद्धार, भिक्षुहरूको पुनर्स्थापन, साधकहरूको गुफावासकेन्द्र आदिको राम्रो व्यवस्थापन गर्न सुरु गरे। ठाउँ ठाउँबाट पण्डितहरू पनि बोलाइयो। भारत र नेपालका विद्वान्हरूको सहयोगमा धर्मग्रन्थका अनुवादकार्य पुनः सुरु गरिए, तर पहिलेजस्तो ती कार्यहरूमा विशुद्धता आउन सकेन। विनयवादीले तान्त्रिकहरूको निन्दा गर्ने, तान्त्रिकहरूले विनय र शीलवादीको धज्जी उडाउने, शून्याता बुझेपछि अरू केही चाहिंदैन भन्नेजस्ता अपरिपक्व धारणाले ग्रस्त भएकाहरूको जमातले बौद्ध केन्द्र र समाजलाई गाँजी नै राख्यो। त्यसैले भगवान् बुद्धदव्रा उपदिष्ट तीनै यानको अविरूद्ध एवं यथार्थ निरूपण गर्न सक्ने एक प्रामाणिक र सर्वमान्य व्यक्तित्वको निकै अभाव खट्क्यो। त्यस वेलामा विभिन्न भारतीय ठगहरूले सुन जम्मा गर्ने उद्देश्यले भोटियाहरूलाई प्रभावमा पार्न अनेक किसिमका जादू टूना र चटकहरू देखाएर धन लुट्ने

धन्दा गरिराखेका थिए र त्यस्ता कुविद्याहरूलाई विशुद्ध तन्त्रको ज्ञान भनेर सिकाउन थालेका थिए। अहिले पनि तन्त्र, तान्त्रिक भन्दाखेरि हाम्रो समाजमा झन्डै त्यस्तै विकृतिको बुझाइ भएको पाइन्छ, जो त्यो ताका भारतबाट भोटमा फैलिराखेको थियो र बुद्धधर्मसँग कुनै सरोकार राख्दैनथ्यो। यो कुरालाई कसरी हटाएर धर्मको शुद्धीकरण गर्ने भन्ने चिन्तामा एक पटक ती राजाले आफ्ना भतिजा देवगुरु बोधिप्रभसँग सल्लाह गरेर भारतबाट निकै ठूला पण्डितलाई ल्याउने निधो गरे।

अतीशलाई भोटमा निमन्त्रणा

त्यो वेलामा भारतका महागुरु पण्डित अतीश दीपङ्कर श्रीज्ञानको नाम भोटमा पनि सुनिसकिएको थियो। ज्ञानप्रभले उहाँलाई नै बोलाउने निर्णय गरेर वीर्यसिंहलाई भारतको विक्रमशील महाविहारमा गएर गुरु अतीशलाई निमन्त्रण गर्नको लागि पठाए। सोह्र द्रोण सुन लिएर वीर्यसिंहको मण्डली भारततर्फ प्रस्थान गऱ्यो। कठिन यात्रापछि वीर्यसिंहले विक्रमशीलमा पुगेर अतीशलाई भेटे। सुन पनि टक्राएर आफू आउनाको कारण विन्ती गरे। अतीशले भन्नुभयो – 'भोट जाने कारण दुई हुन्छन्, या त सुन जम्मा गर्न या त करुणाले धर्म सिकाउन। मलाई सुन त चाहिँदैन नै, पर्याप्त करुणा पनि मेरो छैन। त्यसैले म जान असमर्थ छु।' यति भनेर उहाँले सुन सबै फर्काइदिनुभयो। वीर्यसिंह खिन्न चित्तले रुँदै भोट फर्के र राजालाई निवेदन गरे।

राजाले हार खाएनन्। फेरि निमन्त्रणा गर्ने विचार गरेर आफैले सुन जम्मा गर्न थाले। वीर्यसिंह अध्ययन र अनुवाद गर्न भनेर फेरि विक्रशीलमा आए। राजा ज्ञानप्रभले सुन जम्मा गर्न थालेको कुरा गार्लोक प्रान्तको राजाले थाहा पायो र ज्ञानप्रभलाई बन्दी बनायो किनकि ऊ लाङ्दार्माकै पक्षको थियो। त्यो थाहा पाएर ज्ञानप्रभका भतिजा बोधिप्रभले छुटाउन प्रयास गरे। उसले मानेन र भन्यो कि या त बुद्धधर्म छोड्नुपर्छ या त आफू बराबरको सुन दिनुपर्छ, नत्र छोडिँदैन। त्यसपछि बोधिप्रभले पनि ज्ञानप्रभलाई छुटाउनको लागि सुन जम्मा गर्न थाले। टाउको बराबरको सुन जम्मा हुन बाँकी भएको वेला त्यो खबर ज्ञानप्रभलाई पुग्यो। उनले तत्कालै आदेश भनेर खबर पठाए – 'मलाई छुटाउन त्यत्रो प्रयास गरिसकेका रहेछौ। धेरै धन्यवाद, तर त्यो सुन मलाई छुटाउनको लागि दुष्टहरूको पोषणमा लगाउनुभन्दा गुरु अतीशलाई यहाँ आमन्त्रण गर्नमा लगायौ भने धेरै भोटवासीहरूको कल्याण हुनेछ। त्यसैले त्यो प्रयास गरिहाल। यदि कुनै हालतमा पनि अतीशलाई ल्याउन सकिएन भने उहाँले नै छानेको अर्को विद्वान्लाई भए पनि लिएर आऊ र साम्ये र ल्हासाका विहारहरूको पुनरूद्धार गर।' यस्तो खबर पठाएर आफूले जेलमै प्राणत्याग गरे। बोधिप्रभ पनि अति गम्भीर भएर त्यो कार्यमा खटे।

त्यस वेला भोटका जयशील (छुलठीम् ग्याल्वा) भारतमा दुई वर्ष अध्ययन गरी फर्किंदै थिए। उनलाई भारतीय भाषाको राम्रो ज्ञान भएको र परिपाटी पनि राम्रै बुझेको हुनपर्छ भन्ने लागेर उनी गुन्थाङ् भन्ने ठाउँमा आएका वेला बोधिप्रभले खबर पठाएर जसरी पनि फेरि भारत गएर गुरु अतीशलाई लिएरै आउनू भनेर जिम्मा लगाए। उनले नकार्न सकेनन् र फेरि सुन लिएर पाँच जना सहयोगीका साथ विक्रमशीलतर्फ हिंडे। नेपालका राजासँगसँगै उनी बोधगया हुँदै विक्रमशील पुगे। वीर्यसिंह त्यस वेला त्यहीँ अध्ययन गर्दै थिए। उनीसँग भेट भएपछि सबै कुरा थाहा पाएर उनले जयशीललाई भने – 'कुरा त ठीकै हो, यहाँ दीपङ्करको अधीनमा बेजोडका धेरै पण्डितहरू छन् (जस्तै : तथागत रक्षित, सुमतिकीर्ति आदि) तैपनि दीपङ्करको समान त संसारमै कोही पनि छैन। उहाँमा भएको करुणा भोटको लागि अति आवश्यक पनि छ। पहिले उहाँलाई भेट र अध्ययन गर्न आएको भन्नू र अरू कुरा केही नगर्नू।'

त्यसअनुसार उनी त्यहाँ अनुकूलको समयको पर्खाइमा बसी अध्ययन गर्न थाले। पछि एक दिन अतीश एक्लै आफ्नो कक्षमा बसिरहेको वेला पारेर वीर्यसिंहसहित अरू पनि मिलेर ठूलो सुवर्णमण्डल तयार पारेर जयशील उहाँको दर्शन गर्न गए र सुवर्णमण्डल अर्पण गरे। त्यसमा एक लिखित विन्तिपत्र पनि चढाए। वीर्यसिंहले त्यसको अनुवाद गरेर सुनाए। त्यसमा भोटमा लाङ्दारमाद्वारा बुद्धशासनको विनाश, शासनको पुनरुत्थानको प्रयास गर्दा राजा ज्ञानप्रभले जेलमा आफ्नो प्राण त्यागेको घटना लगायतका वृत्तान्तहरू दर्शाई उहाँलाई भोटमा जान आमन्त्रण गरिएको थियो। यो सुनेपछि अतीशले भन्नुभयो – 'मेरा निमित्त भोटका सम्राट्ले धेरै सुन खर्चिनुभयो, आफ्नो ज्यानसमेत दिनुभयो। अरू धेरैले धेरै कष्ट उठाएछन्। यति हुँदा पनि म जान सकिन भने म मुख देखाउन लायक र हिनँ तर यहाँका मुख्य स्थविरले मलाई जान दिने सम्भावना निकै कम छ। त्यसैले केही उपाय गर्नुपर्छ। जयशील, तिमीले यो कुरा बाहिर नगर्नू। अध्ययन गर्न आएको नै भनिराख्नू। यहाँ मेरा कामहरू धेरै बाँकी छन् तापनि म भोटको खतिर तिमीहरूको पक्षमा छु। जसरी पनि प्रयास गर्नेछु। यो सुन मलाई कुनै हालतमा पनि चाहिँदैन र म लिन्न।' यति भनी त्यो सुन फिर्ता दिनुभयो। जयशील पनि तदनुसार अध्ययनमा लागे।

त्यसपछि केही समयमा अतीश बोधगयामा अमिताभको मन्दिरमा जानुभएको थियो। त्यहाँको अवलोकितेश्वरको मूर्तिले प्रत्यक्ष बोलेर उहाँलाई भोट गए धेरैको कल्याण हुन्छ भन्ने बताए। त्यसैगरी देवी ताराले पनि सपनामा आई अतीशलाई बोधिसत्त्वमाथि दुर्व्यवहार गरेको दोष लगाउनुभयो। ती बोधिसत्त्व अरू कोही नभएर मित्रगुप्त नै थिए जसलाई उहाँले केही समय पहिले विक्रमशीलमा मद्यपानको आरोपमा कारवाही गरी निष्काशन गर्नुभएको थियो। त्यसको प्रायश्चित्तको लागि पनि भोट जानुपर्छ र महायानको राम्रो प्रचार गर्नुपर्छ

भन्ने सल्लाह दिनुभयो । त्यस्तै एक योगिनीले पनि उहाँलाई भोट गएमा धर्मको धेरै हित हुने र धेरैको कल्याण पनि हुने बताइन् । फेरि यो पनि बताइन् कि त्यहाँ नगएमा उहाँको आयु तिरान्नब्बे वर्षको छ, तर भोट गएमा बीस वर्ष घटेर त्रिहत्तर वर्षको मात्र हुनेछ । त्यसपछि अतीशले निश्चय गर्नुभयो कि सत्त्व र शासनको हितको लागि आफ्नो बीस वर्षको आयु त्याग्नु कुनै ठूलो कुरा होइन, अनि भोट जाने निधो गर्नुभयो ।

अतीशको नेपालयात्रा

यसरी आफू जाने निश्चय गरे पनि विक्रमशीलका मुख्य स्थविरले अनुमति नदिने छाँट देखेर उहाँले आफू वज्रासन र नेपालको स्वयम्भू महाचैत्यको दर्शनार्थ केही समय यात्रामा जाने भनेर बहाना बनाई दुई अनुवादक जयशील र वीर्यसिंहलाई साथमा लिएर निस्किने तयारी गर्नुभयो । त्यो कुरा मुख्य स्थविर शीलाकरलाई थाहा भयो र उहाँलाई शङ्का लाग्यो । जयशीललाई बोलाएर उहाँले भन्नुभयो - 'आयुष्मान् ! तिमी यहाँ पढ्न भनेर आएका हौ भन्ने ठानेको त पण्डितलाई भगाउन पो आएका रहेछौ, तर पण्डितजी खुशीसाथ जाने विचार गर्नुभएकोले म तिमीहरूको बाधक बन्दिनँ तर उहाँलाई भोटमा तीन वर्षभन्दा बढी राख्न पाइने छैन । प्रतिज्ञा गरेर जाऊ ।' जयशीलले पनि तीन वर्षपछि सकुशल वापस ल्याइदिने वाचा गरे, अनि दीपङ्कर श्रीज्ञानको मण्डली विक्रमशीलबाट नेपालतर्फ प्रस्थान गऱ्यो ।

त्यस वेला दीपङ्कर उनान्साठी वर्षको हुनुहुन्थ्यो । उक्त मण्डली सात औंस सुन लिएर प्रस्थान गरेको थियो । यात्राको क्रममा उहाँ भारत र नेपालको सीमाक्षेत्रमा आइपुग्नुभयो । त्यहाँका केही कापिल साधकहरूले उहाँहरूलाई देखेका थिए । त्यसकारण उनीहरूले भोटमा बौद्ध शासनको उन्नति हुने देखेर बाधा गर्ने चेष्टा गरे । उनीहरूलाई आफ्नो तुच्छ सिद्धिप्रति गर्व थियो । अतीशले ती अठारजना साधु भनाउँदाहरूलाई आर्यताराको महासाधना अनुसार उत्पन्न क्रमबाट मूर्तिमा परिणत गरिदिनुभयो, अनि उहाँहरू नेपाल उपत्यका पुगेपछि एक व्यापारीको समूहलाई थोरै बालुवा अभिमन्त्रित गरेर दिनुभयो र उनीहरू त्यहाँ पुगेपछि ती अठार मूर्तहरूलाई छर्किदिनू भनी अह्राउनुभएको थियो । व्यापारीहरू पनि त्यहाँ पुगेर ती मूर्तिहरूलाई देखेर त्यो बालुवा छर्किदिए । तत्कालै तिनीहरू ब्यूँझे र त्यहाँबाट डरले भागे ।

नेपाल आएर उहाँले स्वयम्भू महाचैत्यको दर्शन गर्नुभयो । त्यस वेला नेपालका राजा अनन्तकीर्ति थिए । उनले अतीशको बारेमा थाहा पाएर अति भव्यरूपले स्वागत गरे । उहाँले आफू चढेर आएको हात्तीलाई देखाउँदै भन्नुभयो - 'महाराज, म यहाँबाट भोटमा जानु छ । यो हात्ती भोटमा जान सक्दैन र त्यहाँ बाँच्न पनि सक्दैन । त्यसैले म यसलाई तपाईंलाई नै सुम्पिन्छु । यहाँ एउटा

विहार पनि बनाउनुहोस् । उक्त विहार बनाउने काममा यही हात्तीबाट सारा काम हुनेछ । यसलाई अन्य नराम्रा कामहरूमा नलगाउनुहोला । यसको लागि लाग्ने खर्च तपाईंले नै व्यवस्था गर्नुहोला । विहारमा भिक्षुहरूलाई पनि राख्ने व्यवस्था गर्नुहोला ।'

राजाले सहर्ष उहाँको कुरालाई स्वीकार गरे र अतीशले चाहेको जे पनि स्वीकार्न तयार भए । तदनुसार विहारको निर्माण सुरु भयो र सम्पन्न भएपछि त्यसको नाम थंविहार राखियो । त्यो विहार नै अहिलेको काठमाडौंको ठमेलको भगवान् बहाल हो र यसको निर्माण अतीशद्वारा गराइएको थियो । आफ्नो छोरा पद्मप्रभलाई अतीशले भिक्षु बनाउन भनेपछि उनले छोरालाई सुम्पिए र अतीशद्वारा पद्मप्रभ प्रव्रजित भए । उनको नाम प्रभु देवेन्द्र राखिदिनुभयो । उनले धर्मको राम्रोसँग अध्ययन गरे र पछि देवेन्द्रलाई त्यही विहारको आचार्य बनाइएको थियो । यसरी उक्त विहारमा धर्मको सङ्घ स्थापना भएको थियो ।

अतीश नेपालमै रहँदाखेरि भारतका राजा नयपाललाई एउटा चिठ्ठी लेख्नुभयो जसको नाम विमलरत्नलेख थियो । उनलाई चालीस बुँदामा उहाँले धार्मिक राजा भएर कसरी प्रजापालनका साथै धर्मको अभ्यास गर्ने भन्ने विषयका अति अमूल्य उपदेशहरू दिनुभएको थियो । त्यस्तै तीर्थिकहरूलाई बाँध्नको लागि पञ्चमणि भन्ने ठाउँमा (धर्मथली हुँदै जाँदा जीतपुर फेदीमाथि) चारओटा काला र एउटा ठूलो सेतो स्तूप बनाउनुभयो । त्यो सेतो स्तूपलाई श्वेतमहास्तूप भनिन्थ्यो ।

त्यहाँबाट उहाँ पश्चिमी भोट जानुपर्ने भएकोले त्यस क्रममा उहाँ पाल्पा जानुभयो । त्यहाँ पुगेर एकजना बहिरा स्थविरलाई भेट्नुभयो । उनलाई मन्त्रनयप्रति विश्वास थिएन । त्यसैले उनको मिथ्याधारणालाई हटाएर पारमितायानको उपदेश दिनुभयो र बुद्धता प्राप्तिको लागि मन्त्रनयको महत्त्व अति धेरै भएको कुरा बुझाएर चर्यासङ्ग्रहप्रदीप भन्ने ग्रन्थ रचना गर्नुभयो । पाल्पामा एक महिना बस्नुभयो र धेरैका जिज्ञासा शान्त पारेर बुद्धको शासनलाई मद्दत गर्नुभयो । त्यहाँबाट मानसरोवरको बाटो हुँदै भोट जानको लागि हिँड्नुभयो ।

भोटमा अतीश दीपङ्कर

नेपालमा करीब डेढ वर्ष बिताएर उहाँ मानसरोवर जाँदाखेरि भोटको थो लिङ् भन्ने ठाउँमा पुग्दा उहाँका महत्त्वपूर्ण सहयात्री एवं उहाँलाई भोटमा लैजान सहयोग गरिराखेका वीर्यसिंहको मृत्यु भयो । त्यस घटनाले उहाँलाई धेरै चोट पुग्यो, किनकि उनले धेरै वर्ष लगाएर धर्मको अध्ययन गरिसकेका थिए र भोटमा पुग्दाखेरि उनको आवश्यकता धेरै हुनेवाला थियो ।

भोटको ङारी प्रान्तको थोलिङ् विहारमा भोट सरकारका तर्फबाट भव्य स्वागतको आयोजना गरियो । धेरै जनताको भीड लागेको थियो । राजा देवगुरु

बोधिप्रभ स्वयं स्वागत गर्नालाई आएका थिए । उनले गुरु अतीशसमक्ष आफ्ना विचार र उद्देश्यहरू राखे । अतीशले प्रसन्न भएर अनुमोदन गर्नुभयो । त्यसपछि अतीशलाई भोटका प्रमुख विहारहरूमा भ्रमण गराउने कार्य सुरु भयो । धेरै ठाउँमा राजा स्वयंले सवारी गराए । भोटको मध्यप्रान्त 'उई'मा पुग्दा त्यहाँका स्थानीयहरू गुरुहरूले ङारी प्रान्तमा आएका भारतीय आचार्यहरूको परिचय मागेकाले राजाले स्वयं सबैको परिचय गराए, तर दीपङ्करको बारेमा भने उनले भने - 'आचार्यको बारेमा मेरो वचनले एक शब्द पनि बोल्न सक्दैन किनकि उहाँका गुणहरू अनिर्वचनीय छन् । हामीले कल्पना गर्न पनि सकिँदैन ।'

त्यस वेला भोटका अनुवादक रत्नभद्र (रिन्छेन् साङ्पो) वृद्ध भइसकेका थिए र अतीशलाई ज्ञानमा आफूभन्दा धेरै बढी त छैनन् होला कि भन्ने सोचेका थिए किनकि उनलाई संस्कृत राम्रोसँग आउँथ्यो र आफूले धेरै संस्कृतमा भएका त्रिपिटकका मूलग्रन्थ र शास्त्रहरूको अध्ययन गरेका थिए, तैपनि स्वयं बोधिप्रभले नै अतीशलाई स्वागत गरेको हुनाले उनले पनि आमन्त्रण गरे । उनको विहारभित्र बौद्ध तन्त्रसँग सम्बन्धित विभिन्न देवहरूका भित्तेचित्र र मूर्तिहरू विशेष किसिमले राखिएका थिए । ती देवहरूको दर्शन गर्दै आचार्यले प्रत्येकको एक एक श्लोकले स्तुति गर्दै जानुभयो । त्यो देखेर रत्नभद्रले सोधे - 'तपाईंले गर्नुभएका यी स्तुतिहरू कसका रचना हुन् ?'

आचार्यले जवाफ दिनुभयो - 'अहिले मैले स्वयं नै रच्दै गरेको हुँ ।' यो सुनेर रत्नभद्रलाई आफ्नो पूर्वधारणाप्रति अत्यन्त पश्चात्ताप भयो किनकि त्यसरी देख्नेबित्तिकै पद्यमा सबै देवताहरूको तत्कालै आशुकवित्वले स्तुति गरिहाल्न सक्ने व्यक्ति उनले आजीवन कहिल्यै देखेका थिएनन् र सामान्य मानिसले त्यस्तो गर्न सक्दैनथे, अनि ती दुई गुरुहरूको बीचमा धार्मिक विषयमा धेरै कुराकानी भए । केही समयपछि अतीशले भन्नुभयो - 'तपाईंजस्तो विद्वान् लोचावा यहाँ हुँदाहुँदै मलाई बोलाउनुपर्ने आवश्यकता नै रहेनछ ।' त्यही सिलसिलामा कुनै वेला अतीशले सोधेको सूत्र र तन्त्रसँग सम्बन्धित ध्यानभावनाको तरिकाको एक प्रश्नको उत्तरमा रत्नभद्रले भने - 'सूत्र र तन्त्रको अलग अलग आआफ्नै विधिबाट ध्यान गर्नुपर्छ ।' त्यो सुनेर अतीशले भन्नुभयो - 'अब थाहा भयो कि म यहाँ बोलाइनुपर्ने कारण रहेछ भनेर ।' त्यो सुनेपछि रत्नभद्र लज्जित भए । उनले आफ्नो सर्वस्व आचार्यलाई अर्पण गरे, तर आचार्यले भन्नुभयो - 'मलाई यो सब केही पनि चाहिँदैन । बरू तपाईंले सही अनुवाद गर्न सक्ने भएकाले मेरो अनुवादक बनिदिनुहोस् ।' रत्नभद्रले भने - 'उमेर भएको भए त केही थिएन, म गरिहाल्थेँ । म धेरै बूढो भइसकेँ । मेरो अझै चित्त स्थिर छैन । मैले ध्यान गर्न पाए मेरो कल्याण हुने थियो, त्यसैले हजुरले मलाई सिद्धिहरू दिनुहोस् ।'

अतीशले भन्नुभयो, 'यस्तो अमूल्य मानवदेह पाएर, भगवान् बुद्धका अतिदुर्लभ शिक्षारत्न पाएर, तिनीहरूको अर्थ र मर्म बुझिसकेको मानिसले पनि

त्यसरी सिद्धिहरूको आशा गर्नु राम्रो हुँदैन । चित्तलाई कतै जान नदिई स्थिर बनाएर भावनामा बस्नुहोस् त्यसो भए ।' अनि धेरै महत्त्वपूर्ण उपदेशहरू उनलाई दिनुभयो र रत्नभद्र पनि गुफामा गएर बाहिरबाट ढोका बन्द गरेर फलामे सिक्रीले कसेर भित्र बसी प्रयत्नपूर्वक ध्यानभावनामा बसे । बाह्र वर्षको निरन्तरको अभ्यासपछि उनलाई श्रीचक्रसंवरको सिद्धि भयो र उनले भने - 'मेरा साठी जना गुरुहरू हुनुहुन्छ तापनि दीपङ्कर एकजनाबाट नै मेरो सच्चा मार्गदर्शन भयो ।'

आचार्य अतीशले बोधिप्रभ आदि धेरै व्यक्तिहरूलाई अतिगुह्य अभिषेकहरू दिएर ध्यानभावनाका उपदेशहरू प्रदान गर्नुभयो । बोधिप्रभ आदिले त्यो वेला भोटमा भएका बुद्धधर्मका विकृतिहरूको बारेमा जानकारी गराउँदै सद्धर्मको विपरीत आचरणहरूको निरसनार्थ एक शास्त्ररचना गर्न अनुरोध गरे । सो बमोजिम आचार्यले बोधिपथप्रदीप भन्ने शास्त्रको रचना गर्नुभयो । यो ग्रन्थ आकारमा सानो भएर पनि अति महत्त्वपूर्ण र गम्भीर विषयहरूलाई सरल भाषामा लेखिएकोले भोटमा यो निकै प्रख्यात भयो । पछि धेरै भोटका विद्वान्ले यसकै आधारमा धेरै शास्त्रहरू रचेका छन् । त्यसपछि दीपङ्कर भोटका माङ्युल्, रोङ्, नाबोला आदि हुँदै ल्हासा लागायतका विभिन्न क्षेत्रहरूमा जाँदै धर्मप्रवचन, शास्त्रार्थ र धेरैलाई उपदेश अभिषेक र आगमहरू प्रदान गर्न सुरु गर्नुभयो ।

अतीशको ड्रोम्तोन्सँग भेट

ड्रोम्तोन् पा अतीशका भोटका प्रमुख शिष्य हुन् । उनी तो क्षेत्रमको लुङ्फु भन्ने ठाउँमा जन्मेका थिए र बाल्यकालदेखि नै अत्यन्त मेधावी थिए । अध्ययनको क्रममा नेपाल पनि आएका थिए । भारतमा नरोपा बितिसक्नुभयो तर त्यस्तै विद्वान् गुरु अतीश अहिले भोटमा ङारीमा हुनुहुन्छ भन्ने थाहा पाएर उनी खुसी हुँदै उहाँलाई भेट्न ङारी पुगे ।

आचार्यलाई यसको आभास भइसकेको थियो । ताराले पनि सङ्केत दिनुभएकोले उहाँले उनको स्वागत गर्नलाई तयारी गर्नुभयो । दुवै जनाको भेट भयो र परस्पर धेरै खुसी हुँदै गुरुले उनलाई अभिषेकहरू प्रदान गर्नुभयो । भोजनको लागि उनलाई जति घिउ दिइएको थियो । त्यो सबै उनले पूजादीप जलाएर अतीशका सामु रातभर राखे ।

ड्रोम्तोन्का साथ अतीशले भोटका धेरै ठाउँहरूको भ्रमण गर्नुभयो । उहाँ धर्मको निमित्त पूर्ण समर्पित भएका हुनाले भोटको मध्यप्रान्ततिर पूरै घुम्ने विचार गर्नुभयो । त्यो देखेर जयशील आत्तिए, किनकि अतीशले भारत छोडेका तीन वर्ष बित्नै लागेका थिए र जयशीलले स्थविर शीलाकरलाई तीन वर्षमा फर्काएर सकुशल ल्याउनेछु भन्ने वचन दिएका थिए । उनले गुरुसँग बिन्ती गरे- 'अब हामी चाँडै भारत पुगिएन भने म नरकभागी हुनेछु ।' अतीशले सान्त्वना सम्झाउनुभयो - 'जो साधना आफ्नो सामर्थ्यभन्दा पूरै बाहिर हुन्छ त्यसलाई पूरा

गर्न नसक्दा केही पनि दोष लाग्दैन ।' अनि ड्रोम्तोन् लाई लिएर अतीश भोटको मध्यप्रदेश (उई) तिर लाग्नुभयो । छाना भन्ने ठाउँमा धर्मदेशना गर्दाखेरि ने छुङ् भन्ने एक अमानुष धर्मपाल प्रादुर्भूत भए र उहाँको शासनलाई धेरै मद्दत गरे । जहाँ जहाँ उहाँलाई स्वागत गरिन्थ्यो त्यहाँ त्यहाँका सम्बन्धित घरहुमा कहिल्यै पनि असम्पन्नता आएन भन्ने भनाइ धेरै भोटमा प्रख्यात छ । त्यहाँबाट उहाँ ल्हासा जानुभयो । साम्ये पुगेपछि त्यहाँका ल्हाचुन् बोधिराजले उहाँलाई भव्य स्वागत गरे । त्यो क्षेत्रका सबै ठूला गुरुहरू त्यहाँ जम्मा भएर धर्मको गहिरो विमर्श गरे र भएका कमीकमजोरीहरू सुधारे ।

भोटमा यसरी रहँदाखेरि उहाँले धेरै महत्त्वपूर्ण कार्यहरू गर्नुभयो । त्यहाँका मुख्य अनुवादकहरू रत्नभद्र र जयशीलसँग बसेर करीब दुईसय पच्चीस ओटा प्रमुख ग्रन्थहरूको भोटमा अनुवाद सम्पन्न गर्नुभयो । तीमध्ये मूल तन्त्रहरू, सूत्रहरू, साधनाहरू र केही शास्त्रहरू थिए । आफू स्वयंले पनि एक सय पच्चीसभन्दा बढी ग्रन्थहरूको रचना गर्नुभएको थियो । उहाँले रचेका ग्रन्थहरूमध्ये पनि बोधिपथप्रदीप अति नै लोकप्रिय हुनपुग्यो । त्यो महान् कर्मले गर्दा भोटमा बुद्धधर्मको पुनरुत्थान भएर गयो । अनुवादकको मण्डली नै तयार भयो र ग्रन्थानुवादमा जुट्यो । यसरी अतीशले ञेथाङ्, ल्हासा, येर्पा, लान्पा आदि स्थानहरूमा घुमेर धर्मको व्यापक सुधार र प्रचार गर्नुभयो ।

यी कार्यहरू गर्दा गर्दै उहाँ भोट पुगेका बाह्र वर्ष भइसकेका थिए । जयशीललाई उहाँले पहिले गुन्थाङ्मा बस्ने वेला नरोपाका शिष्य ज्ञानाकरबाट नरोपाको परम्पराको गुह्यसमाज तन्त्रको श्रवण गर्ने तीव्र इच्छा प्रकट गर्नुभएको थियो । जब ज्ञानाकर नेपाल आएको खबर थाहा जयशीलले थाहा पाए तब उनलाई असामञ्जस्य भयो किनकि अतीश वयोवृद्ध भइसक्नुभएकाले उहाँलाई उनी छोड्न चाहँदैनथे भने त्यहीँ नेपालमै ज्ञानाकर आएका वेला उहाँलाई भेट्ने जस्तो सजिलो मौका फेरि हुँदैनथ्यो र उनको उहाँलाई भेट्ने इच्छा तीव्र थियो । यो थाहा पाएर अतीशले भन्नुभयो – 'एक महायानी कल्याणमित्रलाई भेट्न पाउनु धेरै दुर्लभ कुरा हो । यो मौका नगुमाएर तुरुन्तै उहाँलाई भेट्न गइहाल । म त यसै वृद्ध भइसकेको छु र मेरो जाने वेला भइसक्यो । त्यसैले फेरि हाम्रो भेट तुषित भुवनमै हुनेछ ।' अनि उहाँले सद्धर्मको शासनको भार आफ्ना शिष्य ड्रोम्तोन्लाई सुम्पिदिनुभयो, तर उनले भने – 'मैले यत्रो दायित्व कसरी वहन गर्नसक्छु र ? फेरि म भिक्षु पनि होइन र उपासक मात्र हुँ ।' अतीशले भन्नुभयो – 'बौद्ध सद्धर्मको शासनको भार योग्य उपासकले पनि वहन गर्न सक्छन् । मैले जस्तो शिक्षा दिएको छु, त्यसको यथावत् कार्यान्वयन गर । मेरो अधिष्ठान तिम्रो साथमै रहनेछ । धेरै चिन्ता गर्नुपर्दैन ।' यो सुनेर ड्रोम्तोन्लाई आभास भयो कि अब गुरुको यहाँ रहने समय धेरै छैन । त्यसको केही समयपछि आचार्य सन् १०५४ मा त्रिहत्तर वर्षको उमेरमा पञ्चस्कन्धात्मक धातुलाई परित्याग गरेर तुषित भुवनमा जानुभयो । उहाँको दाहसंकार भयो तर

शरीरधातु कसैले पनि पाएन, तर ञेथाङ्मा भने सुनको भारी वर्षा भयो । दाहसंस्कारको वेलामा मात्र होइन, मानिसले पछिसम्म पनि सुन प्राप्त गरिरहन्थे । यस्तो आश्चर्यजनक घटना अतीशको करुणाको कारणले र भोटवासीले धर्मको लागि प्रशस्त सुन अर्पण गर्न तयार भई पुण्य सम्भार गरेको कारणले भएको थियो । उहाँको देहभस्मपछि सबैले बाँडे र चैत्यहरू बनाएर स्थापना गरे । अतीशको साथमा महासिद्ध नरोपाका शरीरधातुहरू पनि थिए । तिनी पनि ओर को एक मन्दिरमा चैत्य बनाई राखियो । पछि चिनियाँहरूले ध्वस्त पार्दै त्यहाँ आउँदाखेरि भारतको बङ्गाल सरकारले अतीशका वस्तु त्यहाँ छन् भन्ने थाहा पाएर नष्ट पार्नुभन्दा हाम्रा महापुरूषका वस्तु हामीलाई दिएमा हमी सुरक्षित राख्छौं भनेर अनुरोध गरेपछि कम्युनिष्ट सरकारको नाताले चीनले दियो र ती अहिले बङ्गाल सरकारले म्यूजियममा राखेको छ भनिन्छ ।

यसरी भोटमा उहाँले बुद्धशासनको पुनरूत्थान गरी धरै महान् कार्य गरेर जानुभयो र उहाँका प्रमुख शिष्य ड्रोम्तोन्ले उहाँका सबै उपदेशहरूको अभ्यास र आगमको परम्परालाई अघि बढाउँदै जानुभयो । पछि यो परम्परा आचार्य सुमतिकीर्ति (चोत्तपा)सम्म पुग्यो । त्यो अभ्यासको परम्परालाई प्राचीन कादाम्पा परम्परा भनेर चिनिन्छ । त्यसपछिको परम्परालाई नवीन कादाम्पा परम्परा भनेर जनाइन्छ । यसैलाई पछि भोटका प्रमुख चार बौद्ध परम्परामध्ये गेलुग् परम्परा भनेर प्रख्यात गराइएको हो ।

तन्त्र सूत्रसम्बन्धी गलत धारणा र अतीशको अभिमत

अतीशको यात्राको समयमा भोटमा बौद्ध धर्मको अभ्यासमा विकृति आइराखेका हुनाले मिथ्या दृष्टि र मिथ्या आचरणलाई धर्म भनेर अभ्यास गर्ने वा बौद्ध धर्मलाई नै नमान्ने मानिसहरूको लहर बढेको थियो । तन्त्रयानीहरूले उपदेशको मर्मलाई नबुझेर विपरीतचर्यामा लागरका थिए । प्रणिधानहरू अनुचित ढङ्गले गर्ने र अभ्यासका आचरणहरू पनि विकृत भएकाले बोधिचित्त, प्रज्ञाको शिक्षा आदिको अभाव भइसकेकको थियो । धर्मिकहरूमा आडम्बर धैरै फैलिएकाले रातो वस्त्रधारी, नीलो वस्त्रधारी इत्यादि भनेर एकले अर्कोलाई होच्याउने, निन्दा गर्ने र आफूलाई विशिष्ट तान्त्रिक भनेर समाजमा प्रस्तुत गर्ने आदि क्रम बढिराखेका थिए । कसैले शून्यता बुझे बुद्धता भइहाल्छ भन्ने ठान्थे र करुणालाई महत्त्व दिँदैनथे । अभ्यास पनि सूत्र र तन्त्रका अलग अलग किसिमले गर्नुपर्छ भन्ने धारणा राख्थे, जस्तो कि माथि रत्नभद्रको प्रसङ्गमा देखिसकियो । यस्ता कुरालाई अतीशले गलत किसिमको बुद्ध धर्मको अभ्यास भनेर स्पष्ट पारिदिनुभयो । उहाँका अनुसार तन्त्रको अभ्यासलाई नै सूत्र र पारमिताका अभ्यासहरू मिलाएर गर्न सक्नुपर्छ । तन्त्रयान भनेको उपायहरूले भरिएको मार्ग हो । सरल छ र तीक्ष्ण इन्द्रियवलाहरूलाई अतिउत्तम हो । त्यसैले यानहरूमा सर्वश्रेष्ठ मानिएको छ ।

त्यस्तै उहाँले भन्नुहुन्छ कि दुई सम्भार पूरा नभइकन कदापि बुद्धता सम्भव हुँदैन । तन्त्रयानमा सम्भार थेरै छिटो पूर्ण हुन्छ किनकि त्यो मन्त्रशक्ति र धारणीशक्तिबाट सम्भव हुन्छ । त्यसको लागि व्यक्तिले योग्य गुरुबाट अभिषेकमार्फत तन्त्रयानमा प्रवेश गर्नुपर्छ । प्रणिदि र प्रस्थानको चित्तोत्पादबाट मात्र तन्त्रमा प्रवेश भएको मानिँदैन । गुरुको उपासना र तन्त्रको विधिवत् अभिषेक नलिई कानमा मन्त्र सुनाउने जस्ता मन्त्रको श्रवणविधिबाट मात्र तन्त्रको अभ्यास गर्नु सिधै नरकगामी हुने बाहेक अर्को गति हुँदैन । तन्त्रमा गुरुविना केही पनि सम्भव हुँदैन । त्यसैले गुरुलाई अर्पण आदि सम्भव उपायद्वारा पूर्ण सन्तुष्ट पारेर मात्र अभिषेक लिनुपर्छ । चढाउने कुरा नहुनेले उहाँको आज्ञापालनमा आफूलाई पूर्ण समर्पण गर्नुपर्छ । त्यसपछि कलशाभिषेक लिनुपर्छ । ब्रह्मचारीले गुह्याभिषेक र प्रज्ञाज्ञानाभिषेक लिनुहुँदैन किनकि ती गृहस्थका निमित्त मात्र हुन् । ब्रह्मचर्यव्रतीलाई कलशाभिषेक पूर्ण भएमा साधना, देशना, व्याख्यान, मार्गदर्शन आदि समस्त धार्मिक अधिकार प्राप्त हुन्छन् ।

दीपङ्करले भन्नुभएको छ कि तन्त्रयानमा साधना गर्ने व्यक्तिका लागि समयहरू अति महत्त्वपूर्ण हुन्छन् । जबसम्म समयको राम्रोसँग पालना हुँदैन तबसम्म सिद्धिको कल्पना गर्नु मात्र पनि व्यर्थ हो । तान्त्रिक समय कायम राख्न कठिन हुन्छ । यसलाई अझ स्पष्ट पार्ने क्रमममा उहाँले आफ्नो दृष्टान्त दिँदै भन्नुभएको थियो –'मैले श्रावकयानसँग सम्बन्धित शीलहरू लिएपछि तिनीहरूलाई पालन गर्दा केही फटफुट त्रुटि भएको थाहा पाएको थिएँ । पारमितायानका समवर लिएपछि तिनीहरूमा अलि बढी त्रुटिहरू भएको पाएको छु, तर जब वज्रयानका समय लिएँ तब पाइला पाइलामा त्रुटि मात्र भइरहेको देख्छु ।'

यसरी उहाँले दिएका स्पष्ट निर्देशहरूलाई बुझेर अभ्यास गरेमा तन्त्रयान सजिलो नै छ । गुरु र समय यी दुई कुरा प्रमुख हुन जान्छन् । त्यस्तै पारमितायानका अभ्यासहरू पनि राम्रोसँग बुझेर गरिराखेको व्यक्तिलाई भ्रष्ट आभिचारिक तान्त्रिक बनिने डर हुँदैन र बुद्धता सजिलैसँग प्राप्त हुन्छ ।

यो लेखेर भयो पुण्य सम्भार जति त्यो सब
बुद्धत्वलाभ सबले गरून् भन्दै छ नमन ।

हाँडीगाउँ, काठमाडौं ।

YY

शब्दार्थ प्रकाशनका **कार्यक्रमहरूका**
सबै भिडियो यता छन् ।
1. https://www.youtube.com/Shabdartha Music SM/
2. https://www.youtube.com/Shabdartha Prakashan\

स्वाभिमानका पर्याय वामदेव पहाडी

बालकृष्ण भट्टराई

प्रवेश

वि.सं. २०२० को दशकमा भैरहवामा एक प्रकारको नौलो साहित्यिक वातावरण थियो । नेपाली, अवधी, भोजपुरी र हिन्दी साहित्यका साधक वासुदेव त्रिपाठी 'देवेश', राजनीतिक विचारक काशीप्रसाद श्रीवास्तव । भाषा वैज्ञानिक प्राध्यापक चूडामणि बन्धु, प्रगतिशील कवि भूपी शेरचन, भाषा साहित्य र संस्कृतिका स्मरणीय अन्वेषक योगी नरहरिनाथ 'प्राकृत पोखरा' काव्यका रचयिता मुकुन्दशरण उपाध्याय, युद्धकथाकार टेकबहादुर पन्थी, वरिष्ठ साहित्यकार मोदनाथ प्रश्रित, राष्ट्रिय गजलकार बूँद राना (लोकबहादुर राना बूँद), कथाकार माया ठकुरी, प्रगतिशील कवि तथा नाटककार पृथ्वी शेरचन, कथाकार भागीरथी श्रेष्ठ, प्रेमकथाका अनुवादक करूणानिधि शर्मा 'प्रतिम', कवि पण्डित रामचन्द्र भट्टराई, कवि, जीवनीकार तथा भाषाविद् हर्षबहादुर बुढामगर, कवि तथा कलाकार हर्षध्वज राई, प्रगतिशील समालोचक तथा अनुवादक गोपीरमण उपाध्याय, आख्यानकार वनमाली निराकार, कवि कपूर ज्ञवाली, कवि तथा कथाकार विजयसागर (विजयगोविन्द श्रेष्ठ), आध्यात्मिक साहित्यका स्रष्टा शेषनारायण भट्टराई (सन्यास ग्रहणपछि सामानन्द गिरी), कवि नारायण घिमिरे, कवि तथा गीतकार उन्नति बोहोरा शीला, आख्यानकार भाउपन्थी, संस्कृतिविद् बमबहादुर थारु तथा महेश्वर चौधरी, पत्रकार तथा लेखक दीलिप भट्टराई, कथाकार मोक्तान, कवि अमरकिशोर घिमिरे 'मुकुन्द', कवि सिंह मल्ल ठकुरी, पार्वती मल्ल 'झरना' (पारू), वेदनिधि शर्मा, कवि कृष्णनारायण मिश्र 'उन्मुक्त', बलराम शर्मा 'दोरङ्गा', गुमबहादुर गुरूङ, माया ठकुरी (श्रीमती छब्बा), प्र.जि.अ. द्वय महेश्वर शर्मा तथा महेन्द्रनाथ खनाल लगायत यो पङ्क्तिकार (बालकृष्ण भट्टराई)सहित स्थापित तथा नवोदित दर्जनौं साहित्यकारहरुको साधनाभूमि थियो भैरहवा । कालक्रममा एकदर्जन जति स्रष्टा दिवङ्गत भइसकेका छन् । कतिपय स्रष्टा आज पनि यसै बुद्धभूमिमा साधनारत छन् । दिवङ्गतमध्ये राष्ट्रियस्तरका प्रतिभाहरुमा वामदेव पहाडीको नाम अग्रङ्पक्तिमा आउँछ ।

वामदेव पहाडीको पुर्ख्यौली तथा जन्म तत्कालीन लुम्बिनी अञ्चल पाल्पा जिल्ला, आँधीघाट, गेझा गाउँ पुर्ख्यौली घर भई कालान्तरमा भारतको

गोरखपुर (हाल महाराजगञ्ज) जिल्ला अन्तर्गत घरमौली मौजा ठुटीबारीमा जमिन्दारी र नवलपरासी जिल्ला परसा गाउँमा बसोबास गर्दै आएका गर्गगोत्रीय उपाध्याय ब्राह्मण पिता विष्णुप्रसाद जोशी र माता लल्लीदेवी जोशीका ज्येष्ठ पुत्रका रुपमा वि.सं. १९९३ चैत्र शुक्ल पञ्चमी, शुक्रवारका दिन वामदेव पहाडीको जन्म भएको थियो । उनको न्वारनको नाउँ वामदेव जोशी हो । ज्योतिषी शब्दबाट अपभ्रंश हुँदै कायम भएको तीन प्रकारको जोशी (सिलाई जोशी, लटौला जोशी र झिझार जोशी) (स्रोत : थरगोत्र प्रवरावली शिखरनाथ सुवेदी (२०२७) मध्ये वामदेव झिझार जोशी कुलका हुन् ।

नाना नामका वामदेव

उनको राष्ट्रियस्तरमा प्रसिद्ध साहित्यिक नाउँ वामदेव पहाडी हो । वामदेव पहाडीले वीदेव, काका चौधरी, पतञ्जली शास्त्री, अशोक महर्षि, सिजोदेम्बा, गाडी म विडि पहाडी आदि नामबाट पत्रिकाहरुमा लेखरचना प्रकाशन गरेको पाइन्छ ।

शिक्षादीक्षा

वामदेवको आरम्भिक शिक्षा भारतको ठुटीबारीमा भएको पाइन्छ । निजको व्यक्तिवृत्त अनुसार सन् १९५२ मा माध्यमिक शिक्षा परिषद् उत्तर प्रदेश भारतबाट हाईस्कुल, सन् १९५४ मा इन्टरमिडियट, सन् १९५७ आगरा विश्व विद्यालयबाट कलामा स्नातक, वि.सं २०१८ मा त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट कानूनमा स्नातक, सन् १९६३ मा आगराबाट हिन्दी साहित्यमा स्नातकोत्तर र वि.सं २०४८ सालमा त्रिविबाट 'हिन्दी और नेपाली काव्यकी भक्तिधारा विषयमा विद्यावारिधि पिएचडी गरेको पाइन्छ । विद्यावारिधिसम्मको औपचारिक शिक्षा प्राप्त वामदेवको निरन्तर पुस्तकालय जाने र अध्ययन गर्ने बानी थियो ।

पारिवारिक अवस्था

मध्यमवर्गीय सम्पन्न परिवारमा जन्मिएका वामदेवले तीन विवाह गरेका थिए । एकपछि अर्की पत्नीको देहान्त भएपछि उनको वि.सं २०२४ सालमा लुम्बिनी कलेज बुटवलमा प्राध्यापन गर्दै गर्दा कान्छी श्रीमती तिलोत्तमासँग तेस्रो विवाह भएको थियो । पहाडीका दुई छोरा र तीन छोरी छन् ।

शिक्षण/प्राध्यापन

जीवनको पूर्वार्द्धमा वामदेवको जीवन व्यवसाय शिक्षणबाट प्रारम्भ भएको थियो । उनले वि.सं. २०१२ सालमा नवलपरासी हाई स्कुलबाट शिक्षण आरम्भ गरेका थिए । विसं २०१३ सालदेखि केही वर्ष भैरहवा हाई स्कुलमा अङ्ग्रेजी

शिक्षण शिक्षक, वि.सं. २०२४ देखि केही वर्षसम्म सिद्वार्थ कलेज (हाल भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस) तथा लुम्बिनी कलेज (हाल बुटवल बहुमुखी क्याम्पस) मा अङ्ग्रेजी विषय प्राध्यापन गरेका थिए । उनले केही समय वीरेन कलेज तेहथुममा प्राचार्यको जिम्मेवारी बहन गरेको निजको व्यक्तिवृत्तबाट अवगत हुन्छ ।

कानुन व्यवसायी

वि.सं. २०२२ देखि २०५३ सम्म वामदेवले कानुन व्यवसायीका रुपमा लुम्बिनी अञ्चल अदालत तथा रूपन्देही जिल्ला अदालतमा बहस-पैरबी गरेका थिए । वि.सं. २०२२ देखि कानुन व्यवसायका क्षेत्रमा प्रवेश गरेका र विसं २०२५ देखि पूर्णकालिक अधिवक्ताको रुपमा कानुनी व्यवसायको जिम्मेवारी कुशलतापूर्वक बहन गरेका थिए ।

पत्रकारिता उत्पादन प्रकाशन र परामर्श

शिक्षण र कानुन व्यवसायीका अतिरिक्त वामदेव पहाडीले साहित्य र समाचारमूलक पत्रकारितामा पनि राम्रो प्रतिष्ठा कमाएका थिए । पहाडीले 'हालखबर' २०१७-२०१८, नेपाल रिभ्यु (अङ्ग्रेजी साप्ताहिक) २०१९ र प्रतिमान साप्ताहिक २०४१ को सम्पादन, 'बिहान', 'भानु' पत्रिकाको प्रतिनिधि सम्पादक तथा 'बगैंचा' 'मुकुट'को परामर्शदाताका रुपमा पनि दायित्व बहन गरेका थिए । यसरी पत्रकारिताका क्षेत्रमा पनि उनको राम्रो दख्खल पाइन्छ ।

साहित्य सेवा

जीवनभर विविध क्षेत्रमा काम गरेका वामदेव पहाडी साहित्यको फाँटमा सर्वाधिक चर्चित प्रतिभा हुन् । साहित्यका विविध विधामा अभ्यस्त उनको साहित्यिक योगदान विधागत रुपमा निम्न अनुसार प्रस्तुत गरिन्छ ।

(क) कविता-वामदेव पहाडीको साहित्ययात्रा कविता विधाबाट प्रारम्भ भएको पाइन्छ । व्यक्तिवृत अनुसार उनले वि.सं. २००८ सालदेखि साहित्यमा प्रवेश गरेको देखिन्छ । हिन्दी भाषामा २००८ सालदेखि लेखन शुरु गरेका उनी वि.सं. २०१३ देखि नेपाली कवितामा देखा परेका हुन् । फुटकर रुपमा २००८ देखि नै प्रकाशन भए पनि उनको पुस्तकाकार प्रकाशित पहिलो कृति वि.सं. २०१० सालमा प्रकाशित हिन्दी गद्य कविता र गीतको सङ्ग्रह 'नयन नीर' हो । तेह्रवटा गद्य कविता र ११ वटा गद्य गीति कविता समावेश भएको यो हिन्दी कविता/गीतको सङ्ग्रह नेपालीमा अनुवाद गरी २०४६ सालमा पहाडीले प्रकाशनमा ल्याएका हुन् । यसबाट उनी आधुनिक गद्य कविताका स्रष्टाका रुपमा देखिन्छन् । 'नयन नीर' छायावादी शैलीमा रचिएको सङ्ग्रह हो ।

(ख) उपन्यास–वामदेव पहाडी उपन्यासकार पनि हुन् । विसं. २०३६ सालमा उनले 'कैदी र झ्यालखाना' नामक उपन्यास प्रकाशन गरेका छन् । उनको एकमात्र यो औपन्यासिक कृति यथार्थवादी दृष्टि र आलोचनात्मक शैलीमा प्रकाशित भएको देखिन्छ । समाजमा व्याप्त गरिबी र अभावलाई झ्यालखाना तथा उत्पीडित मानवलाई कैदीका रुपमा चित्रण गरिएको छ । यस उपन्यासमा पाश्चात्य प्रभाव र नवलेखनको तीव्र स्वर मुखरित भएको छ ।

(ग) कथा–वामदेव पहाडीको एकमात्र प्रकाशित कथासङ्ग्रह 'जय देश जय नेपाल' हो । यसमा विविध विषयका ९ वटा कथा समावेश गरिएका छन् । यथार्थवादी र प्रगतिवादी धारका यी कथाहरुमा नेपाली समाजको आर्थिक, सामाजिक र राजनैतिक अवस्थाको प्रतिविम्बन पाइन्छ ।

(घ) समालोचना–वामदेव पहाडीले नेपाली र हिन्दी भाषाका विविध विधामा कलम चलाए पनि मूलतः नेपाली समालोचनाको क्षेत्रमा विशिष्टता कायम गरेका छन् । पहाडी साहित्यका कटु आलोचक हुन् र समालोचक पनि । उनले वि.सं. २०२० देखि २०४९ सम्म समालोचनाको क्षेत्रमा विशेष कलम चलाएका छन् । पहाडीका पुस्तकाकार प्रकाशित समालोचनात्मक कृति हुन् – 'विवेक र मन्थन' आलोचनात्मक निबन्धसङ्ग्रह (२०३७), 'विचारका केही क्षण' आलोचनात्मक निबन्धसङ्ग्रह (२०५२), 'आलोचनाको वृत्त' समालोचनात्मक लेखसङ्ग्रह (२०५४), विवेक र मन्थनमा एघार, विचारका केही क्षणमा दश र आलोचनाको वृत्तमा पन्ध्र रचना सङ्ग्रहित छन् । कवि एम.वी.वि. शाह (राजा महेन्द्र) रचित 'उसैको लागि' कृतिको कटु आलोचना गरे वापत मुद्दा खेप्ने ताना शर्मासमेतका तीन जनामा वामदेव पहाडी पनि एकजना थिए । पछि उक्त कृतिको सकारात्मक पुनर्मूल्याङ्कन प्रकाशित गरेपछि उनीहरुले सफाइ पाएका थिए । पहाडीका समालोचनाको आदर्श पूर्वीय समालोचना सिद्धान्तभन्दा बढी पाश्चात्य समालोचना सिद्धान्त रहेको छ । पाश्चात्य सिद्धान्त, शैली र रुपसँग सम्बन्धित परिचय गराउँदै उनले आफ्नो समालोचनालाई अघि बढाएका छन् । पुस्तकाकार प्रकाशित तीनवटा कृतिका अतिरिक्त पहाडीका अन्य प्रकारको समालोचना पनि विभिन्न पत्रपत्रिका प्रकाशित छन् । कथा, कविता, नाटक, निबन्ध, उपन्यास र समालोचना विधाका रचनाहरुमा उनले आफ्नो समालोचनालाई सीमित गराएका छन् । यसरी कथा, कविता, निबन्ध, उपन्यास, समालोचनामा कलम चलाई उनले नेपाली साहित्यको इतिहासमा आफ्नो स्थान सुरक्षित गरेका छन् ।

समाजसेवा

शिक्षण, प्राध्यापन, लेखन, पत्रकारिता र कानुन व्यवसायीका अतिरिक्त

विभिन्न संघसंस्थामा रही सामाजिक सेवा क्षेत्रमा समेत पहाडीले योगदान गरेका छन् । लायन्स क्लब अफ लुम्बिनी, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, नेपाल बार एसोसिएसन आदि संस्थामा उनको संलग्नता रहेको थियो । उनी केही समय गृहमन्त्रालयको प्रतिनिधिका रूपमा भैरहवा नगरपञ्चायतको सदस्यसमेत रहेका थिए ।

राजनीति

पहाडी प्रगतिशील चेतनाका व्यक्ति थिए । विद्यार्थी जीवनदेखि नै छात्र सङ्गठनका निर्वाचनमा भाग लिँदै आएका पहाडीको शुरुवात समाजवादी प्रजातन्त्रतिरको झुकाव भए पनि जीवनको मध्य भागतिर नेपाली बुद्धिजीवी परिषद्मा आबद्ध हुँदै उनले वाम राजनीतिलाई वरण गरेका थिए । पञ्चायतका विसङ्गति र निर्दलीयताका उनी कट्टर विरोधी थिए । वि.सं. २०४८ को संसदीय निर्वाचनमा स्वतन्त्र उम्मेदवार संसद पदमा चुनाव लडेका थिए ।

सम्मान र पुरस्कार

वामदेव पहाडी विभिन्न संघ/संस्थाबाट सम्मानित थिए । वि.सं. २०२२ सालमा रत्नश्री पदक प्राप्त पहाडी वि.सं. २०५४ साल असार २९ गते भानुजयन्तीका अवसरमा युवा खेलकुद तथा संस्कृति मन्त्रालयद्वारा राष्ट्रिय प्रतिभा घोषित भई सम्मानित एवं पुरस्कृत भएका थिए । उनले वि.सं. २०५४ मै नूरगङ्गा प्रतिभा पुरस्कार गुठीबाट सम्मानपत्र एवं पुरस्कार प्राप्त गरेका थिए । जीवनका अन्तिम क्षणमा क्यान्सर रोगबाट ग्रस्त हुँदा स्वास्थ्योपचारका लागि श्री ५ को सरकार गृह मन्त्रालयले उनलाई एक लाख रूपैयाँ प्रदान गरेको थियो ।

देहावसान तथा उपसंहार

शिक्षा, साहित्य, कानुन र समाजसेवाको क्षेत्रमा जीवनका स्वर्णिम दिन व्यतीत गरेका वामदेव पहाडी क्यान्सर रोगबाट पिडित भई २०५४ साल फागुन २३ गते ६१ वर्षको उमेरमा दिवङ्गत भए ।

वामदेव पहाडी नेपाली वाङ्मयका क्षेत्रमा कलम चलाउने विशिष्ट प्रतिभा हुन् । राष्ट्रिय जीवनका हरेक क्षेत्रमा सक्रिय रहे पनि उनी साहित्यकारका रुपमा बढी चर्चित छन् । विसं. २०१० सालदेखि २०५४ सालसम्ममा उनले कविता, कथा, उपन्यास र आलोचना विधामा ६ वटा कृति प्रकाशन गरेका छन् । लेखनकै क्रममा रहेको प्रकाशोन्मुख 'नेपाली साहित्यको आलोचनात्मक इतिहास' तीन सय पृष्ठ प्रकाशित (मुद्रण) भइसकेको र दुई सय पृष्ठ मुद्रण बाँकी रहेको अवस्थामा फेला परेको छ । साहित्यका विविध विधामा कलम चलाए पनि समालोचनाको क्षेत्रमा उनले विशिष्ट पहिचान बनाएका छन् । पाश्चात्य

समालोचना सिद्धान्तका आधारमा यथार्थवादी दृष्टिकोण राख्दै उनले आफ्नो समालोचना लेखनलाई अघि बढाएको पाइन्छ । विभिन्न पूर्वीय र पाश्चात्य लक्षण ग्रन्थहरुको गम्भीर रुपमा अध्ययन गरी पादटिप्पणी प्रशस्त मात्रामा प्रस्तुत गरेर आफ्नो समालोचकीय प्रवृत्ति उजागर गर्नु उनको विशेषता हो । अध्ययनशील, खरो स्वभावका वामदेव मरमुलाहिजा वा प्रशंसामा सीमित नरही यथार्थ रुपमा कृति र स्रष्टाको प्रवृत्ति प्रस्तुत गर्नु उनको विशेषता हो। समालोचक भनेको दूधको दूध पानीको पानी छुट्याई गुणदोष केलाउने हुनुपर्छ भन्ने मान्यतामा उनी अडिग थिए। जुझारू, विद्रोही, अध्ययनशील, तार्किक र ऊर्जावान् सामाजिक, साहित्यिक प्रतिभा हुन्। वामदेव पहाडी नेपाली साहित्यको इतिहासमा सदा स्मरणीय रहनेछन्। प्रातः स्मरणीय प्रतिभामा भावपूर्ण श्रद्धाञ्जली।

सन्दर्भ सामग्री

नेपाल घनश्याम, आख्यानका कुरा, सिलगढी, एकता प्रकाशन २००५।

अधिकारी हेमाङ्गराज तथा अन्य, रसिलो नेपाली माला, काठमाडौं, अठराइ प्रकाशन।

गिरी स्वामी रामानन्द, माण्डुक्योपनिषद् कारिका नेपाली अनुवाद एवं व्याख्या, देवघाट, महेश सन्न्यास आश्रम २०५१।

चापागाई नरेद्र, केही सृष्टि केही दृष्टि, (समालोचना) ललितपुर, साझा प्रकाशन २०४३।

नेपाली साहित्य प्रचार समिति, नेपाली साहित्यको परिचयात्मक इतिहास, सिलगढी, सन् १९९१।

श्रेष्ठ दयाराम र शर्मा मोहनराज, नेपाली साहित्यको सङ्क्षिप्त इतिहास, ललितपुर, साझा प्रकाशन २०५७।

सुवेदी राजेन्द्र, नेपाली उपन्यास परम्परा र प्रवृत्ति, बनारस, भूमिका प्रकाशन, २०५३।

दवाडी मदनप्रसाद, लुम्बिनी अञ्चलको साहित्य र साहित्यकार विशेषाङ्क, हाम्रो पुरुषार्थ, किरण पुस्तकालय तम्घास, २०३९।

वामदेव पहाडीका प्रकाशित र अप्रकाशित कृतिहरु।

गौतम रमेशप्रसाद, वामदेव पहाडीको उपन्यास कैदी र झ्यालखानाको अध्यायन र विश्लेषण नेपाली शिक्षण विभाग भैरहवा बहुमुखी क्याम्पस, भैरहवा।

वसन्तपथ, सिद्धार्थनगर, भैरहवा।

YY

के तपाईंलाई थाहा छ ?

हामी २०७६ र २०७७ को वर्ष पुस्तकमा जुटिसकेका छौं। प्रत्येक वैशाखदेखि चैत्रसम्म निस्केका पुस्तकहरूको हामी टिप्पणीसहित परिचय प्रकाशन गर्दछौं। त्यसको लागि हामीलाई पुस्तक उपलब्ध गराउनुहोस्।

;flxTo ;+4g sGb|

rfan, sf7df8f **(&&–)!–$$(&#%!÷(*$!!$$%!)**

बोधविक्रम अधिकारीको जीवनी

महादेव अधिकारी

नेपाली साहित्य र शिक्षा क्षेत्रमा बोधविक्रम अधिकारीको योगदान अग्रस्थानमा रहेको छ । वंश परम्परामा नेपालका प्रथम शाह उपाधिधारी कास्कीका राजा कुलमण्डन शाहका नाति कनकबमका छोरा कुशल शाहलाई तनहुँको उठ्ती बालीसेर हेर्ने अधिकार दिएर पठाउँदा दिएको अधिकार थामेर राम्रो काम गरेका हुनाले र सबैले अधिकारी भनेका हुनाले पछि अधिकार प्राप्तिबाट थर नै अधिकारी हुन गयो र अधिकार थामेका हुनाले अधिकारी थामी भनिन थालियो, भनेर मलाई पिताजी चन्द्रबहादुर अधिकारीले जानकारी गराउनुभएको थियो। कुशल शाहका दुई छोरा श्याम र मानिक थिए। श्यामले बाल विधवा भएकी नारीलाई घाटमा जिउँदै सती बनाएर पोल्न खोज्दा पोल्न दिएनछन् र समाजले उनलाई ती सती नै जिम्मा लगाएर गाउँबाट निकाला गरेपछि तिनीहरू तनहुँसुर नजिकैको अर्चलचउरमा गएर बसेछन्।

पछि ती विधवातिरबाट जन्मेका सन्तानहरूलाई सेता अधिकारी र विवाह गरेर ल्याएकी पत्नीबाट जन्मेका सन्तानहरूलाई राता अधिकारी भनेर भन्न थालियो र कुलदेवताको पूजामा सेता अधिकारीलाई भुइँ पोतेर पूजा गर्न लागाइयो भने राता अधिकारीहरूले भित्तो पोतेर पूजा गर्ने गरे। श्यामलाई गाउँ निकाला गरेपछि मानिक तनहुँका सेन राजा र लमजुङका शाह राजाका राजप्रासाद सेवामा कार्यरत रहँदा तनहुँबाट लमजुङ जाँदा एउटा ढुङ्ग्रो लमजुङबाट तनहुँ आउँदा एउटा ढुङ्ग्रो राखेर सुन्दरबजारभन्दा वारितिर तनहुँमा पाउँदी खोलाको तीरमा चौतारो बनाए। मानिकले बनाएको हुनाले त्यो ठाउँको नाम नै मानिक चौका रहन पुग्यो।

मानिकाका सातभाइ छोराहरू तनहुँको पुरानो ज्यामरूकछाप र पछि मिर्लुङ गाविसका तीन नम्बर वडादेखि नौ नम्बर वडासम्म एक वडामा एक भाइका दरले सातभाइ बसेछन्।

राजप्रासाद सेवामै कार्यरत पिता डम्बरसिंह अधिकारीका पुत्र बोधविक्रम अधिकारीको जन्म १९५१ सालमा मिर्लुङको आहाले गाउँ तनहुँमा भएको थियो। उहाँ संस्कृतमा र अङ्ग्रेजीमा एम.ए. गर्ने पहिलो नेपाली हुनुहुन्थ्यो। उहाँले अङ्ग्रेजीमा एम.ए. गरेपछि पहिलोपटक ससुराली जाँदा ससुराले गाईखाने भाषा पढेर आएको हुनाले मझेरीमा बसेर खाना खानु भनेर खाना मझेरीमा राखिदिँदा आफैले खानाको थाल लिएर भान्छाको चौकीमाथि गएर बसेर म संसारका सबै

मान्छेसँग बोल्न सक्ने गरी पढेर ज्ञान सिकेर बिद्वान् भएर आएको हो भन्नुभएको थियो भन्ने कुरा पनि बुबाहरूबाट मैले सुनेको थिएँ ।

त्यतिबेला नेपालमा शिक्षण संस्थाहरू नभएकोले यहाँ सामान्य अध्ययन पूरा गरेर एस.एल.सी.देखि संस्कृत अनर्ससहित कलकत्ता विश्वविद्यालयबाट स्नातक गर्नुभएको थियो । प्रकृतिको वरदान भनौं कि ईश्वरको अनुकम्पा उहाँलाई कुनै पनि पुस्तक एकपटक पढेपछि फेरि दोहोराएर पढ्न नपर्ने स्मरण शक्ति मिलेको थियो । संस्कृतमा एम.ए. पूरा गरेर आउँदा चन्द्रशमशेरले थानकोटदेखि काठमाडौंसम्म घोडामा चढाएर अबीरजात्रा गर्दै स्वागत गरेका थिए ।

वि.सं. १९७४ सालमा संस्कृतमा र १९८० सालमा अङ्ग्रेजीमा एम.ए. पास गरेर कलकत्ताबाट फर्केपछि १९८० सालबाट एकैसाथ दरबार हाईस्कुल र त्रिचन्द्र कलेजमा अङ्ग्रेजी प्राध्यापन सेवा सुरु गर्नुभयो । भारोपेली भाषा परिवारको अध्ययन गर्ने भाषाविद् टर्नरलाई पनि सहयोग प्रदान गर्ने नेपाली विद्वान्मा बोधविक्रम अधिकारी र धरणीधर कोइराला हुनुहुन्थ्यो । २००८ सालमा उहाँ पद्मकन्या कलेजको प्रिन्सिपल हुनुभएको थियो । नेपाली वाङ्मयको श्रीवृद्धिमा ऐतिहासिक पुरुष बोधविक्रमको स्थान निकै अगाडि छ । गद्य साहित्यको निर्माणको साथै शिक्षा क्षेत्रको समर्पण र योगदानलाई नेपालीले कहिले पनि भुल्न मिल्दैन ।

नेपाली गद्य साहित्य लेखनको सुरुमा नै सरल र सरस शैलीमा आख्यानात्मक अभिव्यक्ति प्रयोग गर्नुभएको छ । नेपाली दन्त्यकथाको प्रकाशनका साथै व्यङ्ग्यनिबन्धको थालनी गरी चोटिलो प्रतिभाको परिचय दिने बोधविक्रमले नेपालमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय स्थापना गर्ने पक्षमा बौद्धिक सुझाव प्रस्तुत गरी गहन भूमिका निभाउनुभएको थियो । नेपाली दन्त्यकथाका प्रख्यात लेखक बोधविक्रमले नेपाली भाषा र साहित्यलाई ऋणी तुल्याएर जानुभएको छ । सर्वप्रथम १९९६ सालमा नेपाली दन्त्यकथाको प्रकाशन भएको थियो । उहाँले एउटा अङ्ग्रेजी शब्दकोष पनि तयार पार्नुभएको थियो । जुन मुद्रण भएपछि राणाहरूमा मात्र वितरण भयो । उहाँले गोरखापत्र र शारदामा पनि लेखरचनाहरू प्रकाशित गर्नुभएको थियो ।

एक सफल शिक्षक समाज सुधारक बोधविक्रम अधिकारी नैतिक चरित्र र आदर्शको उत्थान नभएसम्म समाजमा मानवजातिको विकास हुन सक्दैन भन्ने धारणा राख्नुहुन्थ्यो । समाज सापेक्ष रचना दिएर आफ्ना समकालीनहरूमा अग्रणी भूमिका निभाउनुहुने बोधविक्रम अधिकारी बढी सरल र दयालु स्वभावका मानिस हुनुका साथै गरीब छात्रछात्राहरूलाई पुस्तक किनिदिने, पाल्ने र पढाउने आदि कार्यद्वारा उपकार गर्नुहुने उदार व्यक्ति हुनुहुन्थ्यो ।

बोधविक्रम अधिकारीको व्यक्तिगत सरलता, स्वाभाविक दयालुपन र साहित्यिक कृतिहरूको विश्लेषण गर्दा सबै समालोचकहरूको एकै किसिमको

मत देखिन्छ । साझा प्रकाशनले उहाँको लेखबाट आएको रोयल्टीको सदुपयोग गरी २०३२ सालबाट बोधविक्रमको संस्मरणमा लोकसाहित्य पुरस्कारको स्थापना गरेर उहाँलाई सच्चा श्रद्धा अर्पण गरेको छ । विद्वान्, समाजसेवी, शिक्षाप्रेमी, साहित्यप्रेमी मेरा जिज्युबुबाप्रति श्रद्धा अर्पण गर्दछु ।

सन्दर्भस्रोत

१. अधिकारी महादेव नेपालीहरूका ढुकढुकी निबन्धसङ्ग्रह २०६० ।

२. मिश्र डिल्लीराम नेपाल अधिराज्यमा तनहुँ २०५७ तनहुँ हाल काठमाडौं ।

YY

;flxTo ;+j4{g sf]ifb, g]kfn

'साहित्य संवर्द्धन द्रष्टा सम्मान'बाट सम्मानित

२०७० प्रा.डा.केशवप्रसाद उपाध्याय ।
२०७१ प्रा.शिवगोपाल रिसाल
२०७२ प्रा.मोहनराज शर्मा
२०७३ प्रा.ठाकुर पराजुली
२०७४ प्रा.दयाराम श्रेष्ठ
२०७५ दधिराज सुवेदी

'हरिहर शास्त्री सावित्रीदेवी साहित्य पुरस्कार'-२०४५

२०७० प्रा. डा. वासुदेव त्रिपाठी
२०७१ प्रा. कृष्ण गौतम
२०७२ कुन्ता शर्मा
२०७३ पुण्य खरेल
२०७४ तारानाथ शर्मा
२०७५ भाउपन्थी

'विश्वज्योति सेवा सम्मान'बाट सम्मानित

२०७१ श्री सत्य साईं केन्द्र, पूर्व काठमाडौं
२०७२ श्री सत्य उद्यान, ललितपुर
२०७३ शान्तदास मानन्धर
२०७४ जगत्गुरु आदर्श संस्कृत गुरुकुलम्
२०७५ नेपाल एकीकृत दृष्टिविहीन संघ, लोलाङ

'शारदादेवी सिर्जना पुरस्कार'बाट सम्मानित

२०७२ गीताकेशरी
२०७३ भागिरथी श्रेष्ठ
२०७४ भुवन ढुङ्गाना
२०७५ माया ठकुरी

'राधिका-पदम-दुर्गा काव्य कविता पुरस्कार'बाट सम्मानित

२०७२ डा. टीकाराम अधिकारी
२०७३ प्रा.डा.वेणीमाधव ढकाल
२०७४ रमेश खकुरेल
२०७५ डा.विष्णुराज आत्रेय

'जम्बकुमारी-टीकाबल्लभ साहित्य सम्मान'बाट सम्मानित

२०७३ परशु प्रधान
२०७४ डा. राजेन्द्र विमल
२०७५ गणेश रसिक

'गुरु रामप्रसाद श्रेष्ठ साहित्य सम्मान'बाट सम्मानित

२०७४ रोहिणीविलास लुईटेल
२०७५ बालकृष्ण उपाध्याय

'निर्मला-प्रेम साहित्य सम्मान'बाट सम्मानित

२०७४ नेपाल बाल साहित्य समाज
२०७५ प्रमोद प्रधान

मदन पुरस्कार गुठीका पर्याय कमलमणि दीक्षित

रामप्रसाद पन्त

कमलमणि दीक्षितको जीवयात्राका कथाहरूलाई अक्षरसः लेख्न यस वेला सम्भव छैन । उहाँले भोगेका जीवनका आयामहरूलाई सविस्तार वर्णन गर्ने हो भने बृहद् ग्रन्थ तयार हुन सक्छ । त्यो मेरो उद्देश्य हेइन । अहिले लेख्नुको मेरो अभिप्राय भनेको कमलमणि दीक्षितलाई एउटा आँखीझ्यालबाट चिहाउनु मात्र हो । वि.सं. १९८६ भाद्र १२ गते काठमाडौं गैरीधारामा केदारमणि आचार्य दीक्षित र विद्यादेवी दीक्षितको कोखबाट यस धराधाममा अवतीर्ण भएका दीक्षितको विधिपूर्वक राखिएको नाम मुकुन्दराज हो । उहाँको प्रारम्भिक शिक्षादीक्षा पिता केदारनाथबाट नै सम्पन्न भयो । पछि उहाँ कमलमणि दीक्षितको नामले चिनिन थाल्नुभयो र बनारस हिन्दु विश्वविद्यालयबाट स्नातकसम्मको शैक्षिक उपाधि हासिल गर्नुभयो ।

शिक्षित, दीक्षित र सम्भ्रान्त परिवारमा जन्मी हुर्केका कमलमणिलाई कुनै कुराको अभाव थिएन तथापि उहाँले अध्ययनलाई स्नातकसम्म मात्र सिमित र राखी आफ्नो सम्पूर्ण ध्यान साहित्यतर्फ केन्द्रित गर्नुभयो । दीक्षितले वि.सं. २००० मा बनारसबाट निस्कने साहित्यिक पत्रिका 'उदय'मा तोटक छन्दमा लेखिएको 'पुतली' कविता छपाएर साहित्य लेखनको श्रीगणेश गर्नुभएको हो । क्रमशः उहाँलाई नेपाली भाषा-साहित्यप्रति प्रेम बढ्दै गयो र साहित्यिक किताब सङ्कलन गर्ने, अध्ययन गर्ने र लेख्ने काम अगाडि बढाउनुभयो । फलस्वरूप मदन समशेरको नाम जोडेर मदन पुरस्कार गुठीको जन्म भयो र मदन पुरस्कार दिन थालियो । कालान्तरपछि मदनसमशेरकी रानी जगदम्बाको मृत्युपछि जगदम्बाश्री पुरस्कारको पनि व्यवस्था भयो ।

यसरी पुस्तकालयको स्थापना सँगसँगै वर्षभरिमा निस्केका उत्कृष्ट कृतिलाई पुरस्कार दिने व्यवस्था गरी नेपाली साहित्यको संरक्षण र संवर्द्धन गर्ने दिशामा उहाँ तल्लीन भएर लाग्नुभयो भने लेखन प्रक्रियालाई पनि निरन्तरता दिनुभयो । कमलमणि दीक्षितले परिवार पाल्नका लागि जागिर खान वा उद्योगधन्दा गर्न आवश्यक थिएन । दरबारसँग निकटसम्बन्ध भएका पिता केदारमणिले कमाइछाडेको पैतृक सम्पत्ति नै उहाँका लागि पर्याप्त थियो । त्यसैले उहाँको ध्यान साहित्यतर्फ नै केन्द्रित भइरह्यो । बस्दा, उठ्दा, हिँड्दा जुनसुकै वेला पनि उहाँको चिन्तन साहित्य लेखन, संवर्द्धन र उन्नयनमा लागिरह्यो ।

लेख्न थालेदेखि शरीरले विश्राम लिँदासम्मको चौहत्तर वर्षको अवधिमा

उहाँले कति लेख्नुभयो, त्यसको कुनै हिसाबकिताब छैन । सङ्क्षिप्त नाम 'क.दी.' र उपनाम 'लोटस जेम'बाट पनि कतिपय लेख प्रकाशित भए । कृतिको गणना गर्ने हो भने हामीले थाहा पाएसम्म करिब तीन दर्जन सम्पादित कृति पनि करिब त्यति नै सङ्ख्यामा होलान् ! जसमध्ये- यस्तो पनि (२०१४) कालो अक्षर (समीक्षासङ्ग्रह २०१७) पर्खंदै बिल्ला कि ! (२०२६), चन्द्रगीता, कागतीको सिरप (२०२६), तीन झलक भन्ने कुरा (२०३१) बुकी सुन (खोजमूलक निबन्ध २०३७), जङ्ग्रे गीता (२०४०), उखान मिलेन (खोजमूलक निबन्ध २०३७), चढाइ गर्ने आँखाले (२०३७), कथा कि तथ्य (२०३७) नुनको खोजीमा (२०४१), बाघ पञ्जा (२०२३), हृदय हुन् (२०४३), जिउँदा कुरा (२०४५), भन्ने कुरा (भूमिका सङ्कलन २०३१), चन्द्रज्योति (२०४१), बिर्सेको सम्झेको (मौलिक संस्मरण २०४१) विद्यादेवी दीक्षित (२०४१), उनको खोजीमा (२०४२), तीन झलक (२०४३) जिउँदो (२०४५), रोटरीका कुरा (२०४५), सग्लो अक्षर (२०४८) मपुपुको पाना (निबन्धसङ्ग्रह २०४८), अथ र इति (२०४९), थाहा छैन (२०५२), भवदीय फलानो (२०५२), चार कन्था (२०५३), आदि कृतिहरू छन् ।

यसैगरी सम्पादन र अनुवाद कृतिहरू प्रकाशनतर्फ पनि दीक्षितको महत्त्वपूर्ण योगदान छ । जसमध्ये- जङ्गबहादुरको बेलायत यात्रा (यात्रा वर्णन २०१४), कवि हरिदासको ध्रुव चरित्र (काव्य २०१५), मोतिराम भट्टको प्रियदर्शिका (२०१६), नेपाली (त्रैमासिक २०१६), बुइँगल (कवितासङ्ग्रह २०१९), विज्ञान विलासको डा.सूर्यप्रसाद, राजधर्म (२०१९), सुन्दरानन्दको रामायण (पुराण २०२१), वीर चरित्र (गिरीशवल्लभ जोशीको उपन्यास, बत्तीस सालको रोज नाम्चा (२०२३), शाकुन्तल (शम्भुप्रसादको नाटक २०२३), सूक्तिसिन्धु (फेरि, कवितासङ्ग्रह २०२४), तारो र साथीहरू (२०२९ अनु.), रगतका कुरा (२०२९ अनु.), वनकुसुम (लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको महाकाव्य २०३०), मदन सौरभ (२०३१), मदन गौरव (२०३६), मदन पौरख (२०४०), मानव मूल्यका कविताहरू (२०४६) बुइँगलको एउटा बाकस (२०५३ सहसम्पादन), एउटा अर्को बुइँगल (२०५३ सहसम्पादन) आदि रहेका छन् ।

यसरी साहित्यिक सङ्गठन, संस्थापन र पुरस्कार सञ्चालनको क्षेत्रमा क्रियाशील रहँदै लेखनलाई पनि निरन्तरता दिनु भनेको नेपाली साहित्यको विकासमा दीक्षितको ठूलो योगदान हो भनेर मान्नुपर्दछ । त्यस्ता व्यक्तिले पुरस्कारको चाहना किन गर्नुपऱ्यो ? जसले वार्षिक रूपमा जगदम्बा पुरस्कार र मदन पुरस्कार गरेर आठ लाखको पुरस्कार वितरण गर्छ, त्यस व्यक्तिले दुईचार लाखको पुरस्कार किन थाप्नुपऱ्यो ? तथापि उहाँले केही पुरस्कार र सम्मानहरू पनि पाउनुभएको छ । रत्नश्री पदक (२०४४), बालचन्द्र पुरस्कार (२०४६), भवानी साहित्यिक पत्रकारिता पुरस्कार, राष्ट्रि सरस्वती पुरस्कार, गोपाल पाण्डे असिम पुरस्कार (२०५१), महेन्द्र प्रज्ञा पुरस्कार (२०६०), सुप्रबल गोरखा

दक्षिणबाहु (२०५६) दीक्षितले पाएका प्रमुख पुरस्कार र सम्मान हुन् ।

नेपाली भाषा-साहित्य भनेपछि हुरूक्कै हुने दीक्षित कतैबाट भाषामाथि प्रहार भयो भने निकै आक्रोशित हुनुहुन्थ्यो र भाषा बचाउका लागि उभिनुहुन्थ्यो । उहाँ धेरै बोल्नुहुन्नथ्यो तर गरेर देखाउनुहुन्थ्यो । भन्नुहुन्थ्यो– 'हामी धेरै बोलेर बिग्रियौँ । बोलेर केही हुँदैन, काम गरेर देखाउनुपर्छ । आजका साहित्यकारहरू अलि हतारिने गरेको देखेको छु । एउटा रचना लेख्यो कि छपाइहाल्नुपर्ने । रातारात चर्चामा आउनुपर्ने मात्र होइन पुरस्कार पनि पाइहाल्नुपर्ने । यस्तो स्वार्थी प्रवृत्तिले भाषा-साहित्यको विकास हुँदैन ।'

ooo

यति भनिसकेपछि अब म उहाँसँगको व्यक्तिगत सम्बन्धसँग जोडिन्छु र आफ्ना अनुभव र अनुभूतिहरूलाई सार्वजनिकीकरण गर्दछु ।

'दायित्व निभाउँदै हुनुहुन्छ कि बालिरहनुभएको छ ?' प्रत्येक भेटमा कमलमणि दीक्षितले मसँग गर्ने पहिलो प्रश्न हो– 'रामप्रसादजी ! दायित्व निभाउँदै हुनुहुन्छ कि बालिरहनुभएको छ ?' उहाँको प्रश्न अलिकति हास्यपूर्ण पनि हुन्थ्यो र व्यङ्ग्यपूर्ण पनि । 'दायित्व' निर्वाह गर्ने आशयलाई छोट्याएर त्रुटिपूर्ण वाक्य बोल्ने नेपाली समाज र त्यसभन्दा पनि बौद्धिकवर्गप्रतिको कटु व्यङ्ग्य हो यो । हास्य, यस अर्थमा कि– भेटपछिको पहिलो प्रश्न नै निभाउने र बाल्ने भएको हुँदा नमस्कार, अभिवादनपछि हामी आपसमा हाँस्थ्यौँ । मैले जवाफ दिन्थेँ– दायित्व निभिसकेको छैन, बलिरहेको छ अर्थात् दायित्व पत्रिका चलिरहेको छ ।

दीक्षितको यस प्रश्नले अर्को फाइदा के हुन्थ्यो भने हाम्रो प्रश्नोत्तर सुन्नेहरूका अगाडि दायित्वप्रति दीक्षितको अपार माया रहेछ र चलिरहोस्, नमरोस् भन्ने कामना रहेछ भन्ने सन्देश जान्थ्यो । अझ अर्को फाइदा के हुन्थ्यो भने मैले झोलाबाट दायित्व निकालेर दिन भुल्दिनथेँ । म वेलाबखत उपयुक्त समय मिलाएर मदन पुरस्कार गुठीमा जान्थेँ । सरकारी जागिरजस्तो उहाँको १०-५को ड्युटी देखेर छक्क पर्थें । भन्नुहुन्थ्यो– 'फोन नगरी किन आउनुभयो ? म कहीं गएको वेला परेको भए तपाईंलाई दुःख हुन्थ्यो ? हुन त म दशदेखि पाँच बजेसम्म बस्छु तर कहिले काहीं त साहित्यिक सभा-समारोहहरूमा जानुपर्छ नि ! कहिले काहीं पारिवारिक काम पनि त पर्छ, त्यसैले फेरि आउँदा फोन गरेर मात्र आउनुहोला । त्यसो भयो भने एकछिन बस्न पनि त पाइन्छ नि होइन त ?'

उहाँका अगाडि कम्प्युटर हुन्थ्यो । भन्नुहुन्थ्यो– 'दायित्व प्रकाशनका किताबहरू र दायित्व पत्रिका नियमित आएको छ कि छैन ? छैन भने नियिमत गर्नुस् । तपाईंलाई पनि फाइदा हुन्छ र हामीलाई पनि पुस्तकालयमा सङ्गृहित गर्ने मौका मिल्छ । कमसे कम रेकर्ड त रहन्छ नि होइन त ?'

उहाँले कम्प्युटरतिर फर्केर किबोर्ड चलाउन थाल्नुहुन्थ्यो– 'तपाईंलाई युनिक वर्ड चलाउन आउँछ कि आउँदैन ? सजिलो छ, युनिक वर्ड चलाउने

गर्नुस् । ल हेर्नुस् दायित्व प्रकाशनका किताबहरू यहाँ कति आएका छन् । दायित्व पत्रिका नियमित छ कि छैन ? तपाईंलाई पूरै देखाउन सक्छु । दीक्षितले सम्पूर्ण रेकर्ड देखाउँदै गर्दा दायित्व प्रकाशनको 'उपहार' लघुकथासङ्ग्रह पनि देखियो । उपहार नाम गरेका किताबहरूमा हाम्रो प्रकाशन तेह्रौं नम्बरमा परेछ, अर्थात् यसअघि उपहार नाम भएका किताबहरू विभिन्न प्रकाशन गृहबाट बाह्रवटा प्रकाशित भइसकेका रहेछन् ।

दीक्षितले मलाई प्रेमपूर्ण गाली गर्नुभयो– 'तपाईंले एकपटक मसँग सोध्नुपर्दैन ? मैले हेरिहाल्थेँ नि ! सके नाम पनि जुराइदिन्थेँ । अब यसो नगर्नुहोला । किताबको नाम राख्दा दोहोरिनुहुन्न । नाम दोहोरिनु राम्रो कुरा होइन ।' कमलमणि दीक्षितको स्वभाव धेरैलाई थाहा छ । उहाँ प्रमुखअतिथिको पगरी गुथ्न रुचाउनुहुन्नथ्यो । सभापति पददेखि त धेरै नै टाढा बस्नुहुन्थ्यो । उहाँ समयसीमामा बाँधिने मानिस । समयसीमा नभएका कार्यक्रमहरूमा सभापति पद दीक्षितका लागि बोझ हुन्थ्यो । उहाँले समयलाई अत्यन्त ख्याल गर्नुहुन्थ्यो । कुनै पनि कार्यक्रममा एक घन्टाभन्दा बढी बस्ने उहाँको बानी थिएन ।

दीक्षितले कार्यक्रमहरूको महत्त्वमाथि पनि ध्यान पुऱ्याउनुहुन्थ्यो । कार्यक्रम कति महत्त्वपूर्ण छ ? र त्यो कार्यक्रमका लागि म कति महत्त्वपूर्ण पात्र छु ? हुन पनि दैनिकजसो हुने कार्यक्रमहरूमा जानु कति महत्त्वपूर्ण छ र कुन व्यक्तिको कति आवश्यकता छ ? हो, वास्तवमा दीक्षितले भनेजस्तै व्यस्त मानिसका लागि समयले ठूलो महत्त्व राख्दछ र समयको पालना गर्नु आवश्यक पनि छ । दीक्षितको दृष्टिकोण यस मानेमा पनि मलाई महत्त्वपूर्ण लाग्थ्यो । दायित्वका कार्यक्रमहरूमा पनि उहाँलाई धेरैपटक आमन्त्रण गरिएको छ र उहाँ आउनु पनि भएको छ तर प्रमुखअतिथि भएर मञ्चमा बस्दा र कार्यक्रमलाई सीमामा बाँध्न नसक्दा उहाँलाई छटपटी हुने गरेको मैले धेरैपटक महसुस गरेको छु ।

हामीलाई थाहा छ– दीक्षित मदन पुरस्कार गुठीका संस्थापक, व्यवस्थापक, सञ्चालकका अतिरिक्त एउटा सशक्त निबन्धकार, संस्मरणकार, समालोचक, अन्वेषक, कवि र अग्रज साहित्यिक पत्रकार पनि हुनुहुन्थ्यो । उहाँका कृतिहरू कति प्रकाशित भए ? र के के प्रकाशित भए ? त्यसको फेहरिस्त अहिले दिन सकिँदैन । दिनु आवश्यक पनि छैन, किनकि नेपाली साहित्य जगत्मा उहाँ नौलो मानिस हुँदै होइन । 'कालो अक्षर' भनेपछि हामीले दीक्षितलाई समालोचकका रूपमा सम्झिन्छौं । 'बिर्सेको सम्झेको' भनेपछि संस्मरणकारको रूपमा, 'नेति नेति' भनेपछि निबन्धकारको रूपमा, 'बुइँगल' भनेपछि कविको रूपमा र 'नेपाली' भनेपछि सम्पादकको रूपमा लिन्छौं तर यी उदाहरण मात्र हुन् । उहाँद्वारा यस प्रकारका कृतिहरू करिब तीन दर्जन बढी प्रकाशित भइसकेका होलान् र सम्पादन र अनुवादसमेत गणना गर्ने हो भने अरू दुई दर्जन थपिन सक्लान् ।

दीक्षित एउटा असल सम्पादक, अनुवादक र अन्वेषकको रूपमा

चिनिनुहुन्छ । जसमध्ये जङ्गबहादुरको बेलायत यात्रा, वीरचरित्र र सुक्तिसिन्धु आदि दर्जनौं माध्यमिक कालीन कृतिहरूको सम्पादन र प्रकाशनले उहाँलाई शिखरमा पुऱ्यायो र 'नेपाली' पत्रिकाको निरन्तर सम्पादनले उहाँलाई एउटा अग्रज साहित्यक पत्रकारको रूपमा स्थापित गरायो ।

अर्को एउटा लुकेर रहेको पक्ष हो अभिनय । उहाँ अभिनय कलामा पनि निपुण हुनुहुन्छ भन्ने कुरा उहाँले खेलेको भानुभक्त सिनेमामा श्रीकृष्ण पात्रको भूमिकाबाट स्पष्ट हुन्छ । यादव खरेल निर्देशित भानुभक्त सिनेमामा दीक्षितले आदिकवि भानुभक्तका बाजे श्रीकृष्णको भूमिका सफलता साथ निर्वाह गर्नुभएको छ ।

नेपाली साहित्य जगत्का यस्ता बलिया खम्बा कमलमणि दीक्षित लामो समय बाँचिरहनुपर्थ्यो तर उहाँको मरण अलिकति असमय र अस्वाभाविक रूपमा भयो । यद्यपि उहाँको उमेरले चार बीस काटिसकेको थियो । ८७ बर्से जीवन कम होइन, तथापि पन्ध्र दिनअघिसम्म ठमठमी हिँडिरहेको देखिने मानिसको अकस्मात् मृत्यु भएको खबरले सम्पूर्ण नेपाली साहित्य जगत् स्तब्ध भयो । अर्को दुःखको कुरा के भयो भने उहाँको देहान्तको खबर विद्युतीय सञ्चार माध्यमबाट र छापाहरूबाट प्रसारण⁄प्रकाशन हुन पाउँदा नपाउँदै उहाँको शरीर भष्मीभूत भइसकेको थियो ।

मृत्युको खबर थाहा पाउनेबित्तिकै म दौडेर आर्यघाट पुगेको थिएँ । घाटमा विमल भौकाजीलाई देखेर दीक्षितका बारेमा सोधेको थिएँ तर भौकाजी भने आफ्नी सासूको अन्तिम संस्कारमा सम्मिलित हुन आएको बुझें । आर्यघाटका माथिदेखि तलसम्मका एघारवटै चिताचौतारामा दीक्षितलाई नदेखेपछि म शवदाह गृहमा पुगेको थिएँ बिहानको नौ बजे तर पन्ध्र मिनेट ढिलो भएछ । मलामीहरू फर्कंदै गरेको देखें– नगेन्द्रराज शर्मा, रोचक घिमिरे, ज्ञानुवाकर पौडेल, प्रह्लाद पोखरेल, विजय पाण्डे, भीमबहादुर अधिकारी र विनोदमणि दीक्षितहरू । यति नै रहेछन्– कमलमणि दीक्षितका अन्तिम संस्कारका साहित्यिक साक्षीहरू । मलाई शवदाह गृहमा जान पनि मन लागेन । दीक्षितपुत्रहरूलाई भेट्न पनि मन लागेन । म गेटबाटै फर्कें । फर्कंदै गर्दा बाटोमा चेतनाथ कँडेल 'हरित' भेटिए । डा. देवी नेपाल र देवीप्रसाद घिमिरे 'सिस्नेकाइँला' पनि भेटिए । डा. विष्णुराज आत्रेय, डा. भुपहरि पौडेल र मधुसूदन लामिछाने एकैसाथ लम्कँदै गरेको देखें । कपिलवस्तुबाट रात्रीबसमा घर आउने बित्तिकै मृत्युको खबर थाहा पाएर डा. आत्रेय मुख पनि नधोइकन आउनुभएको रहेछ । उहाँलाई असाध्यै रिस उठेछ । उहाँले दीक्षितपुत्रहरूलाई कपुतको सङ्ज्ञा दिंदै धिक्कार्नु-भयो– 'प्रज्ञा भवन लैजान नचाहेको भए मदन पुरस्कार गुठीकै प्राङ्गणमा राखेको भए पनि त हुन्थ्यो । त्यति पनि नभए एकछिन शवदाह गृहकै अगाडि चउरमा सुताएको भए पनि त हुन्थ्यो ।'

केही साथीहरूले त 'भ्रष्टाचारीलाई धेरै मानिसको मुख हेर्न अप्ठ्यारो लाग्यो होला र हतार हतार जलाइयो होला !' पनि भने । हुन पनि नेपाली साहित्य जगत्को त्यति अग्लो मानिसको शवलाई एकछिन पनि नराखेर श्रद्धावान् व्यक्तिहरूलाई श्रद्धाञ्जली दिने अवसर पनि प्रदान नगरीकन हतारो गरी जलाउनुको पछाडि सर्वसाधारणले शङ्का गर्ने ठाउँ रह्यो । कुरा काट्ने बाटो भयो । त्यो अवसर दिनु हुँदैनथ्यो भन्ने साहित्यकारहरूको आशय र धारणा गलत पनि थिएन ।

अब हामीले २०७३ साल पुस १४ गते बिहानको त्यो दिन बिर्सनुपर्छ र शोकलाई सिर्जनामा बदल्नुपर्छ । त्यतिविधि हतारो गरी जलाउनुमा अरू केही पारिवारिक कारण पनि थियो होला भन्ने सकारात्मक सोचाइ राख्नुपर्छ । कमलमणि दीक्षितलाई बिर्सनुहुन्न र उहाँ मर्नुभएको छैन भन्ने सम्झनुपर्छ । साथसाथै त्यस उचाइका मानिसहरू नेपाली साहित्यजगत्ले पाइरहोस् भन्ने कामना गर्नुपर्छ । यस वेला पनि मैले मेरा अगाडि दौरा-सुरुवाल, पेटी र कोट-टोपीमा ठाँटिएको त्यही प्रदीप्त अनुहार देखिइरहेको छु र 'रामप्रसादजी ! दायित्व निभाउँदै हुनुहन्छ कि बालिरहनुभएको छ ?' भन्ने शब्द सुनिरहेको छु ।

चाबहिल, काठमाडौं ।

YY

शब्दार्थ प्रकाशनले
२१ थरी **शब्दकोश** प्रकाशन गरिसकेको छ र
अझै अरू प्रकाशन गर्दै छ ।
के तपाईं पनि कोशकार हुनुहुन्छ ?
आफ्नो शब्दकोश प्रकाशन गर्न इच्छुक हुनुहुन्छ ?

के तपाईंले युट्युब र फेसबुकबाट हाम्रो
खबरी नेपाल
Khabari Nepal
का कार्यक्रमहरू हेर्नुभएको छ ?

जनकलाल शर्मा : एक छोटो चिनारी

सुरेश काफ्ले 'विदारक'

१. विषय प्रवेश

नेपाली भाषासाहित्यमा महानायक जनकलाल शर्मा हुन् । मानव समुदाय र धर्मका अनुसन्धानदाता हुन् । सिर्जनशील खोजका महाहस्ती हुन् । उनलाई हाम्रो समाज : एक अध्ययन पुस्तक पढेदेखि नै बिर्सन सकेको छैन । उनको अनुसन्धानलाई हृदयदेखी नै सम्मान गर्दछु । जब म उनीबाट प्रभावित भए उनको व्यक्तित्व र सिर्जनालाई खोजी गर्दै गए । उनी एक होनाहार नेपाली भाषा, साहित्य र अनुसन्धानज्ञातारूपमा पाए । नेपालका महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा, भारतका महापण्डित राहुल सांस्कृत्यायन, लेखक चन्द्रमान मास्के, बि.पि. कोइराला, इतिहासकार बालचन्द्र शर्मा, सुन्दरराज चालिसे आदि नेपाली भाषासाहित्यका मुर्धन्य व्यक्तित्वका सहकर्मी तथा सङ्गतबाट आफूलाई विकास गर्ने निबन्धकार तथा भाषासाहित्यका पुरातत्त्वविद् हुन् शर्मा । समाज र धर्मका अनुसन्धान तथा खोज गरी एक अमूल्य सिर्जना दिन सक्ने व्यक्ति हुन् उनी । विशेष गरी भाषा-साहित्यक्षेत्रमा निकै ठूलो योगदान दिएका शर्मा साहित्यको आख्यानको फाँटअन्तर्गतका थुप्रै विधाहरूका सफल स्रष्टा पनि हुन् । भाषा-साहित्य र अनुसन्धानको क्षेत्रमा परिमाणात्मक र गुणात्मक दुवै दृष्टिले झन्डै दुई दर्जन कृतिहरू प्रकाशन गरेर पाठकहरू तथा नेपाली भाषा र साहित्यलाई दिएका छन् । सायद उनको अनुपस्थितिलाई अरू कसैले बिर्साउन सक्ने छैनन् । उनी दार्जीलिङ वायुमण्डलमा टुसाएका, सिक्किममा फस्टाएका र नेपालका साँच्चिकै एक प्राज्ञ सफल व्यक्तित्व हुन् । उनका सिर्जना र व्यक्तित्वलाई कहिल्यै कसैले बिर्सन सकेका छैनन् । आज उनै व्यक्तिको जीवनी र व्यक्तित्वलाई चिनाउने सौभाग्य पाएको छु । यस मस्तिष्कले उहाँका पर्याप्त तथा पूर्ण जीवनी र व्यक्तित्वलाई चिनाउन नसकुँला तर पनि उहाँको चिनारीलाई निम्न बुदाँमा समेट्ने प्रयास गरेको छु ।

२. जन्म, शिक्षादीक्षा र पेसा

नाके स्वर, श्यामल रोगन, मझौला नेपाली कद र उँचाइ, जवाहर भेस्टी वेश तथा खजमज कपालजस्तो शारीरिक विबशेषता भएका भाषा साहित्यका महानायक पण्डित जनकलाल शर्मा इलामको क्याबुङमा वि.स. १९७८ साल वैशाख १७ गतेका दिन बाबु पं. गोविन्दप्रसाद शर्मा र आमा कौशल्यावतीको

सुपुत्रको रूपमा जन्मिएका थिए । उनका बाबुले स्कुलमा नाउँ लेखाइदिँदा वि.सं. १९८३ वैशाख १७ गते मेरो छोरो जन्मेको हो भनेर गलत मिति लेखाइदिनुभएको थियो भन्थे जनकलाल शर्मा । उनका परिवार कृषि पेसामा आबद्ध थिए भने बाबु समय र मौका मिलाएर जजमानी पनि गर्थे । यस्तै खेती किसानी मध्यम पारिवारिक वातावरणमा उनको बाल्यकाल र किशोरावस्ता बितेको थियो ।

शर्माका बाबु जजमान गर्ने हुनाले शिक्षाको महत्त्वलाई राम्ररी बुझेका थिए । त्यसैले इलाममा जन्मेर पनि उनका पिताले उनलाई राम्रा विद्यालयमा पढ्ने वातावरण जुराइदिएका थिए । उनले राम्रा दार्जिलिङदेखि बनारससम्मका भारतका विभिन्न शहरका स्कुल तथा कलेजहरू पढ्ने अवसर प्राप्त गरेका थिए । उनले शैक्षिक उपाधिका प्रमाण-पत्र औलामा भाँचेर गन्न नसकिने थिए । उनी पढाइमा निकै मिहिनेती पनि थिए । एक पटक ग्रमोद्योग परीक्षामा उनले वार्धामा समस्त भारतलाई जितेर प्रथम भएका थिए । उनले कलकत्तामा साहित्य व्याकरण, विहारबाट साहित्यशास्त्रीको उपाधि प्राप्त गरेका थिए । उनलाई साहित्यको थप अध्ययनमा रुचि थियो । त्यसैले साहित्यको अध्ययन गर्दै जाँदा भारतको उत्तर प्रदेशको इलाहावादबाट साहित्यरत्नको उपाधि लिए । त्यसबाट उनलाई साहित्यको अध्ययन र सिर्जनामा झन उत्साह जगाइदियो । यसबाट उत्साहित भएर नेपाली भाषा र साहित्यको सेवा गर्न त्यसपछि उनी नेपाल फर्के । नेपाल आएपछि सुरुमै पढाउने कामको मास्टर पदमा सरकारी जागिर पाए । उनको योग्यता थियो । भाषा र साहित्यप्रतिको उच्च लगाव थियो । खोज तथा अनुसन्धानमा लगनशीलता थियो । सोही कारणले पछि पुरातत्त्व विभागको जागिर पाए । उनको उच्च खोज अनुसन्धानका कारणले माहानिर्देशकसम्म भए ।

ठूलाको सङ्गत ठूलै हुन्छ भने जस्तै संस्कृत साहित्यका धुरन्धर नेपाली सुप्रसिद्ध विद्वान् पं. कुलचन्द्र गौतम उनका समीपवर्ती साहित्यका गुरु थिए । त्यस्तै गरेर भारतीय महापण्डित राहुल सांस्कृत्यायन उनका पथपर्दशक थिए । पछि उनीहरू बीचमा नङ-मासुकै जत्तिकै घनिष्ठ सम्बन्ध रहेको थियो । शर्मामा लगनशीलता र कामप्रतिको इमान्दारिता बढी थियो । त्यसैले पुरातत्त्व विभागको महानिर्देशक हुँदा उनी हाकिम भएर कुर्सीमा मात्र बसेनन् । उनले खोजअनुसन्धान गर्न नेपालका विभिन्न ठाँउको भ्रमण गरे र पुरातत्त्वका ज्ञानहरू बटुले । ती ज्ञानहरूलाई आफूमा मात्र सिमित नराखी विभिन्न लेखरचनाहरू तथा पुस्तकपनि प्रकाशन गरे । ती पुस्तकहरू उनका खोज सत्य तथ्यमा आधारित उच्च कोटीका रहेका छन् ।

३. व्यक्तित्व रुचि

जनकलाल शर्मालाई नचिन्ने नेपाली साहित्यकार प्रायः छैनन् । यिनले समाजशास्त्र, निबन्ध, नियात्रा, जीवनी आदि क्षेत्रमा कलम चलाएको पाइन्छ ।

महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा उनको बाहिरीभन्दा भित्री व्यक्तित्त्वलाई हेरेर भन्नुहुन्थ्यो - 'तपाई उहाँको मुख हेरेर भन्न सक्नुहुन्न मान्छे कति गहिरो छ । ...उहाँको शरीरकोमा शृङ्गारभन्दा बुद्धिको घोषणमा रुचाउनु भएजस्तो लाग्दछ ।' वास्तवमा उनको बाहिरी व्यक्तित्वभन्दा भित्री व्यक्तित्व नै बलियो देखिन्थ्यो ।

शर्मा व्यङ्ग्यका पनि महाहस्ती नै थिए । बोलाइमा जस्तै लेखाइमा पनि उनी अरूलाई सौन्दर्यपूर्ण तरिकाले छेड हान्न सक्ने हुनाले उनका निबन्धहरूमा प्रशस्त व्यङ्ग्यचेत पाइन्छ । उनी अरूको घोचपेचबाट मर्माहत भएपछि अरूलाई पनि बदलामा त्यसै गरी सौन्दर्य भरेर व्यङ्ग्य लेख्दथे । यसरी लेख्दालेख्दै उनी नेपाली साहित्यका महानायक भए । उनी विश्वका धेरै देश घुम्ने अवसर पनि प्राप्त गरे । उनको शालीन व्यक्तित्व र उच्च खोजपूर्ण लेखनसीपले उनी देशदेशान्तरमा चिनिन सफल भए तर जहाँ नेपाली भाषासाहित्य त्यहाँ शर्माको लेखकीय व्यक्तित्व सुपरिचित भएको पाइन्छ । साच्चै नै उहाँलाई नेपाली भाषसाहित्यले कहिल्यै बिर्सन सक्ने छैन ।

जनकलाल शर्मामा अनुसन्धान परिपक्क र तथ्यपूर्ण छन् । विविध विषयवस्तुमा अनुसन्धान गर्नुपर्छ र त्यसका निचोडलाई तुरुन्त पाठकसामु पुऱ्याउनुपर्छ भन्ने सकारात्मक धारणा उनमा थियो । अनुसन्धानकै क्रममा उनी महिनौसम्म हिंडेर सामग्रीहरू सङ्कलन गर्दथे । उनी रेल छँदाछँदै हिंडेरै जनकपुरदेखि दार्जीलिङसम्म यात्रा गर्दथे भने आसाम क्षेत्रको पञ्चमासको पैदलयात्रा त उनको लागि सानो थियो । यसरी पुरातत्त्व विभागको महानिर्देशक हुँदा अनुसन्धानको क्रममा अहोरात्र खट्थे । यसैक्रममा भारतका महापण्डित र ाहुल साङ्कृत्यायनसँग भेट भयो । अनुसन्धानकै क्रममा उनीसँग यिनको घनिष्ट सम्बन्ध भएको थियो किनकि राहुलले शर्मालाई लेखेका १०४ वटा चिठ्ठीहरू फेला परेका छन् । त्यस्तै राहुलसँग हिमाचल यात्रामा साथ लागेर उनले हिममण्डलको अनुसन्धानमा लामो अर्को पैदल यात्रा गरेका थिए । त्यतिमात्र होइन शर्माकै कारणले राहुलले तेस्रो पत्नी डा. कमला साङ्कृत्यायनसँग विवाह पनि गरेका थिए । यसरी हेर्दा यिनले जोसँग पनि मित्रवत् भावले सम्बन्ध राख्थे, घनिष्ठता कायम राखेर आफ्नो अनुसन्धानलाई सजिलो तरिकाले तथ्यपूर्ण बनाउन सफल थिए ।

जनकलाल शर्मा महाकवि देवकोटालाई मामा भन्थे । देवकोटाको सङ्गतले जजमान पण्डितका छोरा शर्मालाई रक्सी मासु खान सिकाएको कुराको प्रसङ्ग शर्माले नै लेखेको 'महाकवि देवकोटा : एक व्यक्तित्व दुई रचना'मा पाइन्छ । उनकै सल्लाह बमोजिम राहुल साङ्कृत्यायनले आदिकवि देवकोटालाई भार तीय कवित्रय पन्त, प्रसाद र निराला बराबर नेपालका एक कवि देवकोटा हुन् भनी लेखे । त्यही लेखमा देवकोटालाई निरालाको समकक्षमा राँची लगेको प्रसङ्ग पनि लेखेका थिए । उक्त जानकारी शर्माले नै दिएको भनेर देवकोटाले

रिसाएर 'पागल' कविता लेखेका थिए । उक्त कविता देवकोटाले भोलिपल्ट शर्मालाई नै सुनाएको प्रसङ्गले उनको घनिष्ठता देवकोटासँग पनि निकै रहेको देखिन्छ । यसरी हेर्दा शर्मा मिलनसार र खोजपूर्ण व्यक्तित्वका धनी थिए ।

उनी अत्यन्तै पुस्तक प्रेमी भएकाले उनी पुस्तक कसैलाई दिँदैन थिए, दिनुपर्दा लामो तमसुक वा भर्पाइ नै लेख्नुपर्थ्यो । उनको सुत्ने कोठामा पनि पुस्तकै पुस्तकका ऱ्याक हुन्थे । बैठक कोठामा झन् उनको पुस्तकालय नै थियो । ओछ्यानमा पुस्तकसँगै सुत्थे, पुस्तकसँगै उठ्थे । उनी अध्ययनशील, सिर्जनशील थिए । हातमा पुस्तक नहुँदा उनका हातमा कपिकलम हुन्थे, केही न केही लेखिरहन्थे ।

नेपाली उखानजस्तै आँखामा हाले पनि नबिझाउने उनको सुशील र वैचित्र्यले हँसमुख र अत्यन्तै मिलनसार स्वाभावका थिए । जे भने पनि नाइ भन्न नसक्ने, गरेर सफलता हाँसिल गर्ने उनको बानी थियो । त्यसैकारण उनी साथीहरूको जनसम्पर्कमा पनि निरन्तर रहिरहन्थे । उनीलाई एकान्त र ध्यानमग्नमा कहिल्यै पाइँदैनथ्यो । साथीहरूसँग बस्ने, छलफल गर्ने, खोजी गर्ने साथै साथीभाइ जम्मा गरेर रमाइलो गर्ने उनको बानी थियो । साथीभाइ भेला पारेर रक्सी खुवाउँथे र आफू पनि खान्थे तर खानेकुरालाई मात्रात्मक हिसाबले खाने हुँदा खाएर कहिल्यै नाकमुख भुइँमा जोतेनन् । एक दिन बिजुली रक्सी खाएको एउटा रमाइलो र दुखी प्रसङ्गमा उनी भन्थे - 'एक पटक केशवराज पिँडाली विजुली खाएर पिसाब गर्न गएका थिए । पिसाब गरिसकेपछि यिनले प्यान्टको टाँक लगेर कोटको टाँक लगाउने ठाउँमा लगाएछन् । त्यसैकारण उनी शौचालयमै कुप्रो परेर उठ्नै सकेनछन् । केही छिनपछि पनि पिँडाली नफर्केपछि म उनलाई खोज्दै शौचालय छिरेँ । त्यहाँ त उनी कुप्रो परेर बसेको देखेपछि हत्तपत्त बोकेर वीर अस्पताल पुऱ्याए । एकै छिनमा डाक्टरले कैंचीले टाँक काटेर सिधा बनाई उनलाई बिदा दिए ।' उनको विशेष सोख नै हाँस्नु हो भने झैं गरी उनी प्रायः हाँस्थे । उनको हँसाइमा पीडाको रूपरङ्ग देखिँदैनथ्यो । दिल खोलेर हाँस्नु उनको कला थियो । उनी खुल्ला मनका थिए । आफूलाई भेट्न आउनेलाई उनी हँसाइरहन्थे, आफू पनि हाँसिरहन्थे । उनी झर्को फर्को गर्ने स्वभावका थिएनन् । दुःखमा पनि उनी सधैं खुसी नै देखिन्थे ।

जनकलाल शर्मा धेरै र सबै नयाँ कुराका सौखिन थिए । बजारमा उपलब्ध हुने सबै नयाँ वस्तुहरू उनका घरमा उपलब्ध हुन्थे । नयाँ कलम, टर्च, किताब, भान्सामा चाहिने राम्रा र नयाँ सामानहरू किन्ने कुरामा उनको अत्यन्तै रुचि हुन्थ्यो । उनमा पैसाले समान होइन, समानको लागि पैसा तिर्नुपर्छ भन्ने धारणा थियो । त्यसैले उनीसँग गुणस्तरीय सामानहरू हुन्थ्ये । कसैको सभ्यता हेर्नुपर्छ भने त्यस घरको शौचालय, घरमूली स्त्रीको कुर्कुच्यो र काम गर्ने मान्छेको कपडा हेरे पुग्छ भन्ने मनसायका शर्माको घर वास्तमै मनमोहक र सुन्दर थियो ।

आफ्ना अग्रजका सङ्गतले होला उनी पनि खानाको प्रकारमा सौखिन थिए । जुवा खेल्नु हुँदैन भन्ने धारणा थियो । उनी दूरदर्शी थिए । आँ-गर्दा अलङ्कार बुझ्थे । कसैले उनका विषयमा कुरा गरे वा फकाउन वा उचाल्न खोजे थाहापाइहाल्ने बानी थियो । त्यसैले उनलाई साथीहरू चौबीस क्यारेटका सुन भन्थे । शर्मा विचारले खारिएका, अनुभवले अभ्यस्त, खोजले पूर्ण, जिज्ञासु, मिलनसार, राम्रा कुरामा सर्मथन गर्ने स्वभाव भएका व्यक्तित्व थिए । उनका ठूलादेखि सानासँग पनि उत्तिकै मिल्ने स्वभाव थियो । उनको हरेक कामलाई अर्थपूर्ण तरीकाले हेर्ने बानीले गर्दा उनका सबै काम पूर्ण र भरपर्दा देखिन्छन् र उत्तिकै गुणस्तरीय पनि देखिन्छन् । उनी मनका सफा, विचारमा स्पष्ट र सहयोगी मिजासका व्यक्ति थिए ।

४. पुरस्कार र संलग्नता

नेपाली भाषा र साहित्यका माहारथी जनकलाल शर्माले वि.स. २००८/९ सालतिर 'झङ्कार' मा गीत प्रकाशित भएपछि औपचारिक रूपमा नेपाली साहित्यमा प्रवेश गरेका हुन् । उनले भानु स्मारक समितिमा रही महासचिव जस्तो गरिमामय पद पनि सम्हालेका थिए । उनले जोसमनी सन्त परम्परा र साहित्य नामक कृतिका लागि समाजिक शास्त्र विधामा वि.स. २०२० सालमा चार हजार रुपियाँ राशिको मदन पुरस्कार प्राप्त गरेका थिए । उनले पुस्तक लेखेरै चार नम्बरको गोरखादक्षिणबाहु पनि प्राप्त गरको थिए । उनका यी सम्मान र पुरस्कारले उनलाई न्याय गरेको पाइँदैन । यी सम्मान, पुरस्कारभन्दा असङ्ख्य पाठकहरूका हृदयबाट शर्मा सधैं सम्मानित, अभिनन्दित र पुरस्कृत श्रद्धेय स्रष्टा हुन् । उनका विचार, सोच र सिर्जनालाई अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा चिनाउन सकेमा अझ बढी न्याय भएको उनको आत्माले ठहर गर्न सक्थ्यो भन्ने लाग्छ ।

४. कृतित्त्व

जनकलाल शर्मा अध्ययनशील व्यक्ति थिए । आफ्ना सक्रिय चेतना, अथक साधनाका र अनुसन्धानका कारण नेपाली भाषासाहित्य र खोजबाट थुप्रै अजम्बरी कृति दिन सफल भएका छन् । नेपाली भाषासाहित्यका निबन्ध, समाजशास्त्र, जीवनी, समिक्षा र भाषाव्याकरण तथा पाठ्यपुस्तकहरूका साथै मौलिक र केही अनूदित कृतिहरू उहाँले हामीहरू माझ दिएर गएका छन् । विविध एकल सिर्जनाका साथै सह-लेखन, संकलन तथा सम्पादनमा पनि उनको भूमिका पाइन्छ । उनले अध्ययन र अनुसन्धानका क्रममा राम्रा र गुणस्तरीय कृतिहरू नेपाली भाषासाहित्य र नेपाली समाजलाई दिएर गएका छन् । नेपाली समाजको पिँधसम्म पुगेर, त्यसको जरा खोतलेर आलोचनात्मक चेतसहित लेख्न चाहने लेखक तथा पाठकले अध्ययन गर्नै पर्ने पुस्तक हो - 'हाम्रो समाज : एक अध्ययन' । यो साझा प्रकाशनले २०३९ सालमा प्रकाशन गरेको यो पुस्तकमा पृथ्वीको सृष्टिदेखि आजको समाजसम्मको नालीबेलीलाई सरल

र सरस भाषामा लेखिएको छ । उनले यस्ता पुस्तक लेख्दै जाँदा दुई दर्जन जति पुस्तक लेखे । उनले लेखेका, सम्पादित तथा अनुवादित कृतिहरूको सूची निम्नानुसार छन् ।

मौलिक कृतिहरू

जोसमनी सन्त परम्परा र साहित्य - जीवनी, समीक्षा -२०२०, भूमिकै भूमिका - निबन्ध सङ्ग्रह -२०३६, कौतुकमय डोल्पा -यात्रा साहित्य -२०३९, ललितकला र साहित्य -निबन्ध सङ्ग्रह, हाम्रो समाज : एक अध्ययन -समाजशास्त्र -२०३९, महाकवि देवकोटा : एक व्यक्ति, दुई रचना -निबन्ध सङ्ग्रह -२०३२, निबन्ध र चिठ्ठीपत्र, राम्रो नेपाली साहित्य भाग १,२,३, नेपाली व्याकरण भाग १, २, ३ बाल पाठ्य, नेपाली निबन्धावली -निबन्ध सङ्ग्रह - २०१९, राप्ती उपत्यका -विवरणात्मक-सह लेखन -२०१४ ।

सम्पादित, अनुदित र फुटकर कृति

नेपाली संस्कृति, प्राचीन नेपाली पत्रिका, जापनी संस्कृति, नेपाली संस्कृति एक पक्षा-सांस्कृतिक लेख सङ्ग्रह-सम्पादन

यसरी हेर्दा उनको लेखनसीप उच्च थियो । मलाई लाग्छ खोजी गर्दै जाने हो भने प्रकाशन हुन नसकेका पाण्डुलिपिहरू पाउन सकिन्छ । उनी जीवनका भोगाइहरूलाई सिर्जनामा उतार्थे । जनकलाल शर्मालाई वासुदेव शर्मा लुईटेल राम्ररी चिन्दथे । उनको जसको नाउँ पनि त्यस मान्छेको केही न केही प्रवृत्ति जोडेर अलिक होच्याएर बोल्ने बानी थियो । यसकारणले उनले जनकलाल शर्मालाई धोबी भनी होच्याएर बोलाउँथे । यो अपमान उनलाई असह्य हुन्थ्यो र पनि जनकलाल शर्मा सहिरहन्थे । उनी कुनै कुराको पनि छिट्टै प्रत्युत्तर दिँदैनथे । पछि त्यसैलाई विषयवस्तु बनाएर आफ्ना निबन्धमा उनी आफूलाई अपमान गर्नेलाई तीखो पाराले हिर्काएर आफ्नो मन शान्त पादर्थे ।

५. विवाह र सन्तान

जनकलाल शर्माले वि.स.२००२ मा २४ वर्षको उमेरमा चन्द्रकलासँग बिहे गरे । ती दम्पतीबाट तीन छोराछोरी जन्मे । वि.स. २०४३ सालमा शर्मालाई एक्लै छाडेर धर्मपत्नी स्वर्गवास भइन् । त्यसपछि उनले जिन्दगीको एक्लोपना महसुस गरे । उनलाई पत्नीशोकको समयले एक नयाँ पाठ पनि पढायो । एक्लो जीवनको गाथा बढी पीडादायक हुने कुरा गर्दथे । उनी बस्ने घरमा उनीसँग एउटा असल छोरो सुमन र असल बुहारी रम्भा थिए । उनको जीवन सुख र दुखको सङ्गम थियो ।

६. मृत्यु

नेपाली समाजशास्त्री, समालोचक, नेपाली भाषासाहित्यका महानायक

जनकलाल शर्माको ७८ वर्षको उमेरमा २०५६ साल माघ १६ अर्थात् शहीद सप्ताहको अन्तिम दिन निधन भएको थियो । यसले नेपाली भाषा साहित्यलाई टुहुरो बनायो । आज पनि उनको अनुपस्थिति उत्तिकै खड्किएको छ । नेपाली भाषासाहित्यका मूर्धन्य व्यक्तित्वको निधनले नेपाली भाषासाहित्यले अपूरणीय क्षति व्यहोरेको छ ।

७. उपसंहार

मध्यम किसान परिवारको सामान्य व्यक्तिस्तरबाट माथि उठी भाषासाहित्य र अनुसन्धानमा क्रियाशील भाषासाहित्य र अनुसन्धानका महानायक जनकलाल शर्मा आफ्नो भिन्न व्यक्तित्वका धनि थिए । उनी लगनशील, पुस्तकप्रेमी एक सौखिन व्यक्ति थिए । जीवनका एकान्तपन तथा असन्तुष्टिलाई उनी सिर्जनामा रूपान्तरण गर्थे र मनलाई हल्का पार्दथे । उहाँको जीवन वृत्तान्त अवश्य नै नेपाली पाठक, अन्वेषकका लागि अनुकरणीय, उदाहरणीय र ग्रहणीय छ । जीवन रहेसम्म सिर्जनशील र अनुसन्धानरत रहनुपर्छ । जीवनलाई लोकोन्मुख होइन खोजोन्मुख बनाउन मान्छे सिर्जनसिल हुनुपर्छ भन्ने भावना उनको जीवनकथाबाट पाउन सकिन्छ । यस्ता व्यक्तिका जीवनकथाले आउँदा सर्जकका मनमा एक प्रकारको सिर्जनशील ईर्ष्या जगाउनेछ । साँच्चीकै महान् व्यक्तित्व जनकलाल शर्मालाई नसम्झी रहन सकिँदैन । उहाँको व्यक्तित्व र सिर्जनाप्रति म आभार व्यक्त गर्दछु ।

सन्दर्भ सूची

१. शर्मा, जनकलाल (२०३९) पहिलो संस्करण,हाम्रो समाज:एक अध्ययन, साझा प्रकाशन, काठमाडौं ।
२ .... (२०३२) , महाकवि देवकोटा:एक व्यक्ति, दुई रचना, काठमाडौं ।
३. ne.wikipedia.org
४. www.samakalinsahitya.com
५. nai.com.np

YY

Shabdartha Prakashan
Chabahil Ganeshthan
Kathmandu, Nepal
email : shabdarthaprakashan@gmail.com
nepal.vk@hotmail.com
nepal120@yahoo.com
web: http://nepalipublisher.com
http://shabdarthaprakashan.com

के तपाईंले हाम्रो वेबसाइट हेर्नुभएको छ ?
web : http://nepalipublisher. com/

k5f/sf] kftf]

नेपाली साहित्यमा जविनीलेखनको सैद्धान्तिक पक्ष

कृष्णचन्द्र शर्मा

;flxTodf hLjgLn]vg / cfTdsyfn]vg -afof]u|fkmL / c6f]afof]u|fkmL_ glhsL ;DaGw ePsf sxLFPp6}ljwf dflgg]/ sxLF5f]6f dflgg] ;flxTosf gofF ljwf xf]\. g]kfnL ;flxTodf lognfO{cGoljwf klg elgG5 . cleJolQmsf b[i6n] hLjgLn]vgeGbf cfTdsyfn]vg ;flxTosf] a9L glhsdf b]lvG5 t/ g]kfnL ;flxTodf oL ljwf vf; ljsl;t ePsf 5}gg\. leS6/ k|wfg eG5g\..g]kfnLsf] hLjg ;flxTo cToGt cljsl;t cj:yfdf 5 / oxfFhLjgLsf gfddf ...kl/roÚ jf lrgf/L tyf n3' hLjgL g}a9L n]lvPsf 5g\ -k|Ssyg v_ . hLjgL, cfTdsyf, ;+:d/0f / ofqfj[QfGtnf0{pgL cGo ljwf DffGb5g\/ pgsf cg';f/ of]ljwf ...Oltxf; / ;flxTosf]l7Ddn pAhf xf] sxL Oltxf; / sxL ;flxTosf cË–k|oË hf]BL cGo ljwfsf/ cGo ljwfnf0{ ;flxlTos k|0fbfg lbg] u5{ -k|wfg k{ @&_ . leS6/ k|wfg hLjgL / cfTdsyfnf0{Pp6}ljwfdf /fV5g\/ logdf vf;}leGgtf g ePsf]dfG5g\. jf;b] lqkf7Ln]lognfO{gofFljwf of cGo ljwf dfg]sf 5g\-lqkf7L, @)#!॥ @#, k|wfg #,$_ .

hLjgL, cfTdsyf, ;+:d/0f / ofqfj[QfGt dh't॥ uB ;flxTo ljwfcGtu{t kb5g\. O{j/ a/fnsf b[i6df Jofks cy{df lognfO{lgaGwcGtu{t ;dfj}z ug{ ;lsG5 -a/fn @)#)॥!*,!(_ . kf/;dl0f k|wfgn] **g]kfnL ;flxTosf] ;fpFclf/**df lgaGw kl/jf/sf !@ ef} u/]/ klxnf]ef}df hLjgLnf0{/fv]sf 5g\ -;g\ !(^(॥&*_ . pgn] cfTdsyf, ;+:d/0f, kqn]vg cGtjf{tf{nf0{ hLjgrl/qcGtu{t /fv]sf 5g\ . ;fob pgn]of]s"/f *Sof;n OG;f0Snf]kl8fof ckl ln6/]r* /af6 lnPsf]xf]g ;S5 lsgeg]To;n]afof]u|fkmL cGtu{t cfTdsyf, ;+:d/0f, kqn]vgnf0{/fv]sf]5 -efu !॥ %(–^%_ . jf;b] lqkf7Lsf cg';f/ hLjgLdf ...j:tk/stf a9L xG5 !(&*॥@!,@@_ . g]kfnL ;flxTodf hLjgLnf0{ k[ys\;flxlTos ljwfsf ¿kdf kl5;Dd :jLsf/ ul/Psf]lyPg t/ ljZj;flxTodf o;n] w/]}cl3b]lv ljwfsf] dfGotf kfPsf] b]lvG5 . o; ljwfnf0{...hLjgLÚ, ...hLjg rl/q jf hLjgL ;flxToÚ eg]/ gfds/0f u/]sf]kfOG5 .

cfG8«"dl/;n]hLjgLnf0{Oltxf;, cfVofg / lj1fg ;dflji6 ePsf] snf eg]sf 5g\eg]xf]/fN8 lgsf]N;gn]hLjgLnf0{;flxlTos Oltxf; eg]sf

5g\-sf]no;{OG;fOSnf]kl8of, efu $, !(&)M !^^_ . JolQm Pp6f ;do ljz]f kl/j]z ljz]fdf hGdg]xlsg]xgfn]Oltxf;sf 36gf / dfgjhLjgaLr cGt;[aGw xG5 . vf;u/L ;fdflhs / ;f+s[ts Oltxf; JolQmsf]hLjg dfkm{ k]s6 xG5 . efgL̃Stsf] hLjgL k9bf tTsfnLg g]kfnL ;dfhdf lzIffsf]cj:yf, cfly{s l:ylt, Tolt j}hfsf]/fhgLlt, ufpF/pSf] rfnrng, efiff, af}hL, cltly;Tsf/ / kfl/jfl/s ;/rgf aleMG5, of]g};dsfnLg ;fdflhs / ;f+s[ts Oltxf; xf].

hLjgL nŸbf hLjgLsf/n]s}L aFx¿df Wofg k¥ofpgk5{cGoyf hLjgL ldysh:tf]aGg hfG5 . Wofg k¥ofpgkg{aF xg\M !=sg}JolQmljz]f jf 36gfljz]f h;n]dVokfqsf];du|hLjg / lrGtgnfO{ulx/f]k]fj kf/}sf] 5 . @=ljz]f JolQmTjsf]kf6f] h;n]pgnfO{;kmntflt/ nUof]jf c;kmn agfof]. #=hLjgsf dVo dVo df8x¿ . $=JolQmut ljj/0f, %=kfl/jfl/s ljj/0f, ^=hLjgdf dVo pknlAw / ;kmntfx¿ / &=dVo kfqsf]hLjg / lqmofsnfk h;n] ;dfh / Oltxf;df k]fj kf/}sf]5 . ;flxlTos ljwfsf ¿kdf dfGbf hLjgLnfO{hLjgrl/q klg elgG5, klxnf h;nfO{hLjg rl/t elgGYof]. h:t}M /fdrl/t, s[0frl/t, -8f6L, c5fdlt/ nf}s;flxTodf rl/ tnfO{r}t eG5g\. kl5 kl5 To;}nfO{hLjgrl/q elgG5 / o;}sf];l+fKt¿k hLjgL xf]-k|wfg @*,@(_ .

h;sf]hLjgL n]vG5 pm g}To; s[tsf]dVokfq xG5 . p;sf]l;Ëf] hLjg To;df ;d]6G5 tfklg hLjgsf dVo 36gfx¿, s}L JolQml;tsf ;DaGwx¿ cfVofgsf cfwf/ aGb5g\. 36gf / kl/j]z dfkm{\dVokfqsf] JolQmTj ljsl;t xF}hfG5 . k]fjsf/L hLjgL To;}kfqsf] xG5, h;sf hLjgdf gf6sLo 36gf cfpFg\ ltgn]hLjgdf ck[oflzt df8 NofOlbG5g\ klxnf sNkgf gu/}sf lbzftkm{kfq df]8G5 . kfqsf] JolQmTj lgdf{fdf eldsf vlg]kfqx¿, kl/j]z, ;xfos j:tx¿ 7Ls 9Ën]kbfu ug{;lsPg eg] hLjgL nlvg cw'/f] /xG5 / kf7ssf nflu klg To:tf] nlvg ?lrs/ aGbg . To;}n] hLjgL nŸbf kfylds ;f]tnfO{a9LeGbf a9L hf8 lbgk5{. kfylds ;f]t eGgfn] ;DalGwt JolQmn] nlv}sf k':tsx¿, 8fo/L, lr7Lx¿, kmf6fx¿, lel8of], cfTdnlvg, kq–klqsfdf pgsf nlvx¿, ;DalGwt JolQmn] hLljt 5F lbPsf cGtjf{ffnfO{kfylds ;f]t dflgG5 . hLjgLnlvgdf kfylds ;f]t a9LeGbf a9L kbfu ul/of] eg] To; nlvgnfO{kdfl0fs dflgG5 . o;afx}ssf c¿ ;f]tx¿ h:t}M dVokfqsf af/df c¿n] nlv}sf nlvx¿, k':ts, 6Lsf–l6KkOfL kb{g\.

Pp6f hLjgLsf/n]sg}JolQmsf]hLjgL nŸg]eg]sf]pm To; JolQmaf6

vf;u/L p;sf]lglZrt ljrf/, sfo{af6 k]fljt ePsf]xG5 . p;nfO{nfU5 – To; JolQmsf]ljrf/ / sfo{jf p;sf]hLjgL c¿sf nflu klg k[0ffkb xGf ;St5, To;}n]o:tf JolQmsf]hLjgL nŸgk5{ eGg]dfGotfn]hLjgL nlvG5, t/ sg}dt :yfkgf ug{of :tlt ug{of ufnL a0Hhtl ug{dg;fosf ;fy hLjgL nlvgxF]g . To;}n] hLjgLsf/ hlt;Sbf] tYodf cfwfl/t xg\kg{/ JolQmut cfjIuaf6 6f9f /xg ;Sgkb}5 . cfjIu/lxt t6:y k|tlt ;Gtlnt / ljZj;gLo hLjgL nlvgsf nflu k'}{zt{g}xf] . hLjgL nŸbf ;DalGwt JolQmsf af/df s}L st}ljjflbt ljifo cfof]eg]oy]6 k]df0f h6fpg]kbf; ug{olb To;f]ePg eg]To:tf ljifonfO{sd dxŒj lbg]/ rrf{sd ug{of rrf{ ub{gug{. hLjgLsf/n]dVokfqsf]hLjgsf 36gfsf af/]df k]df0f el6Pg eg] cf^gf] skfhsNkgfsf]kbfu ug{ldNbg . of]pkGof; xf]g .

clwst/ hLjgL sg}ljwfdf :yflkt JolQmTjsf]nlvG5 . h:t}; s/ft, xIun, ?;f] 6fN:6fP, cfOG:6f0g, db/ 6/];f, ;$;kLo/, ldN6g, u6]sflnbf;, af0fe66, zª\s/frfo{>Llgjf; /fdfghg\-ul0ft1_ efgL̃St, b]jsf6f, ;d, nlvgfy, zª\s/ nfld5fg] kfl/hft, elk z]rg, jf;b] lqkf7L . Tof]ljwf, ;flxTo, snf, wd{ bz{g, /fhgLlt, ;dfh;]f, lj1fg, ;+s[t, Oltxf;, k'ftŒj sg}xg ;S5 . sg} lf]qsf]ljlzi6tfsf]k|tlglwTj ub{5, To;}n] ;j{fwf/0fnfO{To:t}JolQm xg / aGg k]0ff lbG5 . hLjgL dh'tM ljj/0f ljwf xf] o;df syfgs, kfq, kl/j]z, 36gfn] ljj/0fnfO{cl3 a9\g ;xofu k¥ofpF5g\.

hLjgLn]dVo kfqsf]36gfk|wfg lsbfsnfk jf afxo hLjgdfq s]hfP/ kfbg . vf;df p;sf]cfGtl/s lrq0f ldlxg tl/sfn]ug{;Sgk5{. dflg;sf] hLjg dVo ¿kdf ljrf/, lrGtg / efjgfaf6 lgb{zt xG5 . xfdLn]ldqtf ljrf/, ;f+ / efjgf ldNg]JolQml;t ul/G5 eg]ljrf/ efjgf gldNgaf6 6f9f /lxG5 . ldqtf / em]u8f dh't o;df g}cfwfl/t xG5, To;}n]hLjgL nlvsn] oL s'fnfO{gh/cGbfh ug{ldNbg cyf{\p;sf]dg]ljZn]f0f, p;sf efjgf, cfjIu, ltgdf ;Gthg jf c;Gthg p;sf ljrf/ / lrGtgsf]tx / cGo JolQm, ;dbfok|tsf]b]i6sf0f / afXo lqmofsnfkdf p;sf];f+ / ljrf/sf] k]fj ljZn]f0f ug{k5{. kl/j]zn]hLjgnfO{w/}k]fj kf/}sf]xG5 . gbL jf ;dbsf glhssf afl;Gbf ;a}h;f]kfgLdf kf}8g hfg}sf xG5g\eg]lxdfnL el]udf of kxf8lt/ a:g]x¿n]eL/df hfg l;S5g\t/ kf}8g hfGbg\g\lsgeg] pgLx¿nfO{hLjg lgjf{x ubf{To;sf] cfjZostf kbg . Pp6f kl/j]zsf] dflg; csf]kl/j]zdf uof]eg]p;nfO{;d:of kb5 . :sh SofDk; ePsf] 7fpF lzIff ;xh xG5 eg]b'/b/fhsf dflg;nfO{cltl/St >d u/]lzIff

lngkbf5 . hLjgL n]bf kl/j}zsf]kIfnfO{Wofg lbgkbf5 . Pp6f kl/j}zdf x's}sf]hLjgLsf/ / cs}kl/j}zdf x's}sf]dVokfq /xf5 eg]n]vs ceM a9L ;fjwfg xGkbf5 .

kfqkWfg pkGof; / hLjgLn]vg w/}glhs b]vf k5g\t/ pkGof;sf/ kfq ;[hgf ug{/ p;sf]hLjgdf 36g] ;d:t 36gf lgdf{0f ug{:jtGq sNkgfsf]kbfu u5{eg]hLjgLsf/n]kfq ;[hgf ubg} p;n]lglZrt kfqsf] hLjgnfO{lnG5 / oyfy{hLjg 36gfnfO{;dft/ cl3 a95 . pm pkGof;sf/ h:tf]sNkgf ug{:jtGq xb}g . cfwlgs syfn]klg dflg;sf]hLjgnfO{g} ljifoj:t'agfpF t/ syfdf hLjgLdf emF;du|hLjg k|t't geP/ sJn hLjgsf] sg}Pp6f 36gf ;dfltG5, To;}n] syf hLjgLeGbf w/} ;Lldt xG5 . sljtfn]dfgjsf]xbo kIfnfO{a9L hf8 lbG5 eg]P]xfl;s gf6s / pkGof;n] hLjgsf sg}kIfljz]fnfO{hf8 lbPsf]xG5 . hLjgLdf kfqsf hLjgsf]oyftYo k|t't ug{kbf; ul/G5 .

klZrdsf s]xL k|;4 ;flxlTos hLjgLx¿

hLjgL o"fkdf ljsl;t eP/ Plzofdf k|j}z u/}sf];flxTosf]gofF]jwf xf]. ef/t xF]gkfn cf0k'Ug lgs};do nf'Uof]/ ceM klg gkfndf of]afns cj:ydf g}5 . To;}n] o"fk / cd]/sfsf s]xL k/oft hLjgLaf/] hfgsf/L ;fGble{ xG5 h:tf]nful] oxfF k|t't u/}sf]5'. klZrdf hutdf cTolws ¿kdf kl9g] / rrf{ul/g] s]xL bfzlgs / w/} ;flxlTos k|;4 hLjgLx¿ lgDgfg';f/ /xf5 5g\. of]ljwfnfO{:yflkt ug{/ ;flxlTos hLjgL n]vg ;? ug{>0f ahfO{L hLjgLsf/ h]; af]jhnfO{hfG5 . pgn];g\!&(!df slj, gf6ssf/, lgaGwsf/, k|v/ ;dfnf]rs Pjd\ cªuhLsf] klxnf] l8S;g/L lgdf{f ;d'cn hf]g;g -!&)(–!&*$_sf]hLjgL k|sflzt u/]. To; hLjgLn] cToGt}k|z+f kfof]. ljut bO{;o jif{b]v Tof]k':ts kf7sn]dg k/fO/xf]sf 5g\/ clxn]klg ;+f/el/ k7gLo k':tsdf k5{. hLjgL ljwfsf nflu of] k':ts df8]h dflgG5 . ;g\!*&$df hfxg\kmf]6/n]n]v]sf] rfN;{l8s]; sf] hLjgL klg k|;4 ;flxlTos hLjgLdf kbf5 . lncfg\08]hn]n]v]sf] xg/L h]; sf]hLjgL % efudf ;g\!(%#–!(&@ sf aLrdf k|sflzt eof]. l/rf8{ PNDofgn] h]; HjfO;sf] hLjgL ;g\!(%(df 5fk] cf/]8ANoã'L nlj;h] Pl8y x\jf6{gsf]hLjgL !(&%df 5fk]eg]hf]hkm\an6g/\h]ljlnod kmf}sg/ sf]hLjgL !(&$ df / cgf]8 /fdk|;fbn]Nof8:6g xusf]hLjgL bO{efudf ;g\!(*^ / !(**df 5fk]. k|;4 ;flxlTos hLjgLdWo]P=Pg lj N;gh];g\ !(*(df n]v]sf] 6N;6f]Psf] hLjgL klg k5{ To;}u/L lnG8n\u8gh];g\

gkfnLdf s]xL k|;4 ;flxlTos hLjgLx¿

!((*df 5fk}sf] 6L=P;\Plno6'sf] hLjgL . ;g\@))$df ulg ANoft\h] ;$;lko/sf]hLjgL gofF]txfl;s k4lt cg';f/ n]v/] k|sflzt u/]. !((! df gdf{g\z/Ln]ahfO{L pkGof;sf/ ufxd ulgsf]hLjgL tLg efudf k|sflzt u/}sf lyP . g{;L ldNkm8{n]Hofh slj O8gfsf]hLjgL n]v]of]clt rlr{t hLjgLdf kbf5 . /a6{slguhå/f/f lnlvt ul0ft1 >LlgjfF; /fdfghgsf] hLjgL (The Man Who Knew Infinity) / kn hg;gh]n]v]sf];sl6;M c Dofg km/\cfj/ 6fOD; klg k|;4 hLjgLdf kbf5 .

gkfnLdf s]xL rlr{t hLjgLx¿

gkfnL ;flxTosf]kfyls sfndf -!^^)–!($)_ kB /rgfsf]dfq kWfgtf b]vG5, To;sfnsf]uB /rgfsf]pbfx/0f k/[jLgf/fo0f zfxsf].lbJo pkbz' dfq xf]. To;}u/L hLjgL n]vgsf ;DaGwdf n]vs c1ft /xf]sf]..>L % a8fdxf/fh k/[jLgf/fo0f zfxsf]hLjgL' -n]vgsfn !*)!, jL/ k':tsfno ;Dkfbg / k|sfzg @)@)_ b]vfk5{. o; hLjgLdf ahsf]6 ljho;Ddsf] ljj/0f lrlqt /xf]sf]5 ../fd zfxsf]hLjgL'sf]klg k|;Ë cfpF . oL bO{n] gkfnL hLjgL n]vgsf]afn cj:yfnfO{k|tlglwTj ub{5g\t/ logn];flxlTos hLjgLsf]:t/ k|t't u/}sf 5g}g\-kWfg @%*_ .

lj=;=!(($* df slj df]t/fd e66n]..slj efgeQmsf]hLjg rl/q' n]v]. of]g}klxnf];flxlTos hLjgL xf]. df]t/fd agf/; a:bf pgn]ef/tLb' xl/ZrGbx¿n]ef/tsf sljx¿sf af/]df vf]hL ul//x}sf]b]v] To;nfO{b]v/] df]t/fd / pgsf ;fyLx¿nfO{gkfnL sljsf af/]df vf]hL ug{5{eGg]k/0ff ldNof]. pgLx¿n]efgeQmsf]/fdfo0fsf]afnsf08 !($! ;fndf agf/;af6 5kfP . efgeQmsf]hLjgrl/q n]vgdf df]t/fdn] tLg jif{cys dv{gt u/] dfns gkfnL uBn]vgsf]gdg'f b]vfP . gkfnLdf j+fjnL / hLjgL ufyf klxnf n]vPsf eP klg ;flxlTos hLjgL n]vg ;DaGwdf df]t/fdn]n]v]sf] efgeQmsf]hLjgL g}klxnf]xf]. cf\Vofgsf];/+gf / sfJofTds cleJolQmn] o;nfO{;flxlTos hLjgL agfPsf]5 . df]t/fdaf6 ;flxlTos hLjgL ljwf ;? eof]t/ of]vf;}km:6fpg ;sg} . efgeQmsf]hLjgL 5flkPsf]!& jif{l5 k|ltdfg yfkfå/f lnlvt >Ldxf/fhf ;/ hËaxfb'/ /fgfhLsf]hLjg rl/q !(^%df uf]vf{efiff ;ldltn]k|sflzt u/}sf]lyof]. df]t/fdsf]thgfdf o;sf]n]vg sdhf/] b]vG5 . o;df hËaxfb'/sf]ahfO{ ofqf -!(!)_sf] ;[]t kbfu eP h:tf]nfU5 . To;kl5 n3hLjgLx¿ b]vf k/]. kbdgfe ;fksf6fsf]hLjg rl/q -!(&#_, tf/fgfy zdf{-kyd_sf] ef/tLo b]Lx¿sf] rl/q -!(&^_, ;b'{axfb'/ lfqLsf]kfF jL/fËgf -!((%_ .

df]t/fd e6\6n] yfn]sf] hLjgLsf] vf]hsfo{ nfO{ ;'b[9 qmd 1jfnLn] P]ltxfl;s hLjgL nV\] lg/Gt/tf lbP . pgn] /fd zfxsf] hLjg rl/q -!(()_, b]jo zfxsf] hLjg rl/q / uf]vf{lj hosf] Oltxf; -!(()_ g]kfn ljh]tf >L % k[YjLgf/fo0f zfxsf] hLjg rl/q -!((@_, jL/ aneb|-lå tLo ;+s/0f !((&_ . oL hLjgLdf vf; ;flxlTos tf kfOG\5g . s]jn Oltxf;df cfwfl/t hLjgL dfq xg\. !((% df df]t/fdsf lzio g/b]j zdf{n] slj j/ df]t/fd e6\6sf] ;lrq hLjgLÙ u?s} kulrXg k5\ofpFb} nV] t/ u?sf] prf0odf kØg ;s]gg\. !((% df a\Xd zdz/n]klg slj efgeQmsf]hLjgL k|sflzt u/]. dfÙolds sfndf k+/fdrGb| ;Dkflbt k|;4 cf7 dxfk?if -!((%_ nfO{ljBfno kb|f]hgsf nflu afnhLjgLsf]pbfx/0f dflgG5 .

g]kfnL ;flxTodf cfwlgs oLusf]yfngL;F}!((* ;fndf bO6f hLjgL b]vf k/]. b]Lk|;fb l/dfnsf] g]kf]nogsf]hLjgLÙ / OGb| ;Gbf;sf] eujfg\ >L /fds[0f / ltgsf bO{r]hfÙ . oL bO{n]vsn] hLjgL ljwfnfO{g]kfnL ;flxTosf] cfwlgs oLudf k|j]z u/fP . g]kf]nogsf] hLjgLdf ;flxlTos cleJolQm 7fpF7fpFdf km]hf k5\g\. pbfx/0fsf nflu =====3/af6 lg:s] lbgel/ sxLFjlnKt eP/ blvt kl/jf/ a;]. ===cGwsf/ /ft 5, tnlt/ cufw hn 5, s;/L afnaRrfsf] k[0f /fVg] xf]. ef]n s]vfg] xf]eGg]ljrf/ pTkGg u/fpg]bl/b|tfsf]kbf{cufl8 5Ù -k[!! p4[t @^%_ .

OGb| ;Gbf;sf] eujfg\/fds[0f / ltgsf bO{r]hfdf klg 7fpF7fpFdf ;flxlTos z}hL kfOG5 . pbfx/0fsf nflu ===s]g}hfltsf Oltxf;–;[i6 Ps lbgdf eP sf]5g====hg;'s}hflt tyf b]z cf^g}snfdf nflu/x]Tof]hfltsf] ktg xF]gÙ -k[& p4[t k|wfg @^%_ . oL b'j}s[tnfO{thgf ubf{g]kf]nogsf] hLjgL ;flxlTostfsf b[i6n] a9L :t/Lo b]vG5 . To;kl5 @)!@ ;fndf c1ft n]vssf] >L>L /fds[0f k/dx+Ù / o;s}bf;f] ;+s/0f @)!$df, s]zjnfn sdf{fo{sf]@)!#df ;H{kt a4 hLjgL,Ù ;V gDkmf]ssf] ;fwgL rGb|snfsf]hLjgsyfÙ,@)!%Ù llfltz rGb|rs]jtLsf]eujfg\zÍ/sf]hLjg rl/q,@)@%Ù pk/fQm hLjgLx¿ wflds\ hLjgL xg\. logdf ;flxlTostf sd rdTsfl/tfsf s'f a9L 5g\. oL hLjgL n]vg oLn]dfq cfwlgs dflgPsf xg\. !((* ;fnsf] g]kf]nogsf] hLjgLÙ kl5 @)@@ ;fndf cfP/ dfq ;flxlTos b[i6n] hLjgL eGg ;Xfpg] s[t cfof] dfof 7s'Lsf]. of lyof] uf}da4sf] hLjgÙ . afahfn k|wfg, rGb|hfn g]kfnL, kf/;dl0f k|wfgn] bflh{n8af6 :sh]kbf]hgsf nflu hLjgL nV] t/ ltgnfO{vf; ;flxlTos hLjgL eGg ldNbg . !(((b]v @)@! ;Ddsf];do wflds\ / :sh]hLjgL n]vgsf];do /Xof]. n3' hLjgL k/Dk/fdf ng\l;x jfËb]hsf] ljZjsf 5

dxfg\snfsf/Ù @)@@df 5flkof]of] n3' eP klg z}hLsf b[i6n] kl/kSj b]vG5 . n3'hLjgLsf]k/Dk/fnfO{jf;l/dfn, gL/ljsf] Kof;L, zf/bf l3ld/]/ tfgf zdf{n] lg/Gt/tf lbP . hLjgL n]vgdf w/]n;f]ljb]zL snfsf/x¿s} hLjgLn]7fpFkfpg]u/]sf]df sdndl0fsf kb|f;n]g]kfnL snfsf/sf]hLjgL @)@& ;fndf cl3 cfof]. Tof]lyof]– snfsf/ /Tgbf; k|sfzÙ . n]gl;xn] n3' hLjgLdf g]kfnL snfsf/sf] hLjgLdf hf]3 lbPsf 5g\. e'jgnfn k|wfgsf] zxLb z}mÙ @)@(, df P]ltxfl;stf dfq xf]Og ;flxlTostf klg b]vG5 . hLjgLn]vg k/Dk/fdf g]kfnL gfos pQdaxfb'/ l;xsf] dfgjtfjfbL /fhf ho k[jLaxfb'/Ù @)#% df cfof]t/ o;df vf;};'rgf afx]s ;flxlTostf b]vF]g . @)@^df k|sflzt kf/;dl0f k|wfgsf] g]kfnL ;flxTosf] ;fpFcIf/Ù nIf0f u{y xf]/ hLjgL ljwfaf/]sxL l;4fGtsf s'f /x]sf 5g\t/ kf/;dl0fn] kfFkf/vL k?if/TgÙdf cf^gf]l;4fGtnfO{cg';/0f u/]sf]b]vF]g -k|wfg k[@&^_ .

g]kfnL ;lfxTodf hLjgL;flxTos n]g] k/Dk/fsf] yfngL df]t/fd e6\6n] !($*df ;? u/], b]Lk|;fb l/dfnaf6 hLjgL ;flxTo cfwlgs oLudf k|j]z eof] . !(((–@)@@ sf] ;dodf s]xL wflds\ hLjgL dfq n]vP . afËb]hn]@)@@ df n3'hLjgLdf z}hLut ;'wf/ NofP . dfof lfqLsf]uf}td a4sf]hLjgL, gL/ljsf] Kof;L ljZjsf dxfg\JolQmx¿sf]hLjgLÙ @)@^, sdf/w/ / gogfysf];+eQm hLjgL snfsf/ /Tgk|sfz bf;Ù @)@& / e'jgnfn k|wfgsf] zxLb z's|Ù @)@(g]kfnL ;flxTodf pNn]v hLjgL dflgG5g\.

;Gbe{ u|Gy;"rL

k|wfg, leS6/ -@)$\$_ g]kfnL hLjgL / cfTdsyfsf] ;}4flGts tyf P]ltxfl;s ljj]rgf sf7df8f}Ù g]kfn /fhsLo kl|Lf k|ltI7fg .

k|wfg, kf/;dl0f -!(^(_ g]kfnL ;flxTosf ;fpFcIf/ sfln8kf]Ù efUonIdL k|sfzg .

a/fn, O{j/ -;Dkf=_ ;okqL, @)#) -t];f]; + sf7df8f} ;fem k|sfzg .

ljlnod l8=xfoN;]-;Dkf=_ -!(&)_ sf]hf0{{OG;fOSnf]kl8of,Sofg8f Ù sf]a]n sf]no/ Ph's]zg skf]{]zg .

lqkf7L, jf;b]j -@)#!_ **;flxlTos d'he't ljwfsf ;fk]ftfdf cGo uB ljwfsf] /]vfÍg**Ù, c¿0ff]bo -jif{!!Ùc Í @_ sf7df8f}.

file:///C:/Users/dell/Downloads/[Sidonie_Smith,_Julia_Watson]_Reading_Autobiograph(BookFi).pdf

https://bookriot.com/2018/11/29/best-biographies/

https://bookriot.com/2018/11/29/best-biographies/

https://www.theguardian.com/books/booksblog/2015/sep/16/top-10-literary-biographies-fiction-list

https://www.flavorwire.com/500732/50-essential-literary-biographies

sLlt{k'/, 6bfªhf kmfF, sf7df8f}F.
Y

नेपालको संविधान तथा फौजदारी अपराध (संहिता)

ऐन लगायत विद्यमान कानुनहरूले

व्यक्ति, समुदाय, राज्य, लिङ्ग, जाति, भाषा, धर्म,

क्षेत्रको भावनामा आघात पुऱ्याउने गरी

कुनै पनि प्रकारको

भाषा, साहित्य, लेख, रचना, गीत,

चलचित्र, भिडियो निर्माण,

प्रकाशन तथा प्रसारण गर्नुलाई

फौजदारी कसुर ठहर्ने हुँदा

जान अन्जानमा

त्यस्ता कसुर नगर्न नगरौं⁄नगराऔं ।

नेपाल सरकार

सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय

सूचना तथा प्रसारण विभाग

j}hoGtL tyf zAbfy{k|sfzgsf k':ts kf0g]k;nx?

!=	txj'd k':ts k;n- 0nfd	-)@&-%@!%)(
@=	0nfd k':ts k;n- 0nfd	-)@&-%@)$@#
#=	ef~hf a'S P08 :6zg/L- 0nfd	-)@&-%@)(#%
$=	lnfan Ph'Szgn 0G6k|0hh- latfdf8, emfkf	-)@#-%$@@)@
%=	gkfn a'S xfp;- latfdf8, emfkf	-)@#-%$)(#&
^=	k|lt k':ts e08f/- latfdf8, emfkf	-)@#-%$$^#*
&=	/flhnf aS;- latfdf8, emfkf	-)@#-%$@@&&
*=	gzgn a'S P08 :6zg/L- rGb|u9L, emfkf	-)@#-$%%(&!
(=	k|lt k':ts k;n- bds, emfkf	-)@#-%*)#(!
!)=	>i7 a'S P08 Goh ;G6/- bds, emfkf	-)@#-%*$!@%
!!=	k|sfz a'S P08 :6zg/L- bds, emfkf	-)@#-%*!**$
!@=	k|tef k':ts k;n, wgs6f	-)@^-%@!#)$
!#=	åf/sf k':ts- w/fg, ;g';/L	-)@%-%@#@&#
!$=	/dz a'S l8kf- w/fg, ;g';/L	-)@%-%@%)##
!%=	Go dgsfdgf a'S xfp;- w/fg, ;g';/L	-)@%-%#@^*!
!^=	tfKnhª a'S ;G6/- 06x/L, ;g';/L	-)@%-%*^*%^
!&=	clDasf a'S ;G6/- 06x/L, ;g';/L	-)@%-%*$%(@
!*=	afnfhL k':ts e08f/- lj/f6gu/, df/ª	-)@!-%#)^#*
!(=	Zofd k':ts e08f/- lj/f6gu/, df/ª	-)@!-%@^#$%
@)=	dgfh k':ts e08f/- lj/f6gu/, df/ª	-)@!-%#)%%(
@!=	klAns aS; P08 :6zg/L- lj/f6gu/, df/ª	-)@!-%@)!&&
@@=	dgfnL k':ts e08f/- lj/f6gu/, df/ª	-)@!-%@!(@^
@#=	e66/f0 k':ts k;n- lj/f6gu/, df/ª	-)@!-%@$@$#
@$=	ljgfos k':ts k;n- lj/f6gu/, df/ª	-)@!-$&)!^)
@%=	Go :jl:ts k':ts- lj/f6rfs, df/ª	-)@!-%$%@!$
@^=	;~ho k':ts e08f/- /fhlj/fh, ;Kt/L	-(*$@*%)@*)
@&=	Gofkfg a'S l8l:6Ao6;–s6f/L, pbok/	-)#%-$@)*^$
@*=	dg'fn k':ts e08f/- uf03f6, pbok/	-)#%-$@)!@%
@(=	Gofkfg k':ts k;n- uf03f6, pbok/	-)#%-%$%^!#
#)=	;Ltf gfjn- nfxfg, l;/fxf	-)##-%^))@&
#!=	rfw/L a'S l8l:6Ao6;- nfxfg, l;/fxf	-)##-%^)$#$
#@=	zfx k':ts k;n- ldrof, l;/fxf	-)##-%%)%##
##=	dhb/ k':ts ejg- hgsk/, wglff	-)$!-%@!($#
#$=	jbxL k':ts ejg- hgsk/, wglff	-)$!-%@#(*@
#%=	>L/fd k':ts k;n- nfnaGbL, ;nfxL	-)$^-%)!%*(
#^=	;Gb|jtL k':ts k;n- rl/sf6	-(&$$)@(@!*
#&=	sfe|eujtL k':ts k;n- l;GwhL	-)$&-%@))%&
#*=	Go k/hg'f :6zg/L- l;GwhL	-)$&-%@))@%
#(=	h= Pg= k':ts k;n- dGynL, /fd5fk	-)$*-%$))!)
$)=	ldlnhhL k':ts tyf :6Zg/L- dGynL, /fd5fk	-)$*-%$))*#
$!=	yfkf a'S P08 ;Knfo;- rftf/f, l;GwkfNrfs	-)!!-^@)@&#
$@=	1fg uªuf k':ts k;n- agkf, sfe|	-)!!-^^#^&%
$#=	ljBf dlGb/- uf/ /ftx6	-)%%-%@)!(^
$$=	l;4fy :6zg/L- jL/u~h, k;f	-)%!-%@%(*%

$%= lemu' ;dfrf/ k':ts sGb| jL/u~h, k;f –)%!–%@*(!*
$^= hg/n a's P08 :6zg;– jL/u~h, k;f –)%!–%@^#@#
$&= u0fz k':ts e08f/– jL/u~h, k;f –)%!–%@$#^!
$*= Go khf k':ts k;n– jL/u~h, k;f –)%!–%@#$%&
$(= ljBfyL k':ts e08f/– jL/u~h, k;f –)%!–%@^*(!

%)= ljBfyL k':ts e08f/– x6f8f, dsjfgk/ –)%&–%@$!^)
%!= Go ;dfrf/ sGb| x6f8f, dsjfgk/ –)%&–%@$)%%
%@= >L ;rgf sGb| x6f8f, dsjfgk/ –)%&–%@!&#&

%#= clkm; xfn;n tyf a's :6f/– 6f8L, lrtjg –)%^–%^@*%$
%$= kf8n k':ts dxn– 6f8L, lrtjg –)%^–%^!)%#

%%= klkf~hnL k':ts k;n– k;f, lrtjg –)%^–%*@^@$

%^= df:s k':ts e08f/– gf/fo0fu9, lrtjg –)%^–%@$&@&
%&= Go klkf~hnL k':ts k;n– gf/fo0fu9, lrtjg –)%^–%@#$%@
%*= clkm; xfn;n– gf/fo0fu9, lrtjg (*$%)&#^*$
%(= sfdgf k':ts k;n– gf/fo0fu9, lrtjg –)%^–%#)@%)
^)= gf/fo0fL k':ts ;bg– gf/fo0fu9, lrtjg –)%^–%@!@*)
^!= xfd| k':ts k;n– gf/fo0fu9, lrtjg –)%^–%@!**$
^@= lzj k':ts k;n– gf/fo0fu9, lrtjg –)%^–%@!^$)
^#= Go lrqjg :6zg/L– e/tk/, lrtjg –)%^–%@%###
^$= ljBfyL k':ts e08f/– e/tk/, lrtjg –)%^–%@)&&*
^%= 9sfn aS; P08 :6zg/L– e/tk/, lrtjg –)%^–%#)(%$
^^= ;gufef aS; P08 :6zg/L– e/tk/, lrtjg –)%^–%#!$&)

^&= Jof; :6zg/L– bdfnL, tgx' –)^%–%^)@&&
^*= Go ljBfyL k':ts e08f/– bdfnL, tgx' –)^%–%^)%^^

^(= lqk/f k':ts k;n– wflbª –)!)–%@)!()
&)= ;/:jtL k':ts e08f/– wflbª –)!)–%@!)*#

&!= gd:t k':ts k;n– a66f/ g'jfsf6 –)!)–%^)%$&

&@= klkf~hnL k':ts k;n– uf/vf –)^$–$@!!!&

&#= em/gf k':ts k;n– a;Lzx/ –)^^–%@)%!)

&$= hobUf :6Zg/L– s'df, kjt –)^&–$@)@(#
&%= ;/:jtL aS; P08 :6Zg;– s'df, kjt –)^&–$@))%@

&^= ;ug :6zg/L :6f;– DofUbL– –)^(–%@))#%

&&= cfhg a's P08 :6zg;– kfv/f, sf:sL –)^!–%$!#@!
&*= kfv/f ;flxTo ;bg– kfv/f, sf:sL –)^!–%#)%*#
&(= s~rg k ':ts k;n– kfv/f, sf:sL –)^!–%@$$^^
*)= ;/:jtL k':ts k;n– kfv/f, sf:sL –)^!–%$)%)!
*!= dgsfdgf a's P08 :6zg;– kfv/f, sf:sL –)^!–%#)$$!
*@= nIdL k':ts ;bg– kfv/f, sf:sL –)^!–%$!!$#
*#= ljBfyL k':ts k;n– kfv/f, sf:sL –)^!–%@@)!@
$= ljBf dlGb/– kfv/f, sf:sL –)^!–%#$^&
*%= a's df6– kfv/f, sf:sL –)^!–%@&!**
^= ji6g kf7zfnf– kfv/f, sf:sL –)^!–%##)&
*&= au/ P8efG; aS;– kfv/f, sf:sL –)^!–%@!&&!
**= sf/fgf a's P08 :6zg;– kfv/f, sf:sL –)^!–%#*@$@
*(= cfzLjfb k':ts k;n– kfv/f, sf:sL –)^!–%$!!%(

()= kqklqsf :6zg/L -nfnrGbL– afunª –)^*–%@)!*$
(!= dnklt a's ;G6/– afunª –)^*–%@)%%@
(@= ;u/dfyf :6Zg/L – afunª –)^*–%@)@(@
(#= hgljZjf; k':ts k;n– afunª –)^*–%@!!%&

($= >i7 Goh PhG;L k':ts e08f/– tfg;g, kfNkf –)&%– %@))^&
(%= xfd| k':ts k;n– tfg;g, kfNkf –)&%– %@)!()

(^= gd:t k':ts e08f/–ufkLu~h, gjnk/f;L –)&*–^@)@!@

(&= nIDagL :68G6 sg/– e/xjf, ?kGbxL –)&!–%@#%($
(*= ;/n :6zg/L sGb| e/xjf, ?kGbxL –)&!–%@!&#$
((= xfd| k':ts k;n– e/xjf, ?kGbxL –)&!–%@^%@(

!))= cfzLif k':ts e08f/– a6jn, ?kGbxL –)&!–%$@*^&
!)!= l;6L a's P08 Goh ;G6/– a6jn, ?kGbxL –)&!–%$%@#^
!)@= k|tLIff :6zg/L ;G6/– a6jn, ?kGbxL –)&!–%$!)@)
!)#= k|eft a's P08 :6zg;– a6jn, ?kGbxL –)&!–%$$@@$
!)$= lbJoHoflt k':ts k;n– a6jn, ?kGbxL –)&!–%$)%*@
!)%= a'4 Ph'szgn OG6/kf|0hh– a6jn, ?kGbxL –)&!–%$%%(&
!)^= gkfn a's P08 :6Zg/L– a6jn, ?kGbxL –)&!–%$%^^)
!)&= ljzfn k':ts ;bg– a6jn, ?kGbxL –)&!–%$^%%(
!)*= Go ;/:jtL k':ts k';n– a6jn, ?kGbxL –)&!–%$%%#)
!)(= al8dlnsf :6Zg/L– a6jn, ?kGbxL –)&!–%$*!%@

!!)= gjHoflt k':ts tyf :6zg/L– ;lGwvs, c3fvfrL –)&&–$@)$%&

!!!= ;lgn :6zg/L– th;Lk/, bfª –)*@–%@)!(!
!!@= uf/L k':ts e08f/– th;Lk/, bfª –)*@–%@!$!)
!!#= l;:g k':ts e08f/– th;Lk/, bfª –)*@–%@#))^

!!$= hgtf a's :6n– 3f/fxL, bfª –)*@–%^)@^(

!!%= /fjn k':ts k;n– ndxL, bfª, bpv/L –)*@–%$))*)

!!^= dfpG6 Pe/i6 a's– gkfnu~h, afs –)*!–%@@*$^
!!&= pHHjn :6zg/L :6f;– gkfnu~h, afs –)*!–%@!(^$
!!*= df5fkR5 a's P08 :6zg/L– gkfnu~h, afs –)*!–%@^&$%
!!(= ;u/dfyf aS;– gkfnu~h, afs (*$(^$$@)&

!@)= d~h>L OG6/kf|0hh– sfxnk/ afs –)*!–%$)#@%

!@!= ;li6 k':ts k;n– ;Vt –)*#–%@$#*(
!@@= cNkmf :6zg/L :6f;– ;Vt –)*#–%@!!#&
!@#= Go k|eft k':ts k;n– ;Vt –)*#–%@))&%
!@$= kjt k':ts k;n– ;Vt –)*#–%@!!^$
!@%= Hafnf :6zZg/L– ;Vt –)*#–%@))*!
!@^= xfd| k':ts k;n– ;Vt –)*#–%@)$()

!@&= rfw/L a's l8kf– wgu9L, snfnL –)(!–%@!@%)
!@*= r'jf0 k':ts k;n– wgu9L, snfnL –)(!–%@#$))
!@(= rfnfgL k':ts e08f/– wgu9L, snfnL –)(!–%@$(%*
!#)= ;Ud a's P08 :6zg;– wgu9L, snfnL –)(!–%@!%)(
!#!= Odh a's P08 :6zg;– wgu9L, snfnL –)(!–%@^%#(
!#@= guL 68 ;Knfo; – wgu9L, snfnL –)(!–%@%#%)
!##= ;he a's P08 :6zg;– wgu9L, snfnL –)(!–%@#%^@
!#$= ;Ifd a's P08 :6zg;– wgu9L, snfnL –)(!–%@)&#%

!#%= hfzL k':ts e08f/– afuahf/ 88nw/f –)(^–$@)!@^
!#^= ;dhL– afuahf/ 88nw/f –)(^–$@)!$(

!#&= af:sf6f k':ts k;n– cQl/of, snfnL –)(!–%%)%*#
!#*= bLkHoflt k':ts k;n– cQl/of, snfnL –)(!–%%)&@)

!#(= Hoflt aS; P08 :6Zgz– 6Lsfk/ snfnL –)(!–%^)*!%
!$) k|tLs aS; P08 :6Zgz– 6Lsfk/ snfnL –)(!–%^)#!!

!$!= Go cofn k':ts k;n– el/ufp, jlbof –)*$–$)#))^

!$@= ;/:jtL k':ts k;n– dxGbgu/ s~rgk/ –)((–%@#*!@
!$#= bUf k':ts e08f/– dxGbgu/ s~rgk/ –)((–%@!$^*
!$$= dxfsfnL ;dfrf/ sGb| dxGbgu/ s~rgk/ – (*$*&@!$*&

!$%=	Go dxf¿b|k\:ts e08f/– dxGbgu/ s~rgk/	–)((–%@%#^&
!$^=	ljlkg k\:ts k;n– dxGbgu/ s~rgk/	–)((–%@)!$*
!$&=	vKt8 k\:ts k;n– dxGbgu/ s~rgk/	–)((–%@)%@&

-pkTosf_

!$*=	ldq k\:ts P08 :6zg/L– eQmk/	–)!–^^!@@!%
!$(=	ljBfyL ;fdul sGb| eQmk/	–)!–^^!$#%^
!%)=	kf6g a\s ;k– kf6g9fsf, nlntk/	–)!–%%%%@%^
!%!=	clwsf/L k\:ts k;n– kf6g9fsf, nlntk/	–)!–%%@&*@%
!%@=	kljq a\S; P08 :6zg/L– nugvn, nlntk/	–)!–%%#)@$&
!%#=	o@f a\S; P08 :6zg/L– dfgejg, nlntk/	–(*%!!#()%(
!%$=	Pstf a\s l8l:6Ao6;– yfkfynL, sf7df8f	–)!–$$^)$*@
!%%=	/Tg a\s l8l:6Ao6;– afuahf/, sf7df8f	–)!–$@@#)@^
!%^=	lxdfnog a\s ;G6/– afuahf/, sf7df8f	–)!–$@$@)*%
!%&=	kf7o ;fdul k;n– 3G6f3/ sf7df8f	–)!–$@$#!%)
!%*=	/Tg k\:ts e08f/– ef6flx6L, sf7df8f	–)!–$@$*(^#
!%(=	Pd= s= a\s klAn;– ef6flx6L, sf7df8f	–)!–$@$(*#^
!^)=	gzgn a\s ;G6/– ef6flx6L, sf7df8f	–)!–$@@!@^(
!^!=	ho a\s l8kf– ef6flx6L, sf7df8f	–)!–$@@!*^#
!^@=	cg'a\S; ;Knfo;– ef6flx6L, sf7df8f	–)!–$@^*(&!
!^#=	l/8; Kjf0G6– ef6flx6L, sf7df8f	–(*$!##$)*^
!^$=	cS;kmf8 0G6/gzgn– k|bzLdfu, sf7dff8f	–)!–$@$^)@!
!^%=	df8g a\s P08 :6zg/L– k|bzLdfu, sf7dff8f	–)!–$@@)*$@
!^^=	cS;kmf8 :6f/– ngrf/ sf7dff8f	–)!–$$@#&*)
!^&=	gfan a\s P08 :6zg/L– ngrf/ sf7dff8f	–)!–$$!$%^*
!^*=	k/jL k|sfzg– /fdzfxky, sf7df8f	–)!–$@@(@##
!^(=	k/jL a\s xfp;– /fdzfxky, sf7df8f	–)!–$$#)*@#
!&)=	bLks k\:ts e08f/– ktnL;8s, sf7df8f	–)!–$$@$*(%
!&!=	cfhg k\:ts e08f/– gofafgZj/, sf7df8f	–)!–$$(%^##
!&@=	a\s jN8– gofafgZj/, sf7df8f	–(*%!!@&@)&
!&#=	clezif a\s P08 :6zg/L– dWoafgZj/, sf7df8f	–)!–$$$^@*$
!&$=	cGhfg a\S; P08 :6zg;– ljzfngu/ sf7df8f	–)!–$$#&%%)
!&%=	l;Gw'a\S; P08 :6zg;– rfalxn, sf7df8f	–)!–$$^#)^(
!&^=	OGb|jtL a\S; P08 :6zg;– uf/L3f6, sf7df8f	–)!–$!!$^@@
!&&=	af4 a\s P08 :6zg;– af4, sf7df8f	–)!–$(!^%%*
!&*=	ljBf a\s P08 :6zg;– af4, sf7df8f	–)!–$(!^^*$
!&(=	klJns a\s l8kf– ufuaŠ sf7df8f	–)!–$#%$(&$
!*)=	al4 a\s P08 :6zg/L– a;Gw/f, sf7df8f	–(*%!)*%(^&

***

के तपाईंले शब्दार्थका साहित्यिक पुस्तकहरू पढ्नुभएको छ ?

k7gofU]o xfdl| s]xL k\:tsx?

ä zAbsfz ã

!= zAbfy{gkfnL zAb;fu/ -;L8L;lxt bO{/ªdf_	-j;Gtsdf/ zDdf{ gkfnL	!^%)÷–
@= ;ªlIfKt gkfnL zAb;fu/ -;L8L;lxt_	-j;Gtsdf/ zDdf{ gkfnL	!!))÷–
#= ;ªlIfKt gkfnL zAb;fu/ -:68]6_ -	-j;Gtsdf/ zDdf{ gkfnL	*%)÷–
$= ;fgf] gkfnL zAb;fu/	-j;Gtsdf/ zDdf{ gkfnL	%))÷–
%= zAbfy{;ªux -gkfnL gkfnL_	-ljgosdf/ zdf{gkfn	#&%÷–
^= gkfnL cªuhL gkfnL zAb;fu/ -;L8L;lxt_	-ljgosdf/ zdf{gkfn	!!))÷–
&= gkfnL cªuhL gkfnL zAb;fu/ -:68]6_	-ljgosdf/ zdf{gkfn	*))÷–
*= gkfnL cªuhL zAb;fu/	-ljgosdf/ zdf{gkfn	#&%÷–
(= zAbfy{;ªux -gkfnL cªuhL_	-ljgosdf/ zdf{gkfn	!*)÷–
!)= cªuhL gkfnL zAb;fu/	-ljgosdf/ zdf{gkfn	#@%÷–
!!= zAbfy{;ªux -cªuhL gkfnL_-	-ljgosdf/ zdf{gkfn	!*)÷–
!@= cªuhL cªuhL gkfnL zAb;fu/ -;L8L;lxt_	-ljgosdf/ zdf{gkfn	!!))÷–
!#= cªuhL cªuhL gkfnL zAb;fu/ -:68]6_ -;L8L;lxt_	-ljgosdf/ zdf{gkfn	&%)÷–
!$= cªuhL cªuhL gkfnL zAb;fu/ -:sh_	-ljgosdf/ zdf{gkfn	%))÷–
!%= cªuhL cªuhL gkfnL zAb;fu/ -Onf0]6/L_	-ljgosdf/ zdf{gkfn	#))÷–
!^= sfgg'L tyf kzf;sLo zAb;fu/	-ljgosdf/ zdf{gkfn / -8f= ljZjbLk clwsf/L	$^)÷–
!&= zAbfy{;ªux -sfgg'L tyf kzf;sLo_ -$^)÷-	sfdf kmf];f_	
!*= gkfnL cªuhL gJ]f/L zAb;fu/	-ljgosdf/ zdf{gkfn / -zh]bnfn l;x+	&))÷–
!(= gkfnL cªuhL ;+:st zAb;fu/	-j;Gtsdf/ zDdf{ gkfnL / -ljgosdf/ zdf{gkfn	*%)÷–
@)= dfgj clwsf/ zAbsfz	-dfwj /]dL / -shfzsdf/ l;jfsf6L	^))÷–
@!= gkfnL ul0ft sfz	-dxL]j/k|;fb pkfWofo / -ljgosdf/ zdf{gkfn	!%))÷–

ä अध्यात्म एवं दर्शन ã

!= zAbfy{uLtf	-j;Gtsdf/ zDdf{gkfn	!&%÷–
@= !#% pklgift-;ªux -dh;lxt_	-j;Gtsdf/ zDdf{gkfnL	!!))÷
#= cWofTd / hLjg	-Hofl]t clwsf/L	!&%÷–
$= uGtJoGt	-ladh	!@%÷–
%= ç	-ladh	@@%÷–
^= k~rfdt	-7fs'/ zdf{	!&%÷–
&= si0f sXgf	-lbJokef vgfn	#%)÷–
*= efujt Ps ljj]rgf	-uflj\`Gb lwld/] jbdl0fL	@))÷–
(= ;lQm;Wf	-cg'7fs'/ zdf{	&%÷–

!): 1fg–lj1fg	-uf]ljGbk|;fb bfxfn	#%)÷–
!!: Jojxf/ -Jofjxfl/s bzg_	-Pl;jGbk|;fb Gofk|fg]	$))÷–
!@: of]lotf	-Pl;jGbk|;fb Gofk|fg]	#&%÷–
!#: /fhgLlts tyf ;fdflhs kl/jtg,	-Pl;jGbk|;fb Gofk|fg]	#))÷–
!$: ljsf; / k0ffnL	-Pl;jGbk|;fb Gofk|fg]	@%)÷–
!%: hLjg cgelt	-;Ltf/fdk|;fb buf]fn	@))÷–
!^: gLlt zts -etxl/_	-cgªgf/fo0f 1jfnL	#))÷–
!&: j}bs ;+sltdf gf/L	-nIdL df:s]	#%)÷–

ä **समालोचना** ã

!: b]jsf]6f cfofd / kjlQ	-slkn c1ft	!@%÷–
@: t];f] cfvfsf] cfnf]rgf	-8f= /fdk|;fb 1jfnL	!&%÷–
#: pkGof; ;dfnf]rgf	-8f= /fdk|;fb 1jfnL	@&%÷
$: ;flxTo–lg?k0f	-8f= 3gZofd Gofk|fg]kl/>dL	!^)÷–
%: ;dLIff ;dfx/0f	-8f= 3gZofd Gofk|fg]kl/>dL	!&%÷–
^: gkfnL dlxnf ;flxTosf/	-nLnf n06]h	&))÷–
&: gkfnL dlxnf n]vg Ⅱ kjlQ / of]ubfg	-/hgL 9sfn÷uLtf lqkf7L	@&%÷–
*: ljj]rg	7fs'/ zdf{	#))÷–
(: cleJo~hg	7fs'/ zdf{	@%)÷–
!): kl/bz{g	7fs'/ zdf{	@))÷–
!!: cg}s ljwf cg}s bli6	cl0asf cof{n	#))÷–
!@: ;]4flGts cfwf/ Ⅱ kfof]us ljZn]if0f	hLjg hLjGt	@*)÷–
!#: sfJo, lgaGw s}bsf b]jsf]6f	-kf= /fh]Jb ;'j]bL	@%)÷–
!$: ;d;fdlos ;dfnf]rgf	-kf= /fh]Jb ;'j]bL	&%)÷–
!%: cfwlgs gkfnL syfdf cle3ft	-8f= zflGt lu/L	*%)÷–
!^: zAbfy{;f]kfg- sljtf ;dfnf]rgf -;+7fs'/ zdf{ljgosdf/ zdf{gkfn		$))÷–

ä **उपन्यास** ã

!: lrqn]vf -eujtLr/0f jdf{cgªfb_	-ljgosdf/ zdf{gkfn	()÷–
@: dlQm;ªufd -xfj}8kmf:6-cgªfb_	-j;Gtsdf/ zdf{gkfn	!%%÷–
#: lg/k/fwsf] xTof -xfj}8kmf:6-cgªfb_	-j;Gtsdf/ zdf{gkfn	!))÷–
$: ablnbf] llflth	-uLtf s}z/L	()÷–
%: gkfnsf] klxnf] sf]tkj{	-P; kL cf;f	(%÷–
^: a'4	-P; kL cf;f	@!%÷–
&: dlQmo'4sf] aLpm	-g/]Jb k/fz/	*%÷–
*: tLtf];To	-wd{fh kf}8ofn	*%÷–
(: kmªu p8]sf] of}g	-8f= Clifs}z/fh /]gdL	&)÷–
!): lj:dft	-ufkfn ;~h]h	@))÷–
!!: /x:o	-;Ltf e66/f0f{	!@%÷–
!@: rgf}tL	-ksfzdl0f bfxfn	@@%÷–
!#: oGq dfgj	-OGb' kGt	!!)÷–
!$: sNkgf ;+f/	-dlQmgfy zdf{	!%)÷–
!%: lj;ªut hLjg	-?s' sfsL{	!$)÷–
!^: cglUgsf	-8f= ljZjbLk clwsf/L	@@%÷–
!&: ;¿lr	-zflGt zdf{	!%)÷–
!*: bjbdf0fsf] lsgf/df	-kbLk gkfn	!@%÷–
!(: Ps xhf/ jif{	-kbLk gkfn	!^)÷–
@): **5 n3pkGof;** -uLtfs}z/L, ufkfn ;~h]h, k0o/lZd vltj8f, kbLk gkfn, /fh]Ij/ b]jsf]6f, ljgosdf/ zdf{gkfn		!$)÷–
@!: cd]/sfdf cfdf	-ef/tL uf}td	&))÷–

@@: xhf/ ;kgf	-sdf/ sf^n]	!%)÷–
@#: dfG5] eP/ d/]sf] dfG5]	-ljkh l;hfklt	@%)÷–
@$: b l:kª ne	-ljgf]bsdf/ >]7	@%)÷–
@%: cfef;	-ljgf]bsdf/ >]7	#))÷–
@^: /ldnfgfgL	-ej gxl/ l;Ubh	!$)÷–
@&: ;'/f;Gb/L	-ej gxl/ l;Ubh	!^)÷–
@*: /fdbf0	-ej gxl/ l;Ubh	#))÷–
@(: cfdf]{	-ej gxl/ l;Ubh	@%)÷–
#): gof af6f]	-gf/fo0fshfz l;Ubh	@%)÷–
#!: ;ª3if{	-gf/fo0fshfz l;Ubh	#%)÷–
#@: cg'fu	-gf/fo0fshfz l;Ubh	#%)÷–
##: 5fof	-e/t ;'j]bL	$))÷–
#$: /fk	-rGbdl0f kf}8]h	#@%÷–
#%: r8fnf	-ufljGb l3ld/]jbdl0f	$))÷–
#^: pNnf;	-OGb' kGt	#%)÷–
#&: ksf/Gt/	-6Lsfk|;fb vltj8f	@%)÷–
#*: Old Man In The Mirror	-Anthal Nepal	@@%÷–

ä **कथा-लघुकथासङ्ग्रह** ã

!: Pp6L csL{nfp/f	-sGxof gf;ggL	!@%÷–
@: kfr syf	-/fh]Ij/ b]jsf]6f	*)÷–
#: cgGt ofqf	-;'/g pk]tL	!))÷–
$: dTob't	-hoGtL zdf{	!))÷
%: lhpbf] cfTdf	-wd{fh kf}8ofn	!%)÷–
^: n]dªx?	-nf]s]Jbaxfb'/ rGb	@))÷–
&: wdf{Ew	-k0o/lZd vltj8f	!%)÷–
*: sd/]8 efph"	-si0f ahuf0f{	!&%÷–
(: Jo/fx?sf] syf	-xl/ yfkf	@))÷–
!): /ftf]8fo/L	-;Ltf/fd gkfn	@@%÷–
!!: cfsfz dW}g	-8f= ljZjbLk clwsf/L	@))÷–
!@: kl/ldt	-xl/ yfkf	@))÷–
!# k/bzsf] Joyf	-xl/ yfkf	@@%÷–
!$: aQldlg cWof/f]	-zfGtf >]7	#))÷–
!%: b]fgsf] cf}/L	-hgs jfUn]	#@%÷–
!^: lgbfpg g;s]sf /ftx?	-ufkfn cZs	@^)÷–
!&: lal6z cf]bb/	-/fdxl/ kf}8ofn	@%)÷–
!*: eljiojf0fL	-/fddl0f kf]v/]h	#%^÷–
!(: c5]tf	-6ªsaxfb'/ cfn]	#%)÷–
@): 3fd	-zlfdf dfgGw/	@@%÷–
@!: zxLbx?sf] lj/f]w kq	-ljZjgfy vgfn	#))÷–
@@: syfjfl6sf -^& gf/Lsf ^& syf_	-;+ljgosdf/ zdf{gkfn	%%)÷–

ä **निबन्ध-प्रबन्ध-नियात्रा-संस्मरण-वृत्तान्त** ã

!: aXdro{of}g;+dsf] j}1flgs pkfo	-tLy{fh kf}8]h	!%)÷–
@: hLjgsf] cfvL%ofn	-gf/fo0fk|;fb 9ªufgf	*%÷–
#: dw];L cfGbf]hgsf @! lbg	-dw';bg kf08]	!))÷–
$: jf]gof]sf] g/d08 lzsf/L	-dw';bg kf08]	*)÷–
%: kTy/ kufNb}	-ufkfn ;~h]h	!%)÷–
^: wd{lzvfsf] nodf ;Nnfsf] ;';}hL	-/dz ljsn	@%)÷–
&: Infinity	-ej}z vgfn	!&%÷–

*: ;df6sf] ;Ldfleq / aflx/ efgbQm	-kf: /fhJb ;'jbL	!^)÷-
(: d]/f] df6f];u	-xl/ yfkf	@@%÷-
!): ;do ;dosf s'/f	-hubLz nfld5fg]	@%)÷-
!!: nosf] vf}hLdf	-/hgL 9sfn	@))÷-
!@: ;To;#fk	-dfºg rfkfufO{+	@%)÷-
!#: ‰ofDnL afv fsf]kf7f]	-8f: lzj uf}td	$))÷-
!$: ;f9]-xf:oJoªUo_	-;j{L jfUn]	@%)÷-
!%: 5]p g 6Kkf]	-ksfzk;fb pkfWofo	!%)÷-
!^: ;bz{g	-sdn l/hfn	$))÷-
!&: cd/Tjsf] ;Demgf	-kf: lzjukn l/;fn	%))÷-
!*: gf}5aGbL	-;/:jtL lu/L	%))÷-
!(: >Lhªu zfxsf]hLjg ofqf	-;/:jtL lu/L	@%)÷-
@): kJ0ff ;f}t ebsdf/L 3n]	-;/:jtL lu/L	#))÷-
@!: kl/ro M j;Gtsdf/ zDdf{gkfn	-ag"nfld5fg]	@)÷-
@@: kftfnsf dfG5]x?	-lagfb v8sf	%))÷-
@#: b}z / ljb}z	-ljgfb gkfn	#&%÷-
@$: clekJ0ff -Motivation_	-czf]s e/	#))÷-
@%: aªnª aªnª	-k0o sfsL{	@%)÷-
@^: dfyfkRrL	-ljgosdf/ zdf{gkfn	!%)÷-
@&: kg/fjlQ	-ljgosdf/ zdf{gkfn	!&%÷-
@*: k/fjtg	-ljgosdf/ zdf{gkfn	@))÷-
@(: vf}h	-ljgosdf/ zdf{gkfn	@@%÷-

ä कविता-काव्य-महाकाव्य ã

!: tLtfdL7f s'/f- j;Gtsdf/ zDdf{gkfnL, cRot'/d0f clwsf/L, e'jgxl/ l;Ubh, rGbk;fb Gofkfg] ksfzdl0f bxfn, b]L gkfn, 7fs'/ zdf{ /fdk;fb kGt, pdf ld> , nldLsdf/ sf]/fnf, ufkLsi0f zdf{ !!!÷-

@: gUtsf s'/f- j;Gtsdf/ zDdf{gkfnL, lzjufkfn l/;fn, lji0f'keft, vuJb vfN;f3/] P;kLcf;fL, czf]ssdf/ nfld5fg] dfwj l3ld/] afnsi0f e66/fO{ u0f/fh sf^n] uf]jGbk;fb l3ld/] dsGbk;fb zdf{ !##÷-

#: gUtljrf/- j;Gtsdf/ zDdf{gkfnL, 7fs'/ zdf{ nldLsdf/ sf]/fnf, ufkLsi0f zdf{ vuJb vfN;f3/] ag"nfld5fg] 8f:cfdljL/ l;+ a:g]t, g/Jb k/fz/ ;GbLk;fu/ gkfn, 8f: 6Lsf/fd -ljZj]j/L_ clwsf/L, ljgosdf/ zdf{gkfn !##÷-

$: ?jf0oft -pd/v®ofdsf]sfJo_ -cg'jfb_	-j;Gtsdf/ zDdf{gkfnL	&%÷-
%: ls/ftfhgLo -ef/ljsf]dxfsfJo_ -cg'jfb_	-j;Gtsdf/ zDdf{gkfnL	!%)÷-
^: oftgf -uBdxfsfJo_	-OGb' kGt	!%)÷-
&: j;GtfgGb -rDk'sfJo_	-7fs'/ zdf{	!))÷-
*: zAbgfb -sljtf;ªux_	-7fs'/ zdf{	!%!÷-
(clegjg -sfJo_	-7fs'/ zdf{	!%)÷-
!): gUtkB	-7fs'/ zdf{	@%)÷-
!!: cfemh -sljtf;ªux_	-obgfy j;Gtk'/]	^)÷-
!@: ah6 gDa/ kfr -sljtf;ªux_	-ksfz rfkfufO+	!%)÷-
!#: lrGtg;usf]ofqf -sljtf;ªux_	-;Ltf e66/fO{	!@%÷-
!$: c>Wf/f -sljtf;ªux_	-r8fdl0f cfhL	!))÷-
!%: cfdf -sljtf;ªux_	-r8fdl0f cfhL	!%)÷-
!^: k1frlf' -dxfsfJo_	-g/Jb k/fz/	!%)÷-

!&: khftGq}khftGq -JoªUo sljtf;ªux_	-h'4axfb'/ s]¿L:	!))÷-
!*: j;Gt -sfJo_	-/fh]Lj/ b]sf]6f	&%÷-
!(: :jg -sljtf;ªux_	-/fh]Lj/ b]sf]6f	!))÷-
@): Ps c~hhL dg -uhn;ªux_	-sdnf l/;fnlHofl]tL	!@%÷-
@!: tflÎjs ;Hhg ;jf{/f /0fgLlt -sljtf;ªux_	-clgn uf}rg	!&%÷-
@@: dGyg -sljtf;ªux_	-clgn uf}rg	@))÷-
@#: cf] rGbdf -sljtf;ªux_	-dl0f/fh l;+	@)!÷-
@$: dLof]-uhn;ªux_	-xl/ yfkf	@@%÷-
@%: l;hgfgGb -sfJo_	-ag"nfld5fg]	!@%÷-
@^: cg:dlt -sfJo_	-ag"nfld5fg]	!))÷-
@&: d tÎj -sfJo_	-ag"nfld5fg]	!))÷-
@*: d/L ;lugL -sfJo_	-ag"nfld5fg]	!%)÷-
@(: cfux -sfJo_	-ag"nfld5fg]	!@%÷-
#): ;Gb/Lsf] ;jf0f{-;jf0f{	-gf/fo0f gkfn	^%÷-
#!: chn uhn -uhn;ªux_	-gf/fo0f gkfn	!))÷-
#@: dQms d~h/L -dQms;ªux_	-gf/fo0f gkfn	!))÷-
##: uhn d08L -uhn;ªux_	-gf/fo0f gkfn	!))÷-
#$: dQms ;l/tf -dQms;ªux_	-gf/fo0f gkfn	!))÷-
#%: e0rfnf]sf] ;jf0{-;jf0{	-gf/fo0f gkfn	!))÷-
#^: kjf;Lsf]gf;f]-uhn;ªux_	-$) uhnsf/	!))÷-
#&: af6f] vf}b}af6fdf -sljtf;ªux_	-xl/dfof e]jfn	!&%÷-
#*: ;/sf/kfl/sf]ufp -sljtf;ªux_	-si0f s66h	!%)÷-
#(: kdf]sif{-dxfsfJo_	-nldLsdf/ sf]/fnf	@%)÷-
$): :dltkik -sljtf;ªux_	-nldLsdf/ sf]/fnf	!%)÷-
$!: tf;sGbdf dxfslj b]sf]6f	-k?ff]d l;Ubh	!%)÷-
$@: cdtf~hnL -dQms;ªux_	-ltn:dL kef;	@))÷-
$#: dQmsf~hnL -dQms;ªux_	-ltn:dL kef;	@%)÷-
$$: ltnf~hnL -dQms;ªux_	-ltn:dL kef;	@^)÷-
$%: dlGb/ / dfcf]	-/fdsdf/ kl08t	@))÷-
$^: ;lQm ;ªux	-/fdk;fb 1jfnL	!@%÷-
$&: bf]fgdf pleP/	-lqe'jgrGb jfUn]	@*)÷-
$*: cGtdgsf ;';jhL	-/fhJb kf8h	!%)÷-
$(: sf}Lsf p8fg -sljtf;ªux_	-8f: ljb'/ rfln;]	#%)÷-
%): lhn]6gdf km'h -uhn;ªux_	-bufk;fb Ujfn6f/]	@@%÷-
%!: af6f]x]//xg]af6fx?	-8f:lzj uf}td	@%)÷-
%@: j;Gw/f -dxfsfJo_	-vuJb vfN;f3/]	#@%÷-
%#: uLtuGw -lxGbL uLt;ªux_	-ufkn cZs	!%)÷-
%$: lqj]0fL	-hgs jfUn]	#))÷-
%%: crgf -zf]ssfJo_	-eujtL cofn	!%)÷-
%^: 6';fPsf]uug -xf0s"	-cfljisf/ ef/tL	#))÷-
%& kj{ssf ltofnLx?	-dxfb]j clwsf/L	!%)÷-
%*: cgU-hg	-pQdsi0f dhuf	@%)÷-
%(: rfxgfsf rf]6fx?	-;fg' sf]ljb	!%)÷-
^): 5Gbsf ;o yuf	-lqnf]rg cfrfo{	#%)÷-
^!: nf}ssb]v kf/nf}ss;Dd -sljtf;ªux_	-ljgosdf/ zdf{gkfn	%)÷-
^@: dToafw -sljtf;ªux_	-ljgosdf/ zdf{gkfn	@%)÷-
^#: dfuf6Lk -sljtf;ªux_	-ljgosdf/ zdf{gkfn	@%)÷-
^$: kdf~hnL -dQms;ªux_	-ljgosdf/ zdf{gkfn	@%)÷-

ä नाटक ã

!: kafjf rGbfjlo ->Lsi0f ld>sf] gf6s_ -cg'_ -j ;Gtsdf/ zDdf{'gkfn ^%÷-
@: ef;sf ;du| gf6osLt -ef;sf !$ gf6s_ -cg'_ -j ;Gtsdf/ zDdf{'gkfn *))÷-
#: /fhz]v/sf ;du| gf6osLt -/fhz]v/sf # gf6s_ -cg'_ -j ;Gtsdf/ zDdf{'gkfn @%)÷-
$: jL/ªugf es6L / zxLb wdafkm]f -gf6s_ -P ;kL cf;f @))÷-

ä भाषा ã

!: Perfect English -/]k8$;_	-uf}shk|;fb zdf{	@*)÷-
@: Learn Nepali yourself, know Nepal yourself	-k|sfzdl0f bxfn	#%)÷-
#: Professional English Grammar-	-jfdb] kf8]h	#%)÷-

ä नेपाली बाल-साहित्य ã

!: tLgtf/f -afnsyf_	-j ;Gtsdf/ zDdf{gkfn	#%÷-
@: pbf/tfsf] k/fsfi7f -afnsyf_	-j ;Gtsdf/ zDdf{gkfn	$)÷-
#: /df0nf] zlgjf/ -afnsyf_	-efef zdf{	$)÷-
$: tLg dV{ ;fyLx? -afnsyf_	-cfef zdf{	#%÷-
%: ;fgLsf] axfb'/L -afnsyf_	-cfef zdf{	$)÷-
^: d]/f]Kof/f] v}}]-afnpkGof;_	-ljZj/fh kf08]	%)÷-
&: l;x+ / nfdv66]-afnsyf_	-ljZj/fh kf08]	#%÷-
*: bz}sf] blIf0ff -afnpkGof;_	-uªuf kf8]h	$)÷-
(: sfun]lsg sf sf eG5 -afnsyf_	-uªuf kf8]h	#%÷—
!): uhfasf] kmh -afnsyf_	-uªuf kf8]h	^)÷—
!!: afnuLt -afnuLt_	-h4axfb'/ s];L	^)÷-
!@: lemlnldln tf/f -afnuLt_	-;'/g pk]tL	@%÷-
!#: k5'tf] -afnsyf_	-;'/g pk]tL	@%÷-
!$: cfsfz] k/L -afnsyf_	-;'/g pk]tL	#%÷-
!%: cfdf / 5f]f -afnsyf_	-pldf{nf nfld5fg]	#%÷-
!^: 5'55'] lg? -afnsyf_	-pldf{nf nfld5fg]	$)÷-
!&: bz dxfdV{-afnsyf_	-lx/0osdf/L kf7s	#%÷-
!*: /fdsyf -kf}fl0fssyf_	-lx/0osdf/L kf7s	$)÷-
!(: l;Gs}sf] ;kmntf -afnpkGof;_	-zdLhf v8sfllbfxfnl	&)÷-
@): ;fg]aGof] ;Gtaxfb'/ -afnsyf_	-zdLhf v8sfllbfxfnl	&)÷-
@!: ;0/]/ ebkm'66]-afnsyf_	-zdLhf v8sfllbfxfnl	&)÷-
@@: pHofnf] af6f] lzIffsf] -afnsyf_	-zdLhf v8sfllbfxfnl	&)÷-
@#: ;fgL -afnpkGof;_	-zdLhf v8sfllbfxfnl	&)÷-
@$: ;b{xfdf] ;fyL -afnsljtf_	-zdLhf v8sfllbfxfnl	%%÷-
@%: bLIffsf] k'tnL -afnsyf_	-zdLhf v8sfllbfxfnl	&)÷-
@^: k'tnLsf] lax] -afnsyf_	-dw';bgk|;fb l3ld/]	#%÷-
@&: l;p/f] -afnsyf_	-8f= ljZjblk clwsf/L	#%÷-
@*: tanfsf] j}bgf -afnsyf_	-8f= ljZjblk clwsf/L	$)÷-
@(: afb/sf] lrGtf -afnsyf_	-uflj}Gb lwld/]j}bdl0fl	!%)÷-
#): :ofnsf] ldqtf -afnsyf_	-uflj}Gb lwld/]j}bdl0fl	!%)÷-
#!: b0{6fps] ;k{-afnsyf_	-uflj}Gb l3ld/]j}bdl0fl	$)÷-
#@: b0{v66]la/fnf] -afnsyf_	-nlntfbfjfLl	$)÷-
##: dV{l;x+ -afnsyf_	-/}zf l3ld/]	$)÷-
#$: s}L dxfk?if -kf}fl0fssyf_	-/~h>L k/fhhL	$)÷-
#%: afndxfef/t -kf}fl0fssyf_	-/~h>L k/fhhL	!^)÷-
#^: ;Gb/ / ;'Lsf]ljjfx -afnsyf_	-kf/;dl0f bfxfn	$)÷-
#&: hf]vdk0f{kxf8L ofqf -cg'jfb-ofqf;+d/0f_	-cflzif kf08]	^)÷-
#*: wtL{usf] s'/f -afnsljtf_	-;k|;Ggf e66/f0{	%)÷-
#(: kmhsf ;fyL xfdL -afnsyf_	-;Ltf e66/f0{	&%÷-

$): ls;fg / eujfg -afnsyf_	-ljgosdf/ zdf{gkfn	#%÷-
$!: 3/ -gLltsyf_	-ljgosdf/ zdf{gkfn	$)÷-
$@: afn ;fyft ->]7 -afnuLt_	-0Gb|sdf/ >]7	*)÷-
$#: /fdf]afgL -afnuLt_	-/fdljqmd yfkf	!))÷-
$$: O{ofn' v/fof] -afnsyf_	-Pnal rflDnª	!))÷-
$%: sy}yf -afnsyf_	-uf}sh v8sf	&%÷-
$^: ;';}hL -afnuLt_	-uf}sh v8sf	&%÷-
$&: nfnfafnf -afnsljtf_	-uf}sh v8sf	&%÷-
$*: cgf]f] t/sf/L -afnsyf_	-b]sL s];L	&%÷-
$(: /ªusf] sxfgL -afnsflo_	-0Gb' kGt	!))÷-
%): sldnfsf] tftL -afnsljtf_	-0Gb' kGt	!))÷-
%!: gof ;fyL -afnsyf_	-;lfdf dfgGw/	$)÷-
%@: 3'g hfp emfkf -lrqsyf_	-/lZd l/dfn	!%)÷-
%#: jftfj/0f -lrqsyf_	-/lZd l/dfn	!%)÷-

ä अङ्ग्रेजी भाषाका बाल-साहित्य ã

!: Regret (story)	–Suren Upreti	^)÷-
@: Angel (story)	–Suren Upreti	^)÷-
#: Bright Qmars (song)	–Suren Upreti	^)÷-
$: 15 Qmories (story)	–Jyoti Adhikari	&)÷-
%: Alan, The little Kangaroo (story)	–Jyoti Adhikari	&%÷-
^: Country's Pride (story)	–Bhabha Sharma	&)÷-
&: Grand Mother (story)	–Muktinath Sharma	&)÷-
*: Fables in English	–Narayan Nepal	!@%÷-
(: Everything Has an Origin (Mahavarata Series)	–Prakashmani Dahal	^)÷-
!): Growth Follows the Origin (Mahavarata Series)	–Prakashmani Dahal	^)÷-
!!: Greed, Envy and Ignorance (Mahavarata Series)	–Prakashmani Dahal	^)÷-
!@: Life After the Beginning (Mahavarata Series)	–Prakashmani Dahal	^)÷-
!#: An Ego When Relapsed (Mahavarata Series)	–Prakashmani Dahal	^)÷-
!$: Once When DeraieLd (Mahavarata Series)	–Prakashmani Dahal	^)÷-
!%: The Ultimate Truth (Mahavarata Series)	–Prakashmani Dahal	^)÷-
!^: Lagecy The Hunt (Novel)	–Shreevatshanka Dhakal	!@%÷
!&: The Magic Spoon (story)	–Indu Pant	!%)÷
!*: Mzzako Katha (story)	–Gokul Khadka	!%)÷

ä क्याम्पसस्तरीय ã

!: !! sf]cy{f:q	-uf}s0f{dNn	!&%÷-
@: !@ sf]cy{f:q	-xl/bf; ;fksf}f÷cf]dsf/ kf8]h	!^)÷-
# Elements of Economics (XII) -tf/f e';fn÷ozf]v/f k|;f0{/fhg kmfh'		#))÷-
$: Jofj;flos cy{f:q (B . B . S, BBA) -uf}s0f{dNn		@))÷-
%: Business Economics (B . B . S, B . Com) -uf}s0f{dNn		$))÷-
^: Business Statistics (B . B . S . , B . Com, B . B . A, BIM) -dgf}h clwsf/L÷dxfk|;fb >]7÷kf}f/fh vgfn, z/brGb| sf^n]		%%)÷-
&: Fundamentals of Business Statistics (B . B . A . , B . C . I . S, B . C . A, B . I) -8f= k¿iffQd l;x+÷dxfk|;fb >]7÷bLks/fh kf8]h		#@%÷-
*: Differential Calculas (BA . B . Sc . , B . Ed) -8f= df}0db xdb'/ /xdfg		@))÷-
(: Integral Calculas (BA . , B . Sc . , B . Ed) -8f= df}0db xdb'/ /xdfg		@))÷-
!): kf/lDes ul0ft lzIf0f -cf0P8=, !!_	-8f= df}0db xdb'/ /xdfg	!&%÷-
!!: ul0ft lzIf0f -aLP8=_	-8f= df}0db xdb'/ /xdfg	!&%÷-
!@: dxfslj b]sf}f s}L cfofd -aLP=_	-k0ff{k|;fb clwsf/L	!&%÷-

!#: g|kfnL gf6ssf]cWoog -aL:P:_ -k0fk|;fb clwsf/L (%÷-
!$: ;fwf/0f g|kfnL -aL:P8:_ 8f: 3gZofd Gofk|kfg]wgklt sf]/fnf÷dlQmgfy 9sfn @#%÷-
!%: g|kfnL nf]s ;flxTo kj|lQ / cG|j]f0f -Pd:P g|kfnL_ - slkn c1ft @))÷-
!^: clgjfo{g|kfnL -aLP_ - 8f: 3gZofd Gofk|kfg]wgklt sf]/fnf÷dlQmgfy 9sfn_ @#%÷-
!&: ;±st ;flxTosf]?k/]vf -aLP÷Pd:P_ -kf: ufk|Lsi0f zdf{ @&%÷-
!*: efiff-lj1fg -aLP÷Pd:P_ -8f: 3gZofd Gofk|kfg]wgklt sf]/fnf÷dlQmgfy 9sfn_ @&%÷-
!(: k|fof]us efiff-lj1fg -aLP8: 3rd_ -wgklt sf]/fnf #!)÷-
@): ;flxTo zf:q tyf g|kfnL ;dfnf]rgf -aLP8: 3rd_ -wgklt sf]/fnf #@%÷-

ä स्कुल-बोर्डिङस्तरीय ã

!: All in One (Leminated) -efef zdf{ !))÷-
@: All in One (Hard Cover) -efef zdf{ !#)÷-
#: All in One (Full Leminated, Hard Cover) -efef zdf{ @@%÷-
$: My Word Book-Eng-Nep -uf]shk|;fb zdf{ ^)÷-
%: Best word Book-Eng-Nep -uf]shk|;fb zdf{ !#%÷-
^: English Practice Book -8 -afnsi0f 9sfn !@%÷-
&: English Practice Book -9 -afnsi0f 9sfn !%)÷-
*: SLC English Practice Book -afnsi0f 9sfn !^)÷-
(: SLC math P Book - (Eng+Nep) -8f: df]xdb]/ /xdfg÷df]df]/tf/ cfnfd !%)÷-
!): New English Grammar-Nep-Eng (Junior) -uf]shk|;fb zdf{ !#%÷-
!!: New English Grammar-Nep-Eng (Higher) -uf]shk|;fb zdf{ @^)÷-
!@: Recent English Grammar- Eng (Junior) -uf]shk|;fb zdf{ !@%÷-
!#: Recent English Grammar- Eng (Higher) -uf]shk|;fb zdf{ @@%÷-
!$: ;lrq j0f{dfnf -6L, Pg: u?ª &%÷-
!%: ;DkU{ j0f{dfnf -cfef zdf{ %)÷-
!^: cfwlgs g|kfnL lgaGw -j;Gtsdf/ zDdf{g|kfnL ^)÷-
!&: ;lhnf] g|kfnL lgaGw -uf]shk|;fb zdf{ &%÷-
!*: /l;nf] g|kfnL lgaGw -uf]shk|;fb zdf{ !!)÷-

ä अन्य ã

!: ;Lk l;sf}-;Lkdh's k':ts_ -uf]shk|;fb zdf{ !))÷-
@: cf^gf]pkrf/ cfkm}-:jf:Yo_ -/fh]b| >]7 $))÷-
#: Social Change In Rural Nepal -Ebindra Prasad Neupane #))÷-
$: n]vs 6]nkmf]g 8fo/L -;fydf k':ts k;nx?_ %)÷-
%: ;flxTo jif{k':ts @)&! -k':ts kl/ro-sf]f_ -;flxTo ;j+4g{ sf]b| $))÷-
^: ;flxTo jif{k':ts @)&@÷)&# -k':ts kl/ro-sf]f_ -;flxTo ;j+4g{ sf]b| ^%)÷-
&: ;flxTo jif{k':ts @)&$ -k':ts kl/ro-sf]f_ -;flxTo ;j+4g{ sf]b| &))÷-
*: ;flxTo jif{k':ts @)&% -k':ts kl/ro-sf]f_ -;flxTo ;j+4g{ sf]b| *%)÷-
(: axefifL pvfg-6Ssf ;ªux -@# n]vs $@%÷-
!): lzIfs ;f/ly -k|flj tyf lgdflj lzIfs ;f]kfg_ -k|sfzdl0f bfxfn ^&%÷-

***

तपाईंले हामीलाईं भेट्न खोज्नुभएको हो ?

/rgf, lj1fkg jf k':ts-klqsfsf]nflu

zAbfy{ k|sfzgsf] sfof{no-rfa]h, u0f]z:yfg

)!-$$(&#%!÷(*$!-$(^!)#

mail: nepal. vk@hotmail.com / nepal120@yahoo.com / shabdarthaprakashan@gmail. com

web: shabdarthaprakashan.com / nepalipublsher.com

विधाकेन्द्रित साहित्यिक पत्रिका

वैजयन्ती

राष्ट्रिय व्यक्तित्व अङ्क-५

६८

ISSN 2362-1117

Vaijayanti Nrs. 50.00